

kelt. sz. 138/1951.

Sk. II/56

II/308

275

MAGYARORSZÁG
SZŐLŐ-
GAZDASÁGA

L. 87 t.

A L. KIR. PENCHESTERI TANFOLYAM
IDŐZÁRÓSA
BUDAFOKON. ←

AZ 1903 AUGUSZTUS 19-23-IG
TÁTRALOMNICZON
RENDEZETT
BORKIÁLLÍTÁS ALKALMÁBÓL

X. 21.

IRTA

DR. DRUCKER JENŐ

a M. Sz. O. E. igazgatója

VII-401

A BEVEZETŐ RÉSZT IRTA

DR. MOLNÁR ISTVÁN

ig. vál. tag

A BORKIÁLLÍTÁS
KATALOGUSÁVAL

FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM
KÖNYVTÁRA
Leltári szám: 6795
Tervez. leltár. apr. 1951.
M. Sz. O. E.

AGRÁRTUDOMÁNYI EGYETEM
KERT- ÉS SZŐLŐGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
KÖNYVTÁRA
NAPI SZÁM: 13834

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal :		Oldal :
Előszó	1	<i>B) Északi csoport.</i>	
<i>Természeti viszonyaink</i>	5	9. Pest-nógrádi borvidék.....	48
<i>Borgazdaságunk rövid törté-</i>		10. Eger-visontai borvidék...	51
<i>nete</i>	9	11. Miskolcz-abauji borvid.	54
<i>a) Filloxera előtti idő</i>	9	12. Tokaji borvidék	55
<i>b) A pusztulás és feléledés</i>		13. Szerednye-ungvári bor-	
<i>kora</i>	11	vidék	61
<i>Statisztikai adatok</i>	15	14. Beregszász - nagyszőlősi	
Magyarország borvidékei.		borvidék	62
<i>A) Nyugati csoport.</i>		<i>C) Keleti csoport.</i>	
1. Ruszt-sopron - pozsonyi		15—17. Erdélyi borvidékek	64
borvidék.....	22	<i>D) Közép- és délmagyarországi</i>	
2. Buda-sashegyi borvidék	26	<i>csoport.</i>	
3. Somlyói borvidék ...	30	18. Érmelléki borvidék ...	70
4. Neszmélyi borvidék ...	32	19. Ménes - magyarádi bor-	
5. Balatonmelléki borvidék	36	vidék	74
6. Badacsonyi borvidék ...	39	20. Veszecz - fehértemplomi	
7. Villány-pécsi borvidék...	42	borvidék	78
8. Szekszárdi borvidék ...	46	21. Alföldi borvidék ...	80

Tátra-Lomnicz, 1905. augusztus 19-én.

dvözöljük a borvásár egész tisztelt közönségét, első sorban *külföldi vendégeinket*, akik a Magas-Tátra balzsamos fenyvesei alatt üdülve, egyúttal módját ejtik annak, hogy bennünket magyarokat itt színről-színre megismerni tanuljanak.

A rólunk külföldön forgalomba hozott hírek és adatok — sajnos — még mindig rendesen olyanok, hogy örvendenünk kell, ha mértékadó értelmiségű egyének bennünket itthonunkban megfigyelnek, hibáinkat és erényeinket elfogulatlanul mérlegelik és önmaguk alkotnak felőlünk nézeteket maguknak.

Csak így küszöbölődik ki sok berozsdásodott balhiedelem; így győződik meg a külföld, hogy mi, erőnkhez és vagyoni viszonyainkhoz képest, *a haladó népeket egy magasabb közösségbe kapcsoló közműveltség minden ágában igyekezünk a magunk sajátos nemzeti egyénisége szerint érvényesíteni.*

A nemzetek és népek is éppen olyanok, mint a különféle borok: vannak egy sereg általános és közös alapvonásaik, mint a borban a legelterjedtebb elem, a víz; de vannak különös, faji, egyéni tulajdonságaik is, mint minden nemes bornak az ő sajátos íze, színe, tüze, ereje, zamatja. Az ilyen értékes tulajdonságoknak, valamint a gondolkodásban, érzésben és törekvésekben megnyilatkozó eszményi rúgóknak fölismerése, társadalmi úton sokat pótolhat abból

Tarpataki felső vízesés.

a ma még ingatag és esetleges rokonszenyből, mely a kölcsönös tisztelet tudatos fölébredésén alapszik és az ellentétes érdekek biztos kiegyenlítésére szolgálhat.

Aki tudja, *mi minden szükséges ahhoz*, hogy úri asztalra méltó borok, nagy választékban és tömegben hirdessék ezen gazdasági ág fejlettségét: annak lehetetlen észre nem vennie, hogy *ezredéves faji kulturánk mellett, a nagy európai nemzetek eszmeáramlatait a saját agyunkon át megszűrve is mind áthasonítottuk magunkba.*

A gastronomia folyékony remekei minden időben hatásoknak bizonyultak arra, hogy jóvátegyék, elsimítsák s elfelejtessék a fehér asztalnál azokat az ellentéteket, melyek a politikai zöldasztalnál elválasztó ékek gyanánt verődtek az idegen népek közé.

Vajha e célra szolgálna jelen szerény kezdeményünk is és minél szélesebb körökben terjesztené el annak hírét, hogy *a modern magyarok, őseiknek a bortermelésben is méltó utódai és a szakértelem és becsület ikerjegyében keresnek kiváló italaik számára érdeklődőket.*

Üdvözljük másodsorban jelenlevő *honfitársainkat*, akik — e fürdő jellegéből sejtve — mind a módosabb osztályhoz tartoznak, s így minőséges boraink fogyasztására hivatvák.

A magyar bor az évtizedes válság következtében nemcsak kül-, de a belföldön is feledékenységre ment, más jellegű, gyakran idegen származású italok kiszorították helyéből; ezt a régi pozícióját kell ismét visszahódítania, hogy ismét azzá legyen, ami régen volt, a szegény és gazdag sorsban levő családok *nemzeti itala egyaránt.*

Üdvözljük végre a borral kapcsolatos *kereskedelem és vendéglős-ipar* képviselőit is, mint a rokonzélok közösségében *bajtársainkat*, s arra kérjük őket, hogy a *belfogyasztás, illetve kivitel közös érdekeit közös akarattal, a fogyasztó közönség legteljesebb kielégülésével, egymást támogatva igyekezzenek diadalra juttatni.*

A siker kulcsa, szőlőtermelésünk és borgazdaságunk jövője függ ezen közös akaratú munkálkodástól.

* * *

Mostani divatos szőlészetünk a fillokszera föllépésétől keltezhető.

Miatta tömérdek nemzeti vagyon pusztult el; sok ősi szőlőterület cserélt gazdát; a szőlővel való hagyományos népipari foglalkozás tanulmánynak, számításnak, tervszerű tőkebefektetésnek adott helyet; a törvényhozás az eladdig jórészt háziiparként űzött borászatot országos gazdasági ágnak ismerte el.

Az állam azóta a szőlészeti és borászati ismeretek cél tudatos terjesztését, szakiskolák útján való tanítását, a közoktatás szerves részeképpen művelteti; az okszerű termelésben változatos mintatelepein jár elől jó példával; amerikai vesszőnevelő iskolákat állított, milliószámra osztogatta a vad és benemesített vesszőket; a védekezést, a művelt külföld haladását tanulmányozva s nyomban behonosítva, minden szőlőbetegség és élőski ellen folytatja, sőt törvényes kötelező erővel elrendeli; vezérfonalakat, népies oktató füzeteket oszt szét ingyen, vagy mérsékelt áron, s azokban a szőlővel kapcsolatosan fölmerülő új szükségleteket kielégíti, a tudnivalókat népszerűsíti.

Állami garancia mellett a telepíteni vágyó közönség számára egyik legelső budapesti pénzintézetnél hitelt biztosított; tudományos és kellőleg felszerelt rovarozni, növényegészségtani, kísérleti állomásokon, s legújabbán az *ampelológiai* — szinte páratlanul nagyszerűen alkotott — *intézetben* szolgálja a szőlőtermelés egész érdek- és munkakörét.

A filloxerától sanyargatott, de még el nem pusztított szőlőket állami önköltségi áron alól ellátja szénkéneggel; a borkezelés helyes elsajátítására Budafokon *pinczemesteri* iskolát állított s azt éppen most készülő nagyméretű épületben állandósítja, stb. stb.

Részint a társadalmi tevékenységnek ezen széleskörű állami támogatása, részint az Alföldön fölös mennyiségben kéznélfekvő homokterület arravalósága: egész sereg értelmiségi embert, tanult gazdát és kereskedőt vonzott rövid idő alatt a szőlészet érdekkörébe, akik azt most tőkebefektetés gyanánt üzik.

Ilyen homokterületeknek szőlőművelésre való felhasználása folytán lassankint el fogjuk érni a szőlőnek régebbi területi nagyságát, sőt nemzetgazdaságilag részben pótoljuk az új értékképződéssel azt a mérhetetlen kárt is, melyet a filloxera okozott.

Ma ismét 300 ezer hektár területen 4 millió hl. színbort termelünk átlag évenként, 120 millió korona értékben. Egyes elszegényedett régi bortermő vidékek helyett más újak a homokszőlőből megvagyonosodtak. Tehát a gazdasági kiegyenlítés tulajdonképpen a dolgozó *kezeknek újból kijutó évi munkabérekben mutatkozik.*

A filloxeravész hatásai tulajdonképpen a következő eredményekben foglalhatók össze:

1. A szőlészetnek és borászatnak hathatós állami felkarolása és törvényes szabályozása.

2. A kapcsolatos szakismereteknek iskolák útján való széleskörű népszerűsítése.

3. Termelésben és borkezelésben a vezető nemzetek elért szintjára való törekvés; a felső borászati tanfolyamon intéző férfiak kiképzése.

4. A homokszőlő szakszerű művelésének térfoglalása az Alföldön.

5. A magyar bor régi hírnevének, kereskedelme tisztességének visszaállítására való társadalmi törekvés, a termelők szövetezése, érdekképviselésének szervezése, a bortörvények szigorítása útján.

Erről a nagy és vesződéses nemzeti munkáról igyekszik szűkebb körben *s az eredmények egy részének bemutatásával tanúságot tenni a jelen tátrai kiállítás is*, hogy abból a magas Kárpátok zamatos levegőjében üdülő külföldi vendégek haladásunkról tényleg meggyőződhesse és esetleg kereskedelmi összeköttetésekre indítékot merítsenek.

Az elért eredmények azonban csak újabb munkára serkentenek bennünket.

Mindenekelőtt tömörítettük az ország értelmiségi termelőit a *„Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesülete”* kebelében, hogy *legyen ezen termelési ágnak az egész szakmakört belátó, sorsát céltudatosan intéző, kormány és termelő között őrtálló, tekintélyes érdekképviselése*, mely minden fontosabb szakkérdést megvitasson, a világ haladásával lépést tartson, káros ellenmozgalmakat leszereljen, a törvényhozás szakbavágó intézkedéseit érveivel *befolyásolja s irányítsa*.

Alig két év alatt közel 1200 tagot számlál egyesületünk, magában egyesítve az elméleti s gyakorlati szakértőket, tekintélyes termelőket, borkereskedőket és boruradalmi tisztakat színe-javát. Ha a jelek nem csalnak, ez az egyesület fogja a magyar bort *értékében s becsületében* régi jogaiba újból beiktatni és a bortermelést arányos polgári haszonnal járó foglalkozássá emelni.

Hiszszük és reméljük, hogy ezen céltudatos törekvésének minél előbb meglesz Isten segítségével a foganatja!

Tátralomniczi nagyszálló.

Természeti viszonyaink.

Magyarország földje az északi szélesség $45^{\circ} 29'$ — $47^{\circ} 37'$, továbbá a Ferrótól számított keleti hosszúság $33^{\circ} 39'$ — $44^{\circ} 10'$ között, tehát egészben a mérsékelt égöv alatt terül el. Területe a társországok nélkül 279,759 négyzetkilométer.

Az ország közepét a nagy magyar Alföld foglalja el, melyet három oldalról a Kárpátok hegyláncza határol, elfoglalva 150,000 négyzetkilométert, az egész területnek 54% -át; a többi 46% , mintegy 130,000 km² területtel az Alföldre esik. A hegyek mind az Alföld felé lejtnek s így jóformán az összes folyók az ország ezen központi síksága felé ömlesztik vizeiket. Főfolyói: a *Duna*, mely 2890 km. egész hosszából 997 kilométerrel kanyarog hazánkban s vízkörnyéke, még a társországokra is kiterjedve, 314,453 km²-t hálóz be.

Tarpatakfűred.

A *Tisza* 1411 km. hosszú, mely forrásától kezdve a Dunába való ömlésig magyar folyó; utána a Maros 683, a Szamos 501 km.-res vízvonallal, kizárólag magyar földön ömlik el. Főbb tavaink: a Balaton 690 és a Fertő 335 km² terjedelemmel. A magas Tátrában 1200—2000 m. magasságban 115 vadregényes tengerszem fordul elő.

A *hegyeken és vizeken* kívül, a csapadék képződésére s eloszlására nézve befolyásos tényező még az *erdőterület*. Hazánk földjének 27% -kát borítja erdőség, 6.5 millió hektárnyi terjedelemben. Ennek 87% -ka törvényesen leköötött s ellenőrzött

erdőterület, mely az éghajlat szempontjából állandó tényezőnek vehető.

Éghajlatunk, a talaj földrajzi alkotásánál fogva, szélsőségekre hajlandó, amennyiben aránylag kis területeken a legkülönbözőbb hőmérsékleti ingadozások rövid időn belül észlelhetők, az alpesi zord klíma dermesztő hidegétől, egész a délszakra emlékeztető alföldi forróságig.

Általában négy, éghajlatilag külön tájat észlelünk: az alföldét, az északkeleti ill. északnyugati hegyvidékét és Erdélyét.

Míg az átlagos évi hőmérsék az Alföld déli szélén, Ujvidék-Pancsova között 11° C. évi középértéket mutat, addig ugyanez a Kárpátok ormain 5° , Erdélyben a Mezőség néven ismert magas alföldön $7-8^{\circ}$, mely a széleit szegélyező hegységek felé arányosan csökken $4-6^{\circ}$ közé.

Legmelegebb a nagy Alföld közepe, melyet a Dunától számítva Jászberény, Debreczen, Arad és Versecz városok határolnak. Az Alföld szélei felé ezzel szemben már $1-2^{\circ}$ hőcsökkenés mutatkozik, de a kis Alföldön Pozsonyhoz közel már 3° . Főleg az északnyugati felföldön az évi átlag a sík felé 7° , a hegységek belsejében $4-5^{\circ}$; az északkeletin még kevesebb.

Legmelegebb hónapunk a július, délen 23° , északon a hegységek tövében $16-17^{\circ}$ átlagos meleggel. Az abszolút ingadozás legnagyobb Erdélyben és az Alföldön, mely $35-37^{\circ}$ nyári forróság mellett, $15-20$ fokos telekkel lép meg.

Annak folytán, hogy a Karszt-hegység sorompója miatt az Adriai-tenger kiegyenlítő hatása csak a Dunántúl egy kis délnyugati részében érvényesül, éghajlatunk *határozottan szárazföldi*, vagyis *continentalis* és főképen az Alföld rónáján igen szeszélyes, végletekre hajlandó.

Termelés, kivált a 200 napos tenyészévadot követelő szőlő szempontjából tekintve a hőmérsékletet, azt találjuk, hogy az Alföldön rendes években legfőljebb 75, a törpe hegyek között 100, a havasok táján 140—150, Dunántúl és Horvátország nyugati felében alig 50, Fiumében 15—18 között *váltakozik a fagyos napok száma*.

Csak az a baj, hogy e fagyos napok eloszlása a hónapok szerint igen szeszélyes és még azt sem mondhatni föltétlen biztonsággal, hogy a nyári félév, május—október között egészen fagymentes a nagy Alföldön; a hegyvidékeken pedig csak a 4 középső hónap szokott ilyen lenni. Legveszedelmesebbek a márczius végétől, vagyis a szőlő tenyészetének megindulásától május közepéig terjedő hőmérsékleti hanyatlások; mert ezek a szőlőnek rügyeit még megfásulatlan s minden ellenállásra gyenge állapotukban fenyegetik. E fagyveszély: állandó Damokles-kardja szőlőink felett.

Az *eső eloszlása* kapcsolatos a szelek járásával és az erdős hegyek közelségével. A nagy Alföldön az évi csapadék átlaga 500—600 mm. között mozog, a hegységekhez közelebb ennek másfél-

szerese, magukban a hegyláncokban sokszor a kétszerese, sőt több is szokott mutatkozni. Ez az eloszlás azonban — sajnos — a tenyészet szükségleteihez igen kevésbé alkalmazkodik; szerencsénkre mégis a tavasz és ősz rendesen esős és így a föld a közelgő tenyészet céljainak megfelelően kellőképp átázik. Viszont nagy szárazságok — mint 1904. nyarán is — és árvizeket duzzasztó szünetlen esőzések, éppen nem ritkák.

A száraz időszakban azonban a csapadék hiányát bőséges hajnali harmatok pótolják s a nap közben elalélt növényzetet fölűdítik.

A *lég nyírkossága* legerősebb tél közepén, januárban; szárazsága az Alföldön július-augusztusban, a subalpin részeken április-májusban legnagyobb; általában pedig az ősz nedvesebb, mint a tavasz.

A termelés természetes tényezőinek ezen leírása annak megértéséhez volt szükséges, hogy a magyar szőlészet a természet jóvoltából csak a neki való talajt, jó fekvést és nyári meleget kapja; a többi szükségletéről emberi ügyességgel kell gondoskodni. Névszerint: viharedzett fajok megválasztásával, a fekvéshez képest jókor beérő fajok kiszemelésével; fagy ellen betakarással, füstöléssel, ágyúzással; arányos metszéssel és zöldmunkával.

Némi *előnyünk* azon országokkal szemben, melyek szintén a természet nehézségeivel küzködve termelnek szőlőt, mint Németország javarésze, hogy a szőlő tenyésztéhez kellő hőegységek (calóriák) száma úgyszólván sohasem marad el s így a nagy többség *mindig érett gerezdet rakhat prés alá*, mely gondosan kezelve, fajának és fekvésének minőségéhez arányosan, jó bort ereszt a kádba.

Másik szerencsénk a *derős és enyhe ősz*, mely évszakaiink között a legállandóbb, legegyenletesebb időjárási viszonyokat tüntet fel és szeptemberben mindig, október közepéig rendszerint kitart, sőt néha „vénasszonyok nyara“ népies néven november közepéig is elhúzódik. Így tehát a szüret előtt, éppen a bogyó keményítőjének czukorra való átalakulásakor, kedvez termelésünknek az időjárás. Ez dönti el a királyi Tokaj-vidék aszújának sorsát is, mert minél kedvezőbb, hosszabb és verőfényesebb az ősz, annál több víz párologhat el az aranyos furmint gerezdjeiből s annál jobban besűrűsödik bogyóiban a *tüzes méz*.

Ilyenkor azonban már csak a nappalok melegek, az éjjelek, kivált a gyakori szelek miatt, hűvösek s október végén dér már sűrűn, olykor kisebb fagy is mutatkozik. Utoljára 1902. szeptember 25-én ért bennünket illetén csalódás, mikor a kései félérétt fajták, helyenkint 4—5° hideg mellett nagy fagykárt szenvedtek.

Természetes, hogy ezek a derek vagy fagyok a még tökéjén töppedő fürtökre hatástalanok; mert ekkorára azok már annyira elczukrosodtak, hogy a fagy iránt — mint minden czukorral telített oldat — közömbösek. Innen van, hogy Tokaj körül néha hóban szüretelnek minden kár nélkül.

Alig kell hangsúlyozni, hogy minőségre dolgozó szőlőink mind a hosszabb tenyészévadot tapasztalt lankákon, lehetőleg az Alföld felé lejtve s a keleti és déli fekvéseket előnyben részesítve telepítették. Mert a filloxera utáni telepítések sok körültekintéssel, az előnyös fekvések cél tudatos kiválogatásával történtek; úgy hogy amicsak a természettől várható termelési tényezők befolyását illeti a csemege minőségére, az, újabb telepítésű szőlőinkben mind az öt megillető teljes figyelemben részesült.

Szolgáljon ezen adat eddigi balvéleményük czáfolatául mindazoknak, akik tagadásba vették, hogy *ezentúl is teremhetnek nálunk olyan jó borok, mint a vész előtt termettek.*

Ezért is *semmi gyakorlati jogosultsága nincs annak a feltevésnek, hogy a vad alanyra nemesített hazai faj nem terem többé olyan finom s zamatos gyümölcsöt, mint termett a nemes gyökér.* Sőt tapasztalatilag és tudományilag kétségen felül be van bizonyítva, hogy: *a nemes beajtás befolyásolja ugyan a vadgyökeret; de megfordítva minden élettani hatás ki van zárva.*

Tátralomniesz és a lomniczi csúcs.

Borgazdaságunk rövid története.

A filloxera előtti idő.

Hazánkban a szőlőművelés egyidős a honfoglalással; sőt ha nincsenek is tüzetes történeti adataink róla, föltehető, hogy a Pannonia néven római tartományul elfoglalt Dunántúl arra alkalmas lankáin már a Kr. e. I. században is folyt a telepítés. Mert hiszen nem tehető fel sem az, hogy a boritalhoz szokott és szőlőműveléshez értő rómaiak, azoknak jó életmódhoz szokott tisztjei, a csapatokkal idetelepedett iparosok és kereskedők, hivatásuk folytán állandóan s huzamosan e vidékhez kötve, a bornak otthon megszokott élvezetéről egyszerűen lemondottak volna; sem az, hogy az akkori közlekedési viszonyok nehézségei miatt, a bort távoli anyaföldjükről folyton maguk után szállították volna.

Csak az a föltevés felel meg a józan észnek, hogy ők, amint Pannoniát birtokba vet-

ték, hódításaikban jellemző szokásuk szerint, a maguk egész civilizációját is áttelepítették az új gyarmatba.

Kétségtelen tehát, hogy a magyarok, mikor ezerév előtt ezt a földet meghódították, a rómaiak által valaha gyarmatosított vidékeken, amennyiben azok e célra alkalmasak voltak, kész szőlőművelést találtak, nevezetesen Sabaria (Szombathely), Scrabantia (Sopron) és a Balaton körül.

Probus császárnak a Kr. u. III. században Syrmium lejtőin való szőlőtelepítései már történelmileg vannak igazolva.

Az árpádházi királyok, tekintve a szőlőművelésnek helyhezköti erejét, bizonyára iparkodtak azt, a nomád életéről sürgősen leszok-

Csorbai tó.

tatandó nép között terjeszteni, annál inkább, minél szívesebben adta ez magát a új foglalkozásra.

Joggal mondjuk tehát, hogy a színmagyarságnak a szőlészet ősi népfoglalkozása és az is maradt a századok viszontagságos változatai között mindenkor. Ezt bizonyítja az adójegyzékeknek *minden országrészben* következetesen dézsma-bort (decima) emlegető és kimutató egyértelműsége a Kr. u. XI. századtól kezdve állandóan.

Ez a termelési ág azonban, az akkori hiányos közlekedéshez képest, majdnem kizárólag a belfogyasztást szolgálta; némi kivitelre csak a folyómenti lankák, névszerint: Szerém, Baranya, Tolna, Buda, Esztergom, Pozsony termései tehettek szert.

Mióta a keresztes háborúk átvonuló vitézei, a külföldről toborzott zsoldos katonaság, a Hollós Mátyás alatti sűrűen betelepített kereskedők, műiparosok, tudósok, építészek stb. révén a külföld egyre több oldalról ismerte meg földünket s terményeit; de kivált mióta a vegyes- és Habsburg-házbeli királyok révén új meg új szálak kezdtek bennünket a külföldhöz kapcsolni: hegyeinknek kiváló minőségű termékei, ú. m. a budai, szekszárdi, szerémi, egri s érmelléki borok, a XV—XVI-ik századtól kezdve Közép-Európában egyre jobb hírnek és kapósabb keresletnek örvendtek. E részben a kétszázados török rabiga viselése sem hatott bénítólag; mert bár őmaga, vallása tilalmánál fogva, mellőzte a bort, de annak művelését, mint bőséges *adóforrást* védelmezte és pártfogolta.

A nemzeti szabadságharcok alatt II. Rákóczy Ferencznek befolyási köre főkép a Hegyalja tájékán központosulván, ő részint lengyel, orosz és német földre kiterjedő összeköttetésekkel, részint borkedvelő példájával, világhírré emelte s királyi asztalok csemegéjévé tette a Tokajvidék aranyos nedűit.

Az ő nevéhez fűződik a tokaji aszúnak, mint a világon páratlan csemegének, „királyok bora és borok királya“ czímen való gladialmas hírhódítása. És ez az állítás nem a nemzeti hiúság öndícsérő ötlete, hanem külföldi, tőlünk teljesen független s befolyásolatlan tekintélyek egyhangú ítélete.

Elég legyen hivatkozni IV. Pius pápára, aki 1562-ben a trienti zsinaton *Draskovich* György zágrábi püspök ajándékából, a világ leghíresebb borai mellett a tokajit, nevezetesen a *tályait* is megízlelvén, dicséretére ezt a pentametert rögtönözte, amelyben a magyar Tály névnek latin értelmé („ilyen“) képezi a szójátékot: „Summum Pontificem Talia vina decent“. „Legfőbb papnak ilyen, Tály nedűje való“.

A legújabb korban is pl. *Wirth* Max, német gazdasági író, Frankfurtban 1885-ben kiadott „Ungarn und seine Bodenschätze“ című munkája 182. és köv. lapjain borainkról szólván, a tokajiról így összegezi a közvéleményt: „Der Tokajer Ausbruch hat in Europa den Namen des Königs der Weine erworben, und gilt als die Krone der Weine für Reconvalescenten und alterschwache.“ *

* A tokaji aszú Európában elnyerte a borok királya czímet s lábadozók, valamint ag astyánok erősítésére mint a borok koronája érvényesül.

Mióta a vasutak elterjedése folytán az árúk kölcsönös kicserélése a kereskedelem térfoglalásával szinte szédítő méreteket öltött: messze szállításra érdemes fajboraink északi és keleti Európában hatalmas fogyasztó területet hódítottak maguknak. Kivált Anglia, Svájc, Osztrák-, Német- és Oroszország, három részre való felosztása előtt Lengyelország, keresték, szerették s jól megfizették nevesebb termékeinket.

Azonban a boraink hírének rovására külföldön űzött lelkiismeretlen pancsolások nagyban megcsappantották boraink kivitelét, akadályozták helyes árképződését, aláásták megszolgált hírnevét; ehhez járult érdekvédelmünk szervezetlensége, szerencsétlen kül-szerződések kötése, részben a közízlésnek változása; végül a filloxerának a legtöbb más országot fölülmuló pusztítása.

Hazánk, mely évi termésének mennyisége szerint hosszú ideig negyedik helyen állott a bortermelő országok sorában, a minőség tekintetében pedig Franciaországgal vetélykedett az elsőbbség koszorújáért: a múlt század nyolczvanas évei elején elért 45 milliónyi hl. átlagterméséből 1897-ben — a vész delelő évadján — lecsúszott annak egynegyed része alá, 1·13 millió hl-terig; a terület pedig 365 ezer hektárról 205 ezer hektárig csökkent.

E nemzeti vagyonromlást érdemes tanulságul részletezni.

A pusztulás és föléledés kora.

Aminő borzalmas lehetett a tatárjárás nyomában támadt pestisnek emberirtó fellépése: olyan rettenetes volt a fillokszera gazdasági kártétele.

Nem faluk vagy vidékek, hanem országrészek mentek miatta tönkre s az utolsó szőlőkaróból vándorbotot, a préházi kötényből koldustarisnyát csinálva, indultak neki ezek meg ezek az újvilágnak. . . .

A fillokszera jelenléte hazánkban Pancsova város határában mutatkozott először, 1875 szeptemberében, *Weifert* Ignác, ottani serfőző, újfalu-úti telepén, s onnan, mint központból, gyűrűszerűleg terjedt el a vész az ottani temető környékén telepített régi szőlőkben, úgy hogy ott mindjárt 35—40 hektárt mondott ki a vizsgáló bizottság fertőzöttnek.

A magyar-óvári gazdasági akadémia tanárai az innen beküldött tőkéken kétségtelenül megállapították, a kártevőnek a Franciaország szőleiben romboló léreggel való azonosságát.

A parlament az 1876-iki 29-ik törvénycikkben a pancsovai vészfészek kiirtására 160,000 koronányi hitelt engedélyezett a földművelésügyi miniszteriumnak s az irtást 1876 augusztus 17-én meg is kezdték, amennyiben a beteg tőkét kiásták, elégették, talaját erősen megszénkénegezték, a tulajdonosokat kárpóolták.

A hitel azonban előbb kimerült, mintsem a vész gyökeresen elszigeteltetett volna, de az országgyűlés pénzügyi bizottsága 1877 márczius 15-én a földművelési miniszternek újabb hitel iránti igényét elutasította, azzal a jóhiszemű megokolással, hogy egyetlen növényművelési águnk javára ekkora terhet az állam nem vállalhat el s különben sem biztos, hogy ez újabb áldozattal a vész szűk helyre korlátozható.

Ez az álláspont a fejlemények szempontjából kicsinyesnek, szűkkeblűnek és rövidlátásúnak bizonyult ugyan; de ha meggondoljuk, mily nehéz helyzetben voltak akkor pénzügyeink, mennyire tájékozatlan volt közönségünk — a szakembereket s államférfiakat sem véve ki — a vésznek óriásivá fejlődhetők kártétele iránt? ezt a határozatot nem lehet érzéketlennek minősíteni.

Hiszen Klosterneuburgból, ahová a Hudson-tó melletti New-Jersey állam North-Hoboken telepéről már 1868 tavaszán behozták a gyökértetűt, százan és százan hozattak *hosszú az ország minden részébe* kiválóknak dicsért szőlőfajokat, miután akkor nekünk még ilyen híres vesszőiskolánk nem voltak s a forgalom korlátozása senkinek sem jutott eszébe.

Ha tehát az állam belement volna abba, hogy minden vészlepte szőlőt közközltségen kiirtat és kárpótol; akkor — mint a fejlemények mutatták — *ki kellett volna sajátítania a félország szőlőjét* a másik félország terhére és rovására; ez a kívánság pedig önmagán hordja a kivihetetlenség anyajegyét.

Mert végre is ott az igazság, hogy egy *eddig nem létezett vészszel* szemben senkise készülhetett védekezésre; annak ijesztő terjedését senkise sejtette; a kártevő fejlődési viszonyainak és természetének ismeretlen voltánál fogva bizalomterjesztő tekintélyvel, czéltudatos szaktanácscsal, az áldozatok sikeréért jótálló bizossággal, senkise sem léphetett föl hazánkban.

Sőt — mint minden új kérdésben — megkezdődött a szak tudósok között az áldatlan tollharcz, mely az érdekelt gazdaközönséget is rokon- és ellenszenvnek, érdekek és óhajok, hitetlenség és meggyőződés szerint, nem is két, hanem számos ellentétes táborra osztotta.

Az egyik, a kit még el nem ért a baj, a helytelen művelést vetette okul: a másik a régi szőlők trágyázatlan voltában s ebből származó inséges elkorcsosulásban látta a baj forrását; a harmadik a talajt, a fekvést, a trágyával behordott élsődieket okozta; a negyedik — talán legnagyobb — párt a szőlőnek talajjunottságát, gyökérrothadását, faji elernyedését látta a csapásban s abból magyarázta, hogy a szőlőt századok óta dugványokról neveljük, magról sohasem.

A köznép a gyökértetűben olyan muló betegséget sejtett, a mely „majd elmegy, ahogy jött, mint a többi istencsapás“. Mikor pedig látta, hogy a vészlepett szőlőket hatóságilag irtogatni kezdik, kapanyelet fogott minden olyan nadrágos emberre, a ki felsőbb megbízásból, nagyító üveggel kezdte nézegetni az ő kedves telepét, mikor 1880 szept. 1-től a kormány rendeletére az ország minden szőlőjét végigvizsgálták.

Évek multak el meddő vitában, habozásban, tétlenségben; mert *nem volt senki, aki* tudásra, kísérletre, sikerre hivatkozva, a *mentés útját közmegnyugvásra kijelölhette volna*.

Közben Franciaország, melynek 2·5 millió h. szőlőterületéből egyharmadát ekkor már ellepte a vész és évi bortermelését 70 millió hl-től néhány év alatt lecsökkentette éppen a felére: nemzeti vagyónának, az *1870-iki* kudarcz tetejébe, ilyen újabb megrendülését látván, tudós világának színe-javát állította a kérdés szolgálatába. Végre 1875-ben *Boiteau* és *Balbiáni* kísérleteinek sikerült a féreg szaporodási módját, életrendjét, változatait fejlődésmenetét tudományos alapossággal kimutatni s ez *alapon az ellene való védekezést tárgyilagosa alapra fektetni*, annak módszerét kidolgozni, eszközeit megteremteni. Erre azonban néhány év kellett s jóllehet a magyar kormány iparkodott a tudomány

fölfedezéseit kiküldött tanárok útján minél előbb hazatelepíteni: mégis csak idő kellett hozzá, míg az értelmiségi termelőket a költséges és fáradságos védekezésre rávenni, a szénkéneget elég mennyiségben gyártatni, szóval a védekezést megkezdeni s a munkásokat abba beleoktatni sikerült.

A szénkénegezés sokhelyütt nem vált be, részint azért, mert megkésve fogtak hozzá; részint azért, mert nem értették annak csínját-bínját; drága is volt, s a megcsappant termésből új befektetésekre szűken jutott.

Csakhamar felmerült tehát az az új vitakérdés: vajjon a *gyérítés-e, a direkttermőkkel való telepítés vagy az oltás-e a menekülés egyetlen módja?*

A kormány, hogy mindenkinek egyformán segélyére lehessen, *elfogadta s egyformán kegyelte mind a három módszert.*

Az amerikai direkttermőkhöz (Othello, Jacquez, Herbemont stb.) fűzött remények nem váltak be. Részint azért, mert ezek közül egy sincs, mely a filloxerának feltétlenül ellenállani képes volna, részint pedig azért, mert boruk izlésünknek meg nem felel. De azért még ma is sok száz hold területen található ezen telepítésnek maradványai. S így most a homokin kívül két rendszerben mivelődnek hegyi szőlőink: vad alanyra nemesítéssel és szénkénegezéssel.

Amerikai alanyokra *oltott* nemes vesszőt telepítünk mindenütt, ahol a talaj kötöttsége, túlszáraz volta vagy a mézben való gazdagság határai ezt megengedik. Az alanyfajták közül legáltalánosabban van elterjedve a *Riparia portalis* (míg egyéb *Riparia*-félések *R. grand glabre* és *R. tomentosa* csak másodsorban) főleg nyirok- és agyagtalajokon, *Rupestris du Lot*-ot (monticola) és *Rup. metallica*t ültetnek sekély, száraz, köves földekbe, míg a *Solonis* inkább csak nedves talajokon talál ma alkalmazást. Ott, ahol a specziális viszonyok — főleg a nagy méztartalom — megkívánják, ott a *Berlandieri*-félék és a különféle európai amerikai *korcsok* ültetése van helyén. A telepítés ezeknél vagy asztalon készült és eliskolázott fásoltványokkal történik, melyek ma túlnyomó részben stratifikálással készíttetnek, vagy pedig a szőlőbe először kiültetik az amerikai alanyfajtát és azután azt a 2-ik vagy 3-ik nyáron földön beoltják. Ezen utóbbi telepítési mód csakis hazánkban talált nagy mértékben elterjedésre, még pedig a lehető legjobb eredménnyel.

Szénkénegezéssel lesznek föntartva régi, a filloxera által még megkímélt szőlők, ezenkívül laza, nagy méztartalmú (főleg lősz) talajokon új hazai szőlőket is telepítenek és azokat évenként ősszel, ritkábban tavasszal alkalmazott gyérítéssel védik meg a filloxera ellen. A szénkénegezés legáltalánosabban a balatoni és ruszt-sopron-pozsonyi borvidéken van alkalmazva; az oltványokkal való telepítés viszont általános a pécs-villányi, a ménes-magyarádi, a tokaji és a beregszász-nagyszőlősi borvidéken. A többi borvidéken mindkét telepítési eljárás egyformaképen divik a különleges talajviszonyok szerint.

Ezen küzdelmek közepette másfelől nagy vállalkozási kedv és kívánság sok értelmiségi telepítés foglalt helyet a *homokon*. Mióta a kvarcsezmesékben gazdag homoknak a filloxera iránti közömbössége még a legvésebb körzetekben is beigazolódott; az eladdig Hamupipőke-szerepre kárhoztatott homoki szőlők elkezdték a közfigyelmet maguk számára lefoglalni. Áruk a régi értéknek tízszeresére felszökött azáltal, hogy az elpusztult hegyvidéki szőlők birtokosai ezerszámmra, azonkívül borkereskedők, vendéglősök és a spekulánsok óriási mértékben láttak hozzá ily talaj telepítéséhez.

Még javában folytak a filloxera leküzdése ellen a kísérletek, midőn újabb csapás gyanánt beütött az eladdig ismeretlen *peronospora*. Ugyan már 1880-ban fölbukkant Erdélyben, Medgyes város határában, máshol is imitt-amott az országban; de teljes erővel csak 1891-ben lépett föl, letarolva kivált a homokszőlők lombjait kétharmad részben, a megmaradt egyharmad termésben pedig olyan eczetes karczost szolgáltatva, hogy azt csak a nagy borszükségben s más évjáratokkal keverve lehetett nagy keservesen meginni. Ebben az évben termelt az országnak legkevesebb bora, és a peronospora miatt elmaradt ezévi termés kára értékben megütötte a 60 millió koronát. A nép fiai ezen baj iránt is közömbösek maradtak s az állami, hatósági, szakirodalmi sürgetések ellenére is, csak majdnem kizárólag az értelmiségi osztálybeli birtokosok használták a rézgáliczot egész 1895-ig, midőn *ismétlődött* ezen gombának iszonyú kártétele.

Ekkor részint a saját kárukon, részint a védekezők bevált példáján okulva, mind többen kezdték a rendes permetezést a szőlő állandó évi munkái közé besorozni s azóta lassankint alig látni már teljesen leszáradt levélzetet a homoki szőlőkben. A peronospora mellett azokívvül egész sorozata az egyéb állati és növényi ellenségeknek nehezíti meg a szőlősgazda helyzetét. Ezek között mint újabb csapások: a lisztharmat (*oidium*), a fakórothadás (*white-rot*), az anthraknózis és a szőlőmoly érdemelnek külön említést.

Hála hivatalos apparatusunk odaadó tevékenységének és intelligens szőlőbirtokosságunk jó példaadásának, ma már mindezen bajok ellen ismerjük az alkalmazandó gyógyszereket és így bár sok küzdelemmel és lényegesen megdrágult kezeléssel, képesek vagyunk szőlőinket fentartani és azok termőképességét okszerű metszéssel és gondozással fokozni.

A szőlőmiveléssel lépést tart a *borkezelés* ismereteinek általánosítása, úgy, hogy ma — megnyugvással mondhatjuk — százával találhatók hazánkban oly pinczegazdaságok, melyek a legmodernebbül berendezve, a kor ízlésének megfelelő kifogástalan tisztaságú és zamatú bort képesek szolgáltatni, aminek bizonyosságul szolgál a jelen kiállítás is.

Ó-Tátrafüred.

Statisztikai adatok.

azánkban a szőlészet hivatalos és megbízható statisztikája a hetvenes évek végén eszközölt kataszteri fölvételek alapján, 1881-től keltezhető. Az előbbi felvételek csak átlagos becsléseken alapultak, tehát mellőzhetők.

Ezen hiteles adatok szerint volt a szűkebb értelemben vett Magyarországon (a társországok nélkül):

Évszám	Szőlőterület (hektár)	Bortermés (ezer hl.)	Értéke (millió K.)
1881—85	365,560	4,563	84·8
1886—90	340,596	4,154	86·3
1891—95	230,369	1,257	46·3
1896	206,897	1,446	47·0
1897	205,468	1,131	42·8
1898	208,477	1,138	46·0
1899	214,484	1,726	61·0
1900	221,838	1,643	58·1
1901	227,047	2,615	81·9
1902	234,193	2,621	70·5
1903	239,063	2,433	68·4
1904	287,048	3,471	120·00

Eszerint az 1885-iki maximumhoz képest ma még mindig kisebb a szőlőterület 78,227 hektárral, vagyis mintegy 150,000 katasztrális holddal.

Az Országos Statisztikai Hivatal 1896 óta külön kitünteti a szőlőterületet *termőerő* és *talajminőség* szerint is, amennyiben azóta a homokszőlők jelentékenyen megsaporodtak, a régi hegyi szőlők védelme, pusztulása és változása pedig külön is nyilvántartott. Ezen szempontok szerint az egész területből:

Évszám	Új ültetésű	Teljes termésű	Elvényt	Filloxera- lepett	Szén- kénneggel gyérített
h e k t á r					
1896	36,053	97,696	32,739	40,409	1,877
1897	41,369	94,219	32,509	37,371	3,443
1898	45,893	92,487	31,688	38,409	5,075
1899	51,194	95,828	29,411	36,051	9,361
1900	55,815	103,232	27,468	35,323	12,576
1901	54,820	110,362	26,381	35,484	16,215
1902	58,882	116,699	25,058	33,554	18,493
1903	58,681	123,826	23,485	23,011	20,575

Különösen örvendetes adatokat mutat az utolsó rovat, mely szerint a gyérítés 1903-ban majd tizenegyszer akkora területre terjed ki, mint 1896-ban; ami az értelmiségi önvédelem bátorságát, a tudomány keltette hit terjedését, az áldozatrakész haladás térfoglalását dicséri. Így menekült meg a biztos pusztulástól sok millió érték.

E számok azt is mutatják, hogy a filloxeralepett terület az utóbbi nyolcz év alatt $20\frac{0}{100}$ -ról csökkent $13\frac{8}{100}$ -ra; az elvénült terület $15\frac{8}{100}$ -ról $9\frac{8}{100}$ -ra; viszont az új ültetés $17\frac{4}{100}$ -ról fel-emelkedett $24\frac{6}{100}$ -ra, a teljes termésben lévő terület pedig szaporodott 26,190 hektárral.

A *homokszőlők állapotára* vonatkozólag a következő adatok állanak rendelkezésünkre:

Év-szám	Új ültetés	Teljes termésben lévő ter.	Összes terület
	h e k t á r		
1896	22,159	50,803	82,315
1897	17,518	49,196	77,582
1898	17,341	51,131	79,624
1899	20,149	53,806	84,682
1900	19,739	57,466	86,926
1901	17,627	61,799	89,016
1902	18,573	64,635	92,130
1903	17,859	68,040	95,401

Ebből látszik, hogy 1896-ban az új ültetések nagyobb fele $61\frac{5}{100}$ -a homokra esett, míg 1903-ban itt a szaporulat már csak $30\frac{4}{100}$. Továbbá kitűnik, hogy 1896-ban a teljes termésben lévő területnek $52\frac{0}{100}$ -át tette ki a homok, s ezen arány a nagymérvű új homoki telepítések folytán is csak kissé emelkedett, amennyiben a homoki, teljes termésben lévő terület az egész termő szőlőterületnek $55\frac{0}{100}$ -át még ma sem éri el.

A hegyi vagy kötött talajú szőlő együttvéve tehát még mindig másfélszer akkora, mint a homoki s a kettőnek pontos arányszáma 60—40 $\frac{0}{100}$.

Az új ültetésű szőlők az összes területnek éppen negyedrészt teszik. Szerencsére a túlnyomó nagy része ennek is a hegyi szőlőkre esik; mert míg 1896-ban az új ültetések $61\frac{5}{100}$ -a esett homokra, addig 1903-ban az új telepítéseknek csak $30\frac{0}{100}$ -a történt immunis talajon.

Jóllehet tehát az a hit, hogy — a többi tényezőt egyformának véve — amerikai alanyon silányabb bor terem, *teljesen tarthatatlan*, mégis, aki nem tud szabadulni ettől a babonától, *találhat unos-untig elég magyar bort az ősi tőkéről*, s nem kell neki a magyar bor élvezetéről lemondania akkor sem, ha ragaszkodik ezen igazolhatatlan balnézetéhez. Hisz csupán a Dunántúl 14,385 holdat tartanak termésben szénkénegezéssel.

Ezen adatot igazolja egy másik statisztikai adat, a *szénkénegetermelés*, melyet az állam nagy áldozattal folytat kizárólag a szőlőtermelés érdekében. Ebből 1901-ben 20,870, 1902-ben 23,201, 1903-ban 23,570 métermázsát termelt; az 1904-iki termelés bizonyosan elérte a 24,000 métermázsát. Már most tekintve, hogy gyérítő eljárás mellett négyzetméterenként 25 gr. teljesen elegendő a jól trágyázott szőlőnek teljes termőerőben való megtartására: világos, 24,000 métermázsával ugyanannyi magyar holdat, vagyis félhektárt lehet vészmentesíteni évenként; ami meg is történik. Mert a termelt szénkéneget, mely az államnak métermázsánként 30 kor. egységárba kerül, *tényleg elfogy évenként*, úgy, hogy az

országban a vidékek szükséglete szerint elszórt kiadó állomásokon soha fölösleg nincsen s a termelők az államtól jelenleg 30 kor-ért kapják métermázsáját. Más kérdés, hogy annak minden grammja csakugyan elhasználódik-e kitűzött céljára, a filloxera gyérítésére? Mert hogy ez az ideális cél elérésék, ahhoz ügyes munkás, jó gép, az időpont helyes megválasztása, az általaj ismerete is szükséges. Ha mind a négy kikötés össze nem vág, már értékpazarlás történik s a cél részben el van tévesztve.

A termésnek jégkár elleni biztosítása, a díjak magassága miatt, nálunk nem népszerű; 1903-ban csak mintegy 700 tábla szőlő volt biztosítva s a kifizetett kárösszeg nem érte el a két millió koronát. Erészben csak a kötelező szövetkezeti biztosítás útján lehetne nagyobb sikert elérni; de e kérdés még eddig megoldatlan nálunk is, máshol is.

A szakképzettség emelésére a bihariószegi, egri, kecskeméti, ménesi, munkácsi, nagyenyedi, pécsi, pozsonyi, tapolczai, tarczali vinctellériskolában 32 tanító 276 hivatásos vinctellért oktattott 1903-ban. A budapesti pinczemesteri tanfolyamnak állandóan évi 15 hallgatója van. A budapesti felsőbb szőlészeti és borászati tanfolyamon 9 tanár 13 gazdasági akadémiát végzett férfit képzett ki, a szakbeli közigazgatás és a nagyobb uradalmak szakszerű ellátására.

Ezenkívül tartatott az országban vidékenkint, a helyi szükséglethez képest 120 fásoltási tanfolyam 14,605 résztvevővel; 140 zöldojtási tanfolyam 6588 tanulóval; 130 szénkénegezési tanfolyam 6105 hallgatóval. A szőlészet és borászat körébe vágó összes tanfolyamok száma volt 1133, a hallgatóké 57,198.

Az állami szőlőtelepeken az 1903/4. évben rendelkezésre állott 7.716,000 európai nemes síma és 457,400 gyökeres vessző; 1.642,500 fás, 167,300 zöld ojtvány; továbbá *Riparia portalis*, *Vitis Solonis* és *Ruprestis Monticola* alanyfajokon 15.091,500 első és 2.585,900 második osztályú síma, valamint 1.809,700, illetve 1.018,400 gyökeres vessző. E tömeg részben eladatott, részben elajándékozott vagy mérsékelt áron értékesítetett; részben további szaporításra használtatott el.

Ennyi igyekezettel 1904-ben, a földművelési miniszterium legújabb adatai szerint, a következő részletes termelési eredményeket értük el:

A múlt évi termés a társországokéval együtt 4.256,907; ebből Magyarországé 3.471,460 hektoliter. A bor minősége szerint így oszlik meg:

Asztali fehér bor.....	2.584,867	hektoliter
Asztali siller bor.....	1.157,481	"
Közönséges vörös bor.....	380,088	"
Fehér pecsenyebor.....	86,020	"
Vörös pecsenyebor.....	15,491	"
Fehér csemegebor.....	26,734	"
Vörös csemegebor.....	4,145	"
Aszú.....	2,081	"
Összesen.....	4.256,907	hektoliter

E mennyiségben Horvát-Szlavonországok termése is bent foglaltatik 785,447 hektoliterrel; mert a miniszteriumban a részletezés munkája még most is folyik s így ehelyen kénytelenek voltunk a társországok termelését is figyelembe venni, megjegyezvén, hogy az ő termelésük a minőséges borok arányszámaít csak jelentéktelenül befolyásolja.

A termőterület kötöttsége szerint e borok így oszlanak meg, ezután mindig a *szorosan vett Magyarországra érve*:

Hegyi kötött talajon termett	— — — —	1.481,282 hektoliter
Kerti sik " "	" — — — —	527,687 "
Immunis homokon	" — — — —	1.452,491 "
Összesen	— — —	3.471,460 hektoliter

E bormennyiség 502,834·1 kat. holdon (1600 □öl), vagyis 287,048 hektáron termett:

A termőterület kötöttsége szerint beülletve van:

a) <i>hegyi szőlő</i> .	1. Európai vesszővel	— — — —	102,558 kat. hold
	2. Nemesített amerikaival	— — —	92,596 " "
b) <i>síkszőlő</i> .	1. Európai vesszővel	— — — —	47,919 " "
	2. Amerikai vesszővel	— — — —	17,959 " "
c) Immunis homoki szőlő mind európaival	— — — —	170,088	" "
Összesen	— — —	431,120	kat. hold.

Ezen területből *teljesen* termő:

a) <i>hegyen</i> .	1. Egészséges európai tőke	— — — —	45,459 kat. hold
	2. Vészlepett, de még termő európai	— — — —	44,527 " "
	3. Amerikai alanyon nemes tőke	— — — —	65,235 " "
	Összesen	— — —	155,221 kat. hold.
b) <i>síkon</i> .	1. Európai egészséges tőke	— — — —	22,831 kat. hold
	2. Európai vészlepett, de még termő	— — — —	16,338 " "
	3. Amerikai alapon nemes tőke	— — — —	11,168 " "
	Összesen	— — —	50,337 kat. hold.
c) <i>homokon</i> .	Immunis teljes termésű	— — — —	142,242 kat. hold.
	Az összes termő terület	— — — —	347,800 kat. hold.
Nincs még teljes termésben új ültetés	— — — —	83,320	kat. hold.
Összesen	— — —	431,120	kat. hold.

A termést a termőterülethez viszonyítva, holdanként az átlag termés — tekintettel a részben termő területekre — 9 hl. körül mozog, ami bizony a drága termelési kiadáshoz képest még mindig kevés.

Hátra van még a *boroknak országgrészek szerinti megoszlását* nagyjából áttekinteni.

A nagy Alföld *homokszőlei* között a Duna-Tisza köze terem legtöbbet, az egész évi termés harmadát. Első helyen áll Pest vármegye 530, másodikon Bács-Bodrog vm. 250 ezer hl. évi átlag-terméssel. A városok közül Kecskemét 100, Szeged 66, Szabadka 34 hl. ezer homoki bort szűr évenként.

A minőséges borokból legtöbb terem a Dunántúl lankáin: Zalában (balatoni borvidék) 145, Tolnában (Szekszárd, Decs, Paks, Báltaszék) 145, Aradon (Magyarád, Ménes) 100, Baranyában (Pécs, Siklós, Villány) 102, Fejérben (Moór) 88, Sopronban (Ruszt) 40, Veszprémben (Somló) 20, Somogyban 55, Esztergomban 48 ezer hl.

A Tokaj-Hegyalján mintegy 50 ezer, Erdélyben 104 ezer hl. kiváló bort szűrnek közepes években. Horvát-Szlavonországban Zágráb vm. 190, Szerém 121 ezer hl. jó bort termel.

Ilyen nagy választék mellett ime, bátorkodunk itt a Tátrában, a külföldi előkelőségek találkozó helyén arra tenni kísérletet, hogy értékesebb borainknak barátokat s vevőket szerezzünk és pedig *kizárólag a divatos borászat magaslatán álló termelők körében.*

Ennek hangsúlyozására három nagy okunk van.

Először: vissza akarjuk foglalni és becsületes kiszolgálással megtartani *régi piacainkat;*

Másodszor: az új térfoglaláskor meg akarjuk *borainkat a maguk természetes minőségén ismertetni, jellegüket s zamatjukat mintegy leszegezni;*

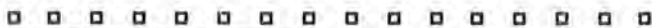
Harmadszor: Be akarjuk mutatni s régi trónjára visszaültetni a borok királyát, a közelben termő tokajit, melyet kivált a külföldön bőven s ellenőrizhetetlenül hamisítanak s már-már azt a hitet keltik, hogy a tokaji aszú *nem is tőkén terem*, hanem valami vegytani és kereskedelmi ügyesség terméke.

Kérjük t. vendégeinket, ítéljenek meg bennünket s törekvéseinket szigorúan, de igazságosan és támogassanak érdemünk szerint. Mi rajta leszünk, hogy bizalmukban ne csalódjanak.

Dr. Molnár István.

A tátrai hegyláncolat.

MAGYARORSZÁG BORVIDÉKEI

szűkebb értelemben vett Magyarországon (Horvát- és Szlavonországon kívül) 21 borvidéket különböztet meg a hivatalos beosztás. Ezen borvidékek, a közigazgatási területekkel épenséggel nem esnek össze. Vannak borvidékek, melyek több megye területére terjednek ki, míg viszont vannak oly megyék, melyekben két vagy több borvidék találkozik egymással. Az ország 63 vármegyéje közül alig egyhatod rész van olyan, ahol szőlőt egyáltalán nem művelnek (Árva, Túróc, Zólyom, Liptó, Sáros, Szepes, Máramaros, Brassó, Csík és Háromszék), míg az összes vármegyék felében a bortermelésnek nagy nemzetgazdasági jelentősége van.

Könnyebb áttekinthetőség céljából a borvidékeket országrészenként csoportosítva tárgyaljuk. Így megkülönböztetjük: a *nyugati* csoportot, hová mindazon borvidékek tartoznak, melyek a Drávától északra a Duna jobbpartja és az ország nyugoti határa között fekszenek; az *északi* csoportot, melyhez Budapesttől északkeletre és a Tisza jobbpartjától északra fekvő borvidékek számíttatnak; a *keleti* csoportot, mely a Királyhágón túl fekvő, három (erdélyi) borvidéket foglalja magában; míg az eddigi csoportokhoz, nem tartozó borvidékek Magyarország *közép-*, illetve *déli* részében találhatók fel. Ezen utóbbi csoportba sorozandó az ország legelterjedtebb borvidéke a Bodrogtól az Aldunáig, illetve a Duna balpartja és az erdélyi hegyek közt elterülő alföldi borvidék, azonkívül az érmelléki, ménesmagyarádi és a versecz-fehértemplomi borvidék.

A) A NYUGATI CSOPORT.

A nyugati csoporthoz a következő borvidékek tartoznak:

1. a ruszt-sopron-pozsonyi,
2. a buda-sashegyi,
3. a somlyói,
4. neszmélyi,
5. a balatonmelléki,
6. badacsonyi,
7. a villány-pécsi és
8. a szekszárdi borvidék.

1. A ruszt-sopron-pozsonyi borvidék.

Ezen borvidék magában foglalja az ország nyugati határszélén fekvő öt vármegyét, melyek közül Pozsony és Nyitra a Duna balpartján fekszenek, míg Moson-, Sopron- és Vas megye* ezen folyamtól jobbra esnek. Nyitramegye Morvaországgal, Pozsony-, Sopron- és Mosonmegye Alsó-Ausztriával, Vas megye pedig Stájer- országgal határos.

A ruszt-sopron-pozsonyi borvidék számára a Kis-Kárpátok, a

Lajtahegység és a Fertő-hegység oldalai nyújtanak szőlőtermelésre alkalmas területeket, amint hogy ezek és Sopron megyében a Fertő-tó befolyásolják az éghajlati viszonyokat. Ezek kedvező volta már régmúlt időben is szőlőművelésre ösztönözte a lakosságot.

A pozsonyi vár.

Vajjon léteztek-e itt szőlők még mielőtt a magyarok az avaroktól a X. század legelején ezt a földet elfoglalták volna,

az bizonytalan, de annyi tény, hogy őseink már az ország birtokbavételének első századaiban hozzáláttak, hogy ezen felette alkalmas hegyoldalakat tőkékkel ültessék be. Pozsonynak, mely az ország egyik végvára volt ősidőktől fogva, német neve (Pressburg = sajtóvár) arra vall, hogy itt a polgárság főleg szőlőműveléssel, borsajtólással foglalkozott, amint hogy III. Endre király 1291-ben kiadott szabadalmi levelének 2. pontja szerint Pozsony város polgárainak szőlői minden fizetés alól szabadaknak nyilváníttatnak. De Sopron városa is igen sok, Ruszt város pedig jóformán összes kiváltságait borának köszönheti.

A borvidék *klimatikus viszonyai* ugyan nem mindenütt egyformán, de általában kedveznek a szőlőnek. Egészben véve az itteni klíma enyhének, mérsékeltnek mondható. A tél ritkán kemény és zord s így a szőlőtőkékét sem Pozsony-, sem Sopron megyében nem volt szokásban ősszel betakarni. Amellett rendszeren hó födte a hegyoldalakat s így a hideget, mely a legritkább esetben száll 16 C° alá, a tőkék minden hátrány nélkül kibírják. (Újabb időben az ojtott szőlőket itt is befedik télire.)

A tavasz bár későn, de megbízható időjárással köszönt be s így késői fagyok csak a lapályon fordulnak elő. A nyár nem túlmeleg, elegendő esővel szokott járni, jégverés ritka; az ősz eleje rendszeren hűvös, nedves mely a korai fajok rothadását idézi elő, később ismét tartós időre lehet számítani.

* Vas megyéből a Ság-hegy a somlyói borvidékhez (A/3) tartozik.

A szőlők legtöbbje a hegyoldalak déli és délnyugati lejtőin fekszik 150—300 m.-nyi tengerfeletti magasságban, a lapályban és a Fertő-tó partjain fekvő szőlők 120—180 m.-nyire fekszenek a tenger színe felett.

A *talaj*, melyen a szőlők telepítve vannak, főleg gránit (agyaggal és quarczpalával keverve) és gneisz, azonkívül lajthamész, (főleg Mosonmegyében), homokkő (Szent-Margit), végül lösz (Cseklész, Szempcz). Kivéve ezen utóbbi talajnemet és a lajthamész eredetűt, a többiben a mész nem uralkodik annyira, hogy az az amerikai alanyokkal való felújítást gátolná, a laza-meszes földeken európai fajtákat ültetnek és szénkénegezéssel tartják fenn a szőlőket. Homokos szőlő (nehány száz hold) csak Pozsonymegyében található.

A *filloxera* ezen borvidéken ugyan elég korán (a 80-as évek elején) jelentkezett, de az éghajlati viszonyok elterjedésének nem kedvezvén, nem volt képes a szőlőket itt oly hirtelen kipusztítani, mint sok más vidéken. Így még jelenleg is több (5—6) ezer hold régi filloxeramentes szőlő létezik (főleg Pozsonymegyében) és körülbelül ugyanannyi a kipusztult, de még fel nem újított szőlők területe; a szénkéneggel fentartott, illetve gyérítés alá hazaival betelepített szőlőterület lényegesen csekélyebb. Az új ültetések legtöbbje amerikai alanyokon, (főleg *Riparia portalison*) történik, fásoltással.

Jelenleg a legnagyobb bortermelő községek:

Pozsony	hol	1345	kat.	hold	szőlő	van	(Pozsonym.)
Modor	---	987	"	"	"	"	"
P.-Szt-György	---	576	"	"	"	"	"
Récse	---	550	"	"	"	"	"
Bazin	---	483	"	"	"	"	"
Sopron	---	1500	"	"	"	"	(Sopronm.)
Ruszt	---	456	"	"	"	"	"
Oka	---	410	"	"	"	"	"
Szt-Margit	---	405	"	"	"	"	"
Nezsider	---	450	"	"	"	"	(Mosonm.)
Gálos	---	426	"	"	"	"	"

Pozsonymegyében az évi termés körülbelül 58—62 ezer Sopronmegyében 53—60 ezer, Vas megyében 12 ezer, Mosonmegyében 5 ezer hl-t szokott kitenni.

A legelterjedtebb *borfajták* Pozsonymegyében a zöld veltelini, a zöld sylvani, a rakszőlő, ujabban a ruhländi és piros hegyű, melyek mind fehér bort adnak, a vörösborfajták közül csak a kék frankos (Récse) bír jelentőséggel. Sopronmegyében legjobban van elterjedve a furmint, a zöld veltelini, a Muscat-Lunel, az olasz rizling, míg a rajnai rizling már alig bír jelentőséggel; a kékfajták közül itt is kizárólagosan a kék frankost kultiválják. A csemege-szőlő termelés nem bír jelentőséggel.

A *mivel si módok* közül ma már a rövid-csapos és váltó-csapos bakmetszés kezd az amerikai ojtványokon elterjedni, de azért Sopronmegyében az oly gazdagon termő szálvesszős porbujtás, Pozsonymegyében pedig hazai szőlőkben az ú. n. „Heckenschnitt“ van még erősen elterjedve. Ez utóbbi abból áll, hogy a ledöntött tőkét 8—10 évig rövid-csapra metszik, azután 7—8 éven át 60—70 centiméter magas csonkot nevelnek és ha a tőke ereje azután hanyatlani kezd, úgy ismét ledöntik. Ily módon minden 15—18 évben teljesen felújul a szőlő.

Ezen a borvidéken termelt számos fajtájú *borok* általában finom zamatúak, halvány sárgaszínűek, simák, gyakran nagy szesztartalmúak és jó évjáratokban kis pecsenyeboroknak minősíthetők. Kitűnő hirnèvre tett szert régi időben a *ruszti aszú*, mely ugyan édesség tekintetében a tokaji asszúval csak ritkán vetekedhetett, mint kiváló csemegebor mégis a legelőkelőbb házak asztalán az ínyenczek kedvelt italául szolgált.

Ruszt látképe a Fertőtóval.

Ezenkívül kitűnő fehér borok teremnek Limbachon, Grinádon, Pozsonyban, Bazinban, Pozsony-Szent-Györgyön (mind Pozsonymegyében), Okán, Sopronban, Ruszton, Szent-Margiton, Kis-Hőf-lányon, Medgyesen (Sopronmegyében) és végre Kis-Somlyón (Vas megyében). Vörös borairól híres a sopronmegyei Petőfalva és a pozsonymegyei Récse község határa.

Az egész országban alig van még egy vidék, melynek oly régi és fejlett *borkereskedelme* volna, mint ez. Pozsony, Sopron, Kismarton stb. borkereskedői nemcsak a helyi termelés közvetítésére szorítkoznak, hanem az ország minden vidékéről szedik össze készleteiket és látják el magyar borokkal a külföldet. Ezen borkereskedők közül egyesek főleg palaczk-borokkal a világ legtávolabb vidékein is összeköttetéseket tartanak fenn.

A felújítás munkája még ezen a vidéken elég távol áll a befejezéstől, de azért miután főleg kistermelők bírják a szőlőterületeket, kiknek ez legfőbb kereseti forrásuk, ez a munka nem szünetel, hanem biztosan halad előre. Rendkívül becses szolgálatot

tett és tesz még ma is a rekonstrukció irányítására, a modern szőlőművelés tanainak elterjesztésére és a borkezelés javítása körül a Pozsonyban felállított *állami vinczellériskola*, mely a legújabb és legnagyobb hasonló intézeteink közül.

Ezen intézetet 1884-ben Pozsony városának támogatásával a „Pozsonyi Szőlőművesek Egyesülete” létesítette, *Engelbrecht* Károly igazgatásával. 1901-ben az iskola államosítva lett *Darányi* Ignác földművelésügyi minisztersége alatt és ugyanakkor egy új, modern intézet felállítása határozatott el. Az új iskola, mely kétszázezer korona költséggel készült, *Mayer* Henrik igazgató vezetése alatt 1902-ben adatott át rendeltetésének. A tanfolyam 2 évig tart, melyre olyan tanulók vétetnek fel, a kik 16—18 évesek és a szőlőművelésben már némi gyakorlatuk van. A tanulók száma 35—40, kik többnyire bentlakók. A tanárok száma 5, s azonkívül van 2 szőlőszeti munkavezető és a kertészet gyakorlati oktatására 1 okl. kertész.

A gyakorlati szőlőművelés elsajátítására az intézet rendelkezésére áll az iskolához tartozó 5 kat. holdnyi ojtvány- és gyéritett szőlő, szőlőfajgyűjtemény, azonkívül Pozsony határában fekszik egy 23 holdas állami amerikai szőlőtelep

A pozsonyi m. kir. vinczellériskola.

10 hold amerikai alanytőke telepítéssel, 4 hold homoki szőlővel és 2 hold ojtványiskolával. Az iskola évi költségadománya a tanszemélyzet fizetésén kívül 18,000 korona.

A szőlőterület nagy elaprózottsága mellett úgy Pozsony-, mint Sopronmegyében csak csekély számban találhatók nagyobb szőlőbirtokok.

Nevesebb szőlőbirtokosok a MSzOE. tagjai közül:

Allami szőlőtelepek, Pozsonyban.
Esterházy Mihály gróf, Cseklész,
Pozsony m.
Esterházy Miklós herceg, Kismarton,
Sopron m.
Fülep Jónás, Pozsony.
Ghiczy Ferencz, Királyhida, Moson m.
Kremser Rezső, Sopron.
Krnó Vladimír dr., Bazin, Pozsony m.

Mérey Lajos dr., Nyitra.
Nits Károly, Sopron.
Palugyay József idb, Pozsony.
Pozsonyi Szőlőművesek Egyesülete,
Pozsony, Magas-u. 43.
Vetter K. Pál, Pozsony.
Wodianer Albert báró, Komjáth,
Nyitra m.
Wolff Lajos, Rábapordány, Sopron m.

Ismertebb szövetkezetek stb.:

Pozsonyi Szőlőművesek Egyesülete,
Pozsony.
Szőlészeti egyesület mint szövetkezet,
Bazin.

Borászati és gyümölcsészeti egyesület
Modor.
Szőlő- és bortermelő egyesület P.-
Szt.-György.

Lőkhely város lőkhelye.

2. A buda-sashegyi borvidék.

Tulajdonképpen egy hegy, az, melynek ezen borvidék nevét köszönheti s egy borfajta az, mely kitűnőségével és speciális jellegével világnevet szerzett s a hozzá hasonló termékek számára is kelendőséget biztosít. Ez a hegy, melyről itt szó van, a székes-főváros határában fekvő Sashegy, és ennek déli, délkeleti lejtőin termett vörösbor (német neve: *Adelsberger*) ismertté vált a külföldön mindenütt, ahol a tüzes és zamatos italoknak becsületük volt.

Csekély a földterület, mely mintegy kísérete a hírneves hegynek, s annak révén a név fényének osztályrésze.

A Halászbástya és a Mátia-templom.

Az egész borvidék Budapest fővárosnak budai részére és Pestmegye két jobbparti járására (a pilisi felső- és alsó-járássra) terjed ki. Tehát azon rövid hegyláncolat, mely a Duna mentén a Pilis hegy-ségtől kiindulva, déli irányban húzódik tova.

A hegyi szőlők tengerszin feletti magassága itt 150—200 m. közt ingadozik (a Sashegy egész magassága 259 m., a Csatárká-é 265 m., Rókushegy 249 m.),

míg a lapályban közvetlenül a Duna partján fekvő szőlők alig 105—115 m. magasságban terülnek el.

Ezen borvidék éghajlata egészben véve mérsékelt, de az alföldi klíma szélsőséges voltának nyomaival. Tavasza átmenet nélkül való, nyara forró és száraz; a januári átlagos hőfok — 1.5° C, a júliusi $+ 21.6^{\circ}$ C s csapadék évi mennyisége 544 mm., jégeső nem gyakori (29 év alatt 47).

Geológiai szempontból itt a mészkő (dolomit és Dachstein-mész) az uralkodó, melynek málladécai képezik a budai és budafoki hegyek szőlőtalaját, azért az amerikai alanyokkal való felújítás nem csekély nehézségekbe ütközik, s így inkább szénkénegezésre utal. A szentendrei hegycsoportban részint igen kötött nyiroktalaj, részint forgatás után könnyen elmálló homokkő található, mely az oltványokkal való telepítésnek akadályokat nem gördít. Immunis homokon telepített szőlőket részint homokdombokon (Vörösvár, Szt.-Iván), részint a pilisi felsőjáráshoz tartozó szentendrei szigeten lehet találni, mely szőlők nagyrésze az utolsó évtizedben létesült.

A filloxera e vidéken egy rendkívül virágzó gazdasági ágat semmisített meg, melynek nyomai örökké meg fognak maradni.

Budapest ráczvárosi és óbudai lakossága, Szent-Endre, Budafok, Budaörs népessége főképen szőlőművelésből éltek évszázadokon át, ez képezte vagyonosságuk alapját, s ezt rövid egy-két év alatt teljesen megsemmisítette a szőlőtetű. Szent-Endre városának borkereskedelme oly virágzó volt, mihez csak igen kevés magyar városét lehetett hasonlítani, és ez teljesen megszűnt, mert az elszegényedett lakosság csak igen lassan képes szőlőparlagjait ismét beültetni, bár itt a talajviszonyok kedvezők. A főváros határában részint a föld nagy mésztartalma, részint a drága nap-számviszonyok és végre a telkek nagy áremelkedése szolgál a felújítás akadályául, úgy, hogy ezen a borvidéken a régi szőlőterületnek még ma is csak csekély hányada van rekonstruálva.

Az egyes községek határában átlagban a következő bormennyiségek teremnek:

Budapest (budai oldalon) kb.	4700 hl.
Szent-Endrén — — — —	3000 „
Pomázon — — — —	2500 „
Budaörsön — — — —	1800 „
Budafokon — — — —	2400 „
Tétényben — — — —	1700 „

A filloxera előtti időben főleg *vörös borfajták* lettek tenyésztve: a kadarka és a nagy burgundi, melyekhez később az oportó, Othelló, Jacquez kerültek. Ujabban a vörös bortermelést lényegesen háttérbe szorította a *fehér* fajták telepítése, melyek közt a mézesfehér, az olasz rizling, budai dinka, rakszőlő érdemelnek különös felemlítést. Csemegeszőlő-fajtákkal csak kevesen újították fel szőlőiket (Szent-Endrén, Leányfalu), de azért a fürtök nagy része

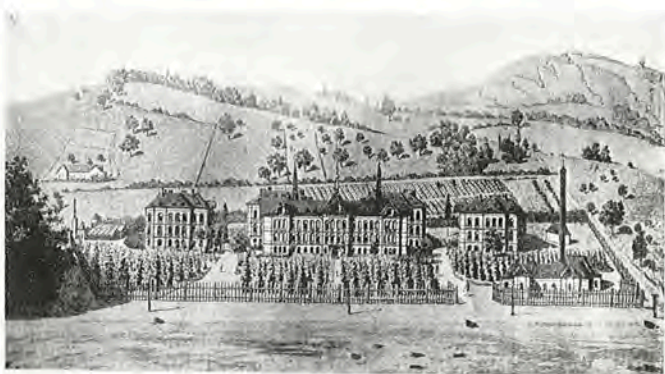
(mézesfehér, oportó) a fővárosi közönségnek közvetlen fogyasztásra lesz felkínálva.

Általános *mívelési mód* itt nincs elterjedve. A kisebb termelők közül még ma is sokan kopasz fejre metszenek, de legújabbán mégis a rövid-csapos metszés van szokásban, szálvesszős metszés ritkaságszámba megy, lugasmívelés inkább csak csemegeszőlő termelésénél található. Úgy a termelt borok, mint az asztali szőlő túlnyomó részben a főváros élelmezése szolgál. Ez utóbbi kicsinyben a piaczkokon és a vásárcsarnokokban lesz értékesítve.

Az előállított *bor* többnyire asztali siller és fehér, míg a tiszta sashegyi és hasonló jellegű *vörösbor* csak kisebb mennyiségben kerül forgalomba, főleg a főváros sasadi és vérhalomi dűlőjéből (sok nagyburgundi), egy kevés Szent-Endréről, Budafokról és Budaörsről, ahol viszont a kadarka dominál.

A sashegyi vörösbor sötétszínű, testes, kevésbé fanyar, erős bor, mely a legjobb bordeauxi borokkal is felveszi a versenyt, és teljes zamatját csak a harmadik évben nyeri el. Ezen bortypus, amely egykor a világpiaczon oly előkelő szerepet játszott, jóformán feledékenységbe ment, mert éveken át nem volt belőle kínálat. Ujabbán már terem ebből ismét annyi, hogy régi helyét a bel- és külföldi fogyasztásban elfoglalhassa.

Az állami szőlészeti közintézetekből a legjelentékenyebbek ezen borvidéken vannak. Így a főváros területén a Pasarét felett

A közp. szőlészeti kísérleti állomás és ampelologiai intézet.

szemben a Sváb-hegygyel emelkedik a *központi szőlészeti kísérleti állomás és ampelologiai intézet*, mely a maga nemében valóban egyetlen.

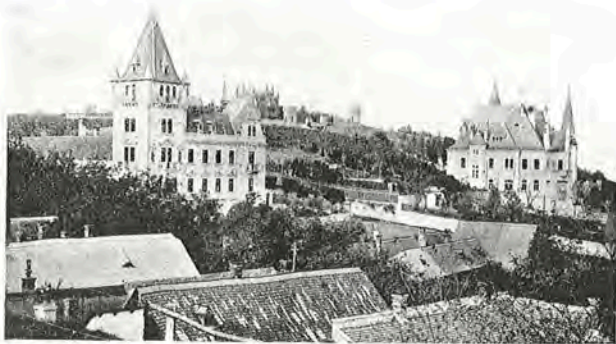
Ennek célja a szőlő fiziológiájának és biológiájának, a szőlő ellenségeinek és az ellenők való védekezésnek, a mustterjedés és a bor természetének stb. tanulmányozása. Ezen cél gyakorlati keresztülvitelére az állomásnak különféle laboratóriumok, azonkívül egy kisebb kísérleti telep az intézet épülete körül és egy nagyobb szőlő a főváros pesti oldalán áll annak rendelkezésére.

Az intézetet dr. *Darányi Ignác* földmív. miniszter az 1896: V. t.-cz. ren-

delkezései alapján létesítette és annak vezetésével dr. *Istvánffi* Gyula egyetemi tanárt bízta meg. A szervezés munkája még ugyan nincs teljesen befejezve, valamint, hogy a kísérleti termék, könyvtár stb. teljes felszerelése még időt vesz igénybe, ami természetes, miután az építkezéssel is csak a m. évben készültek el. A beosztást illetőleg; az intézet négy osztályból áll, melyek közül az egyik a szőlő biológiájának és pathológiájának, a második a vegytannak (tudományos borismének), a harmadik a zimológiának (erjedéstan), a negyedik a gyakorlati szőlő- és borgazdaságnak van szentelve.

Ugyancsak ezen intézet központi épületében tartatik a *felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam* is, melyben a résztvevők elméleti és gyakorlati alapon tudományosan és gyakorlatilag oly mértékben képeztetnek ki, hogy annak sikeres bevégzésével nagyobb kiterjedésű szőlők és pinczék önnálló kezelésére esetleg az állam szolgálatában való alkalmazásra képesek legyenek.

A fővárossal szomszédos *Budafokon* van a *m. kir. pinczemeszteri tanfolyam* épülete és óriási kiterjedésű pinczéje, ahol az ország legkülönbözőbb vidékein fekvő állami telepek borai (évi termésök kb. 5000 hl.) kezeltenek és részint árverésen, részint szabadkézből hordó- és palaczkszámra eladatnak. Ezen tanfolyam célja az okszerű borkezelésben elméletileg és főleg gyakorlatilag alaposan képezett egyének nevelése szőlőbirtokosok és szövetkezetek szolgálatára. Akik állandóan ily szakképzett erőket nem tudnak alkalmazni, azoknak kisegítésre állami vándor-pinczemeszterek állanak rendelkezésükre. A tanfolyam egyéves s arra csak kétéves tanfolyamu vinczellériskolát végzett tanulók vétetnek fel. A tanfolyam jelenlegi vezetője *Rácz Sándor* vincz. isk. igazgató.

Budafok látképe.

Végre ezen a borvidéken (*Zsámbékon*) tart fenn az állam *egy munkásképző tanfolyamot*, hol a résztvevők a szőlőművelés és borászat összes, a gyümölcsfakertészet fontosabb munkálataiban kiképeztetnek.

Borkereskedelmi szempontból is ezen vidék a legjelentékenyebb az országban. Budapesten számos nagy- és kisborkereskedő czég foglalkozik hazai bortermékeink forgalomba hozatalával, melyek legfőbbje Budafokon tartja raktárát, ahol kiváló vasuti és hajóközlekedés és számtalan márgás talajba vájt óriási pincze áll rendelkezésére

Nevesebb szőlőbirtokosok a MSzOE. tagjai közül:

Fachleitner Mihály, Szent-Endre.
Farnady Dezső, Zsámbék.
Feleky Andor, Leányfalu, Pestm.
Fischer Zsigmond, Szent-Endre.
Hegyessy László, Budapest.

Heindl Aladár, Pócsmegyer, Pest m.
Krizsán János, Zsámbék.
Rosconi Lipót, Budapest.
Weigl József, Szent-Endre.
Zelles Aladár, Szent-Endre.

Ismertebb egyesületek stb.

III. ker. föld. és szőlőmiv. egyesülete Óbudán.

Buda látképe a királyi palotával.

3. Somlyói borvidék.

Ez a legkisebb területű borvidék, melyhez tulajdonképen csak 2 hegy (a *Somlyó-hegy* Veszprémmegyében és a *Ság-hegy* Vasmegyében) tartozik. A Somlyó-hegy szőlői négy község határában fekszenek ú. m. Doba, Kisjenő, Nagyszöllős és Somlyó-vásárhely. Ez a két hegy, melynek lejtőin a híres somlyói bor terem, magánosan emelkedik ki a körülötte elterülő síkföldből és elég távol esik egymástól, hisz folyók (Rába és Rápcza), valamint azok völgyei választják el egymástól. És míg a Somlyó a Bakony-hegység körzetéhez tartozik, addig a Ság-hegy az Irottkő-hegy kíséretéhez számítandó.

A Somlyóvár.

A somlyói borvidék éghajlata a dunántúli klímának egészen megfelel, de az alpesek és a bakonyi nagyerdőségek közelsége az évi hőátlagot leszállítják, a csapadékmennyiséget pedig meg-

szaporítják. Minden valószínűség szerint a klíma hűvösségének tudható be az, hogy a még 1880-ban konstatált filloxera mai napig sem volt képes a régi szőlőket mind kiirtani, úgy hogy azok egyharmadrészeben még ma is (szénkénegezéssel, sőt néhol anélkül) a régi főkéket művelik.

A Somlyó egykoron tűzhányóhegy volt, magassága 434 méter. A hegy alsó $\frac{2}{3}$ -ában a szőlőt termő talajok bazalton — és annak féleségein tuffasalak, kenyérkő stb. — és ezek málladékain állanak. A *talajoknak* számos változata található itt fel úgymint: vasas vályog, agyag és homok, meszes homok és vályog, márga stb. Ezen talajkülömbözőség indokolja a felújítás sokféleségét is. A nagy mésztartalmú földeken hazai fajta él meg szénkénegezéssel, míg a mészben szegényebb részeken Riparia portalissal, Rupestris monticolával és elvéve Rup. metallicával történik a felújítás. Parlagon heverő szőlő csak elvéve akad.

A Ság-hegy szintén egy magánosan álló bazalt-kup a Kemenes-alján és ennek magassága 291 m. Talajviszonyai hasonlóak a Somlyó-hegyéhez.

A filloxera előtti időben igen nagyszámú *borfajtát* ültettek mindenütt, melyek keveréke adta a somlyói bornak az ő speciális ízét és zamatját. Ilyen fajták voltak: a furmint (melyet itt is, mint a Balaton-vidéken szigeti-nek hívnak), juh fark, budai-zöld, sárféher, rakszőlő, rajnai rizling, tramini, szilváni, rulandi, fehér-burgundi stb.

Újabban itt is fajtiszta táblákat találunk, és pedig a régi finom zamatú, de kevert termő fajták helyett, a gazdag szüreteket bizsító olasz rizlinget, ezerjót és mézes fehérét ültetik, miáltal a bor jellegéből veszített. A főkéket régi vagy javított bakmetszésben részesítik, melynek következménye a főkék korai felugrása, mint hazai ültetésben koronkinti döntéssel lehet segíteni. Oltvány-főkéknél itt is már a rövidcsapos művelésre tértek át és a függőleges szálvesszőket (ficzkókat), melyek különösen a furmintnál voltak szokásosak, elhagyták.

Tiszta *fajborokat* sem régente nem készítettek, sem újabban nem állítanak elő, hanem a különböző fajták borát összeszűrik. A vásárhelyi és kisjenői déli fekvésű szőlőkben jó években sok aszott szem képződik s így itt pecsenye-, sőt csemegeborokat is készítenek, a többi fekvésben és gyenge évjáratokban csak asztali bor állítatik elő. A sági borok kitűnők, sőt bizonyos esztendőekben a somlyói borok legjavával is felveszik a versenyt.

A finom somlyói bor magas szesztartalmánál fogva igen lassan ér meg teljesen, úgy hogy karakterisztikus sajátosságait csak huszas (8—10 éves) fekvés után fejleszti ki. Speciális zamatja, gyönyörű zöldesbe játszó halványszíne, kellemes savanyúsága a somlyói bort legkedveltebb fehér bortypusaink közé emelte, melyeket főleg uradalmi és szerzetesi pincékben nagy gonddal kezelnek. A szőlők nagy része most is még főurak és pápák tulajdonát képezi.

Nevesebb szőlőbirtokosok a MSzOE. tagjai közül:

Augusz Zsigmond, S.-Vásárhely.
Bezerédy Andor, Ménfő
Csiszterczita apátság, Zircz.
Eszterházy M. Móricz gróf, Csákvár.
Hanauer Jenő, Pápa.

Inkey Pál és István bárók, Iharos-
Berény (Somogym.)
Kir. közalapítvány, S.-Vásárhely.
Szent Benedekrend, Pannonhalma.

Mint borkereskedelmi góczpont somlyói borok számára Pápa és Veszprém érdemelnek említést. Felemlítendő végül, hogy Somlyó-Vásárhelyen állami mintatelep látta el a telepítőket anyaggal és szolgált kellő kísérleti tapasztalatokkal.

A Somlyóhegy S.-Vásárhely felől nézve.

4. Neszmélyi borvidék.

Neszmély nagyközség Komárommegye tatai járásában, 1400 lakóval, a Duna-mentén ferdén, szemben a Zsitva folyó torkolatával fekszik. Az egykor oly hírneves szőlők a Pap-hegy és Meleges-hegy lejtőin terültek el. Az itt termett borhoz hasonló jellegéért nyerte el egy nagy borvidék nevét. Ehhez a vidékhez tartoznak az összes szőlők, melyek Esztergom-, Komárom-, Fejér- és Győr-megyében fekszenek, azonkívül a Veszprém vármegyének pápai és zirczi járásaiban fekvő szőlők. (A többi a Balaton-mellékhez számítódik.)

Az esztergomi bazilika.

A neszmélyi borvidék a Duna által kétfelé választatik. Míg azonban a folyam balpartján, illetve a Csalló-közben csak sík területen termelnek (főleg homokon) szőlőket, addig a dunajobbparti megyékben túlnyomók a hegyi

szőlők, melyhez a Vértes-hegység, a Gerecse-hegycsoport, a Pilis-hegység és azok nyulványai szolgáltatják az alkalmas lejtőket. A szőlők ezen vidéken néhol nagy magasságra nyúlnak fel, így a neszmélyi Meleges-hegyen 274, a szentmiklósi Öreg-hegyen és a nyúli Magas-hegyen 310, szomori Kakuk-hegyen 330 m., a Tatai-hegyen 340 m. tengerszín feletti magasságban is találhatók még szőlőtelepítvények.

Az *éghajlat* általában enyhe, csak a Vértes-hegység belsejében hűvösebb. A tél nem túlhideg, úgyhogy a vidék egyes részeiben (például Moórrott) a tőkék téli betakarása síncs szokásban. Tavaszi késői fagyok normális körülmények közt ritkák, a nyár nem túlmeleg, mégis jégverések elég gyakran semmisítik meg a gazdák reményeit. Innen magyarázható, hogy a viharágyúkkal való kísérletezésre itt sok helyen megvolt a birtokosságban a hajlandóság. Az őszi rendszerint hosszú és száraz.

Ami a *talajviszonyokat* illeti, ezek az amerikai alanyfajokkal való telepítésnek nem kedveznek. A Neszmély körül fekvő hegyek részben pliocen-korszakbeli márga és homok, részben diluviális lösz. Hasonló képződményűek a szőlőtalajok úgy egész Komárom- és Esztergommegyében, amikhez dolomit eredetű és meszes agyagtalajok járulnak.

Igen meszesek a fejérmegyei érdi, battai, eresii hegyek is, míg a vaáli, sörédi, csókakői hegyek talaja már kötöttebb, sőt néhol vasban eléggé gazdag agyag. Moór határában a hegyoldalakon változatos összetételű talajokkal találkozunk a kötött agyagtól és a könnyű lösztől kezdve a homokos, sőt tiszta homoktalajig. A lapályokon nagy kiterjedésű immunis és nem egészen immunis homokterületek állanak a termelő közönség rendelkezésére.

A leírt geológiai állapotoknak megfelelő a *telepítés* is. Oltványokkal (fás és zöld készítésűek) csak ritkán találkozunk, miután a nagy mésztalaj miatt ezzel a legtöbb helyen a gazdák nem boldogultak. Ehelyett dominál az egész borvidéken a hazai fajták ültetése gyérítéssel, aminthogy a régi szőlők közül is igen sok a mai napig szénkénnel fenn volt tartható. Nehezebb a helyzet ott, ahol vagy a talaj túlkötöttsége vagy túllazasága miatt a gyérítés nem jár eredménnyel, és a mellett a mérszertartalom is kellenél nagyobb. Az ily szőlők felújítása persze sok nehézséggel jár.

Borfajtákban egyes helyeken nagy a választék. Így termelik a fehér fajok közül a juharkot, a sárfehért, a bálintot, a mézesfehért, az olasz rizlinget, budai zöldet, piros veltelint, a rabszőlőt, a piros és fehér dinkát és az ezerjót. Ezen utóbbi fajt viszont jóformán kizárólagosan lesz ültetve az óriási kiterjedésű Moór vidékén. A kék bogoyjú fajták általában háttérbe szorulnak, melyek közt csakis a kadarka érdemel említést. Asztali szőlőfajtákat nagyban sehol nem termelnek.

Ami a művelésmódot illeti, úgy a rövid (1—3 szemű) csapmetszés már szinte általános; a kopasz fejmetésről éppen úgy leszokott

a birtokosság, mint a szálvesszőzésről, mely főleg Győrmegye egyes községeiben volt erősen elterjedve. Az első mód nem terem eleget, az utóbbi a tőkék korai megerőltetését idézi elő, mitől pedig a gyérítéssel fentartott szőlőkben különösen kell óvakodni.

A felsorolt szőlőfajták kevés kivétellel arra mutatnak, hogy itt főleg asztali és tömegborokat állítanak elő, melyek azonban megfelelő pinczekezelés mellett igen becses italt szolgáltatnak. A valódi *neszmélyi bor* sima, könnyű, zöldes színű savanykás ital, mely némileg a rajnai borokra emlékeztet, azok domináló zamatja nélkül. Mint speciális borféleséget, fel kell említenünk a tisztán ezerjóból készült moóri bort, mely szénsavdús, erős, édeskés és azért savban gazdag borok házasítására felette alkalmas. És tényleg a Moóron és vidékén termelt borokat osztrák kereskedők és vendéglősök szüretkor elég jó áron szedik össze, alsóausztriai savanyú borok házasítására. A vörös bornak e vidéken jelentősége nincsen.

Ezen borvidék a legbőtermőbbek egyike hazánkban, így 1903. évi adatok szerint:

Esztergom megyében	2,332 hektáron	48,162 hl bor	Termelt
Fejér	" 7,818	" 88,665	" " "
Győr	" 1,347	" 3,681*	" " "
Komárom	" 3,234	" 16,295	" " "
Veszprém megye ide-			
tartozó 2 járásában kb.	1,250	" 5,800*	" " "

Azonkívül eladatott körülbelül 3.500 mmázsa csemegeszőlő.

Szőlőművelés tekintetében legnagyobb jelentőséggel bírnak a következő városok és községek: Fejérmegyében: Székesfehérvár, Moór, Csókakő, Csákerény, Bicske, Alcsúth, Érd, Ercsi, Tárnok, Batta, Rácz-Almás, Szabad-Batthyány, Polgárdi, Urhida, Csoór, Iszka-Szent-György; Esztergom megyében: Esztergom, Keszthely, Tokod, Piszke; Győrmegyében: Felpéc, Szemere, Győr-Szent-Márton (Pannonhalma), Győr-Szent-Iván, Nyul-hegy, Pázmánd-hegy; Komárom megyében: Komárom, Ó-Gyalla, Hetény, Duna-Radvány, Szentpéter, Duna-Almás, Neszmély, Tata-Tóváros, Ács, Ászár, Kibér; Veszprém megyében: Pápa, M.-Szombathely.

Szőlészeti intézetek és állami telepek e vidéken nincsenek. Különös felemlítést érdemel a gróf *Esterházy* Miklós Móríc által fentartott csákvári földművesiskola, melyben a szőlőtermelés elsajátítására is van módjuk a növendékeknek. Ezen iskolával kapcsolatos az uradalom *ászári* szőlőbirtoka (Komárom megyében), mely éppen úgy, mint pinczegazdasága, mintaszerűen kezeltek.

A gróf *Esterházy-féle* ászári szőlőgazdaság, mely 1893-ban lett telepítve, valamivel több mint 100 k. hold, melyből 70% fehér bort adó fajtákkal (főleg ezerjő, olasz rizling és mézes fehér), 18 1/2% vörös bort adó fajtákkal (főleg nagyburgundi), a többi csemegefajokkal van betelepítve. A túlnyomó részben hummús homoktalajjal bíró szőlő domboldalakon fekszik, melyek tengerszintfeletti magassága néhol a 210 méteri is meghaladja. A szőlőtalanj megmunkálása, mintán az ültetés

* Ezen két vármegyének rossz szüreti eredménye főleg az előző év kedvezőtlen őszi időjárásának volt betudható.

négyes kötésben 126 cm. sor- és töketávolságra történő, mindenütt fogatos erővel eszközölhető, ami annak költségeit lényegesen csökkenti. A különféle állati és növényi élősdiek ellen az uradalom a legnagyobb intenzitással védekezik, a minthogy a gyakori jégjárás ellen is viharágyúrajvonalt létesített. A borok kezelésére és raktározására modern berendezésű préház és pinczehelyiségek szolgálnak, melyekben a borok hamar elkészülnek és nagyban, valamint palaczkozva forgalomba hozatnak. A visszamaradó törköly, seprő és a kevésbé értékes bor nagy része mint párlat hozatik forgalomba. (Bővebbet e tárgyról *Szilárd Gyula* könyvében: „Gr. Esterházy M. M. ászári szőlő- és pinczegazdaságának ismertetése” lehet találni.)

Nevesebb szőlőbirtokosok a M. Sz. O. E. tagjai közül:

Bakó József, Kenese, Veszprém m.
Batthyány Lajos gr., Szabad-Batthyány,
Fehér m.
Bezerédy Andor, Ménfő, Veszprém m.
Cseh Mihály, Velence, Fehér m.
Czyzewsky Gyula dr., Bicske, Fehér m.
Darányi Ignác dr., Dunaörs,
Komárom m.
Dreher-uradalom, Vaál, Fehér m.
Esterházy Miklós Mór gr., Csákvár,
Fehér m.
Goll János, Csókakő.
Grünfeld Ignác, Veleg, Fehér m.
Haidecker József, Ercsi.
Hanauer Jenő, Pápa.
Heumann József dr., Moór, Fehér m.
Kapuczinus-zárda, Moór.
Kovács Sándor, Moór.
Köhler Albert, Vaál, Fehér m.

Körmendy Sándor, Moór.
Malina Lajos, Esztergom.
Matta Árpád dr., Batta, Fehér m.
Michl István, Tatatóváros, Komárom
megye.
Nádasdy Ferencz gr., Nádasd-Ladány.
Orbán Ferencz, Somlyó-Vásárhely.
Pajzs Gyula, Ráczalmás, Fehér m.
Pentz Lajos, Moór.
Rácz Sándor, Moór.
Suly László, Balaton-Almádi.
Sült József, Pápa.
Széchenyi Viktor gróf, Sárpenetele,
Fehér m.
Szűts Jenő, Vaál, Fehér m.
Trauttenberg Frigyes báró, Moór,
Fehér m.
Zichy Aladár gróf, Vajta, Fehér m.
Zichy János gróf, Nagy-Láng, Fehér m.

Ismertebb szövetkezetek, stb.:

Borászati Egylet, Esztergom.

Gr. Esterházy M. M. kastélya Csákváron.

5. Balatonmelléki borvidék.

Ezen borvidék neve tulajdonképen nem fejezi ki híven a fogalmat, melyet alatta értünk. Mert nem minden bor, mely a Balaton közvetlen környékén terem, tartozik ide és viszont vannak szőlők, melyek elég távol esnek a Balaton partjától (pl. a Muraköz) és mégis balatonmelléki névvel lesznek megjelölve.

Idetartozik Veszprém vármegyének veszprémi, enyingi és deve-
cseri járása, Zala vármegyének alsó-lendvai, csáktornyai, kanizsai,

keszthelyi, letenyei, novai, perlaki, sümegi, zalaeger-szei és z.-szentgróti járása két köz-ség (Keszthely és Meszes-Győrök) kivételével és végre Somogy megyéből a lengyeltóti, marczalii és tabi járás.

Ez kétségtelenül egyike azon vidékeinknek, ahol a legrégibb idők óta szőlők állanak fenn. Számos bizonyítéka van annak,

Fonyódfürdő.

hogy a Balaton tájékán és Muraközben gazdag római kolóniák állottak fenn már a Kr. e. első században. A rómaiak által nagy gonddal készített hadiutak, melyek Szombathelyet és Pettaut (Stiriában) kötötték össze és melynek nyomai helylyel-közzel még ma is tisztán felismerhetők, kétségtelenül számos polgári telep létezésére engednek következtetni. Hogy pedig évszázadokon át tartó itt időzésök alkalmából a rómaiak szőlőt is tenyésztettek ezen kedvező éghajlat alatt, az több mint valószínű.

A *klima* általában enyhe, melyre a Balaton által nyújtott óriási vízfelület (összesen 703 négyzetkilométer* = 70,300 hektár) kétségtelenül érezteti mérséklő hatását. A Balaton Közép-Európa tavainak legnagyobbika, hosszúsága 82 kilométer, szélessége (a tihanyi szorosot leszámítva) 6 és 15 kilométer között változik. A kellemes éghajlat, a bájos vidék és a sok helyen ideális fővenynyel bíró part ezen „magyar tenger“-t üdülő- és fürdőhelylyé predesztinálja, aminthogy itt tényleg egész sorozata létezik az erre szolgáló telepeknek.

A Balatont főképen a Zala folyó, 50 kisebb-nagyobb folyócska és a légköri csapadékok táplálják. De általában a Balaton környéke esőben nem gazdag és sem az eső mennyisége, sem az esős napok száma nem nagy. A hőmérséklet átlagos évi közepe $+10.4^{\circ}\text{C}$, tavasszal $+10.4$, nyáron $+20.7$, ősszel $+10.7^{\circ}\text{C}$.

A Balatonon kívül befolyásolják ezen vidék éghajlatát a tótól északra fekvő Bakony-erdő és a Bakony-hegység, melynek lába néhol egészen a Balaton partjáig nyúlik be, keleten a muraközi hegyek, valamint a Mura és Dráva folyó, délen pedig a tó mentén húzódó erdőborította somogyi dombok.

A szőlők tengerszínfeletti magassága a veszprémi járásokban

* Ezzel szemben a Garda-tó felülete 300, a bodeni tóé 539, a genfi-tóé 573 □ kilométer.

10 5 4 3 2 1 0

Magasságok méterekben.

130—270 m. között fekszik, zalai részben a legkitünőbb fekvések 250—360 m. közt terülnek el, míg a somogyi szőlők mind 180 m.-nél alacsonyabban fekszenek.

A téli hideg ellen rendszeresen takarják a szőlőt, a tavaszi késői fagyok ritkák, a vidék réme egyes községekben a jég, mely úgy a stájer határon mint a Balaton mentén elég gyakori. A kilenczvenes évek végén többfelé viharágyú-rajvonalakat létesítettek (csak a csáktornyai szőlészeti területben több mint 200 ágyú működik) és az eddigi tapasztalatok a termelő közönség hitét a védelem sikerességében nem ingatták meg.

A *talajviszonyok* nagy változatosságot mutatnak: márga, tarka homokkő és ennek málladékai, meszes és homokos vályog, lösz, agyagos homok, vízhortda fővény, mind megtalálhatók itt és így a szőlőtelepítésnek is ezen különbözőséghez kellett alkalmazkodnia. Ahol homok vagy homokos agyag képezte a szőlő talaját, ott a filloxera vagy egyáltalán nem tette a tőkét tönkre, vagy legalább lassabban haladt a pusztulás, a többi talajokon, (melyek a nagyobb részt képviselik) annál gyorsabban végzett e földalatti rovar, úgy, hogy a régi szőlőkből kötött talajon úgy Zalában, mint Veszprémbe alig maradt meg valami. Ezzel szemben Somogyban még elég szép számmal akadnak gyérítéssel fentartható szőlők. Az ojtványokkal való telepítés főleg Riparia portalison folyik és csak elvétve Rupestris monticolával. Amellett a Balaton somogyi partján óriási homokterületeket is (Fonyód, Máriatelep) létesítettek abban az időben, midőn még kétséges volt, vajjon fog-e sikerülni a badacsonyi vidék szőlőit ismét felújítani.

A *Máriatelep* úgy létesült, hogy az állam 318 holdat bérelt a gróf Festetics-féle uradalomból, azt felparcellázta és 30 éves albérletbe adta a telepíteni vágyó kiscgazdáknak, azonkívül ezeknek olcsó vesszőt, karót adott, a futóhomok megkötésében segédkezett nekik stb. Összesen 585 darab szőlő létesült itt rövid idő alatt. A szőlők messzebbfekvő falvak birtokai. A zalai gazdák közül legtöbben úgy járnak át a Balatonon a föld megmunkálása végett, télen jégen hordják át a trágyát. Csak a kisebb része a birtokosoknak épített a szőlőben hajlékot.

A legelterjedtebb *szőlőfajták*: a furmint, (melyet a muraköziek „pasipel“-nek, a többi termelők szigeti-nek hívnak), az olasz rizling, az ezerjő, a mézes fehér, juhfark, járdovány. Kék boggyójú fajtát egyáltalán nem, csemege-szőlőt inkább csak a házi és lokális szükséglet céljából ültetnek. A régi művelési módor helyett most már az új szőlőkben mindenütt a rövid csápos metszés található, amit nagyobb részt az állami szőlőtelepeknek és a jelentékeny számú úri birtokosságnak lehet tulajdonítani, kik maguk a rekonstrukcióban jó példával jártak elől.

Balaton-Almádi látképe.

(Állami szőlőtelep e vidéken 3 van és pedig az egyik Balatonfüreden, a másik Zalaegerszegen, a harmadik a stridói Farkashegyen.)

E borvidéken általában fehér asztali bort termelnek, mely azonban jó fekvésekben tüzes, tartalmas ital szokott lenni.

Felső-Muraközben a furmintborok tokaji borra emlékeztető zamatuknál fogva régente külföldön is nagy keresletnek örvendtek és örvendenek ma is Stájerországban és Tirolban, honnan a borvevők már jóval szüret előtt bejönnek és a termést elég jó áron (50–70 K. hl.-kint) lefoglalják és hazaszállítva mint „Luttenberger”-t adják tovább.

Legtöbb bort termelnek a következő községek: Zalában Stridó, Zalaegerszeg, Zalacsány, Alsó-Lendva; Veszprémben Almádi, Vörösberény, Kenese, Siófok; Somogyban Lelle, Kéthely, Fonyód.

Nevesebb szőlőbirtokosok:

Árvay Lajos, Z.-Egerszeg.

Batthyány József gróf, Zalacsány.

Becsák Ferencz, B.-Almádi, Veszprém megye.

Berényi Jenő, Zala-Szt-Gróth.

Bezerédy Andor, Ménfő, Veszprém megye.

Fuss Nándor, A.-Lendva, Zala m.

Hertelendy József, Vindornyalak, Zala m.

Horváth Mihály, Balatonfüred, Zala m.

Kenessey Mórítz, Veszprém.

Knezevich Viktor br., Stridó, Zala megye.

Nagy Ignác B.-Almádi.

Óváry Ferencz és Kálmán B.-Almádi.

Pislek József, Zala-Egerszeg.

Perczel ifj. Sándor, B.-Almádi.

Purgly Pál, Siófok.

Rainprecht Antal, Veszprém.

Veszprémi káptalan, Zala-Mernye.

Széchenyi Imre gróf, Somogyvár.

Veszprém látképe.

6. Badacsonyi borvidék.

Területre csekély, de borának kitűnősége folytán kiváló vidék az, melyről itt szó esik. Dicsőséges hadi emlékek és alig múltidők romanticismusa összeszővődnek itt a természet által nyújtott bájjal és az emberi szorgalom eredményeivel. Szőlőtakarta hegyoldalak haragos zöldje felett régi várak romjait világítja meg a lenyugvó nap, melynek végső sugarai a Balaton milliányi habjain törnek meg, mikor a hazatérő munkások messze elhangzó dala eszünkbe juttatja Kisfaludy Sándor költőnk regéit

és saját szerelmének történetét. Vegyünk hozzá fűrtökkel gazdagon megrakott szőlőtőkéket és aranyszínű, tüzes bort a pohárban, mely a lelket felvidíti, dalra készíti: ilyen képzeletekkel forrott össze lelkünkben a Badacsony fogalma.

A balatonfüredi gyógyterem.

És ez átvitt értelemben ráillik az egész borvidékre a Keszthelytől Felső-Eörsig terjedő hegykoszorúra, melynek délnyugoti lejtői mind a Balatonra néznek. Földrajzi nyelven szólva, ezen borvidékhez tartoznak Zalamegye tapolczai járásához tartozó szőlők mind, azonkívül pedig Keszthely város és Meszes-Győrök község határa. Nevezetesebb szőlőtermő hegyek Ábrahám, Badacsony, Csobáncz, Csopak, Dörgicse, Ederics, Haláp, Kövágó-Eörs, Szent-Györgyhegy, Szigliget.

A felsorolt hegysorozat tulajdonképpen kialudt vulkánok csoportja, a mit a talaj *geológiai* vizsgálata is megerősít. Keszthely vidékén uralkodik a dolomit-mészkő, a Badacsony, Szigliget, Szentgyörgyhegy bazalt eredetű, Révfülöptől Zánkáig tarkahomokkőre, Zánkától Balatonfüredig füredi mészkőre, onnan északnyugatra ismét tarka homokkőre találunk. Egyszóval a földtani viszonyok a szőlő tenyésztésének kiválóan kedveznek.

(Az éghajlatra vonatkozólag itt csak ismételhetjük azt, a mit a balatonmelléki borvidékben leírtunk. Utófagyok itt is ritkák, jégverés gyakori.)

Nem csoda tehát, hogy itt a filloxera előtt 61 község lakói főképen szőlőműveléssel foglalkoztak és a legtöbb helyen nagy szorgalommal ismét hozzáálltak a felújításhoz. Filloxeraelőtti időben összesen 14,000 k. hold szőlő volt, mely egy lustrum alatt nagy részben kiveszett (csak homokkőeredetű talajon birták szénkénegezéssel a pusztulást elodázní), ujonnan betelepítve körülbelül 800 k. hold lett és pedig $\frac{2}{3}$ része oltvánnyal, $\frac{1}{3}$ része hazaival gyérítés alá.

Fajtákban is nagy a választék. Leginkább van elterjedve a budai zöld, az olasz rizling, a juhfarku, a kövidinka, a zöldfehér, melyek mind asztali vagy kis pecsenyeborokat adnak. Finomabb italokat szolgáltatnak a szigeti (furmint), kéknyelű és az Auvergnas gris (hamvas), a szekszárdi muskotály és a zöld szilváni. Vörös

Badacsony képe a Balaton felől.

bort sehol sem termelnek, de csemegeszőlőket a nagyobb szőlőgazdaságokban mindenütt kultiválnak. A badacsonyi vidéki borok általában testes, nagy szesz- és savtartalmu, világossárga színű borok, melyek teljes jóságukat csak több évi kezelés után nyerik el, de azután soká eltarthatók. A legjobb fekvésű fajborok hazánk legnehezebb pécseyeborai közé tartoznak, melyek tüzeség tekintetében páratlanok. (Chateau Tarányi, Bogvay-féle Auvergnas.)

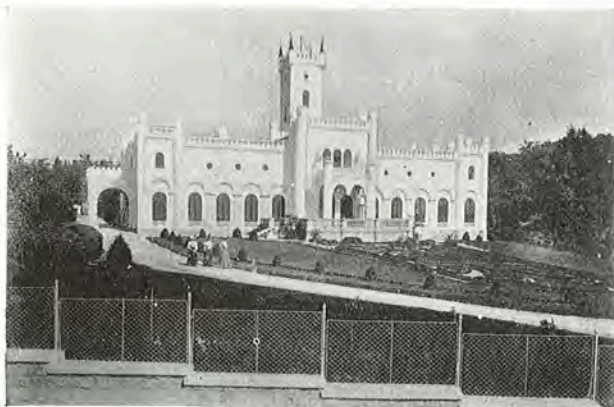

Hertelendy F.-né badacsonyi nyaralója.

A legtöbb és legjobb bor terem a Badacsonyi-hegyen, a melynek hosszan elnyúló déli lejtőjén 713 k. hold szőlő fekszik. Kiváló fekvésűeknek tekintik azután még a szentgyörgyi, szigligeti, dörgicsei és csopaki szőlőket. Nagy mennyiségű bor terem Révfülöpön (533 k. hold), Diszelben (508 k. hold), Balatonfüreden (780 k. hold), B.-Kis-Szöllősen (501 k. hold), Szt.-Györgyhegyen (570 k. hold), Köves-Kállán (393 k. hold), Nemes-Pécseyen (480 k. hold), Szent-Kállán (350 k. hold). A tőkék általában bakra vagy rövid csapra metszve elég gazdagon teremnek, úgy, hogy a kat. holdankinti átlag 25—30 hektoliter közt ingadozik.

A szőlők itt nemcsak kisebb parcellákba oszlanak meg a birtokosság közt, hanem akad számos nagy (főuri és papi) szőlő is, melyek telepítése és pinczekezelése egészen mintaszerű.

Egyik tegterjedelmesebb és legintenzívebben kezelt szőlővidéken **Hertelendy Ferencz**, volt zala-megyei főispán, a MSzOE. alelnökének családi szőlője Lesencze-Tomajon, melynek kiterjedése kb. 106 magyar hold (a 1200 öll). Ezen szőlő túlnyomó részben 1897-ben lett telepítve, a filloxeraelőtti időből már csak néhány hold van meg. A telepítés a laza, meszes talajban nagyobbára hazai fajokkal történt és szénkénegezéssel lesz fentartva, csak a kisebbik rész fás vagy zöldajtás. A bor-

Hertelendy Ferencz kastélya Lesencze-Tomajon.

fajták közül kövidinka, zöld veltelini, olasz rizling, slankamenka, burgundi, carbenet vannak elterjedve, a csemegefajták közül a chasselas és muskotályfajták. A második és harmadik kapálás, valamint a tőkék betakarása jóerővel történik. Évi termés 1500—1:00 hl. A borokat a birtokos 50 literen felüli mennyiségben kicsinyben is eladja.

A vidék központi borkereskedelmi központja Tapolcza, a hol néhány nagy- és számos kiskereskedő úgy helybeli mint más vidékről beszerzett borokkal jelentékeny forgalmat bonyolít le. Azonkívül néhány év óta működik egy a termelők által létesített „*borértékesítési szövetség*” is, mely tavaszsonként borvásárokat szokott rendezni. Tapolczán van végre egy állami alsófokú vinczellériskola is, mely nagy állami szőlőteleppel van összekötve.

Nevesebb szőlőbirtokosok:

Burgyán Lajos, Köves-Kállya.
Esterházy herczeg urad., Badacsony.
Frisch Lipót, Tapolcza,
Füst M. Mihály, Alsó-Eörs, Zala m.
Hirsch Lipót, Tapolcza.
Herczegh Mihály dr., Révfülöp.
Hertelendy Ferencz, Les.-Tomaj, Zala megye.
Kövess Ede, F.-Eörs. Zala m.

Magyar kegyes tanítórend, Dörgicse, Zala m.
Miltényi József, Tapolcza,
Putheány Géza báró, Szigliget.
Tarányi Ferencz, Nyírlak, Zala megye.
Tus Antal Tapolcza.
Vastagh János, Tapolcza.
Weiler Kálmán, Tapolcza.

7. Villány-pécsi borvidék.

Két vármegyének szőlői tartoznak ezen borvidék gyűjtőfogalma alá és pedig a baranyamegyei* összes szőlők, Somogy-megyéből pedig a kaposvári, nagyatádi, igali, szigetvári és csurgói járások szőlőültetvényei. Határolják tehát ezen területet keletről a Duna, délről a Dráva, északról és nyugatról pedig körülfogják a szekszárdi és balatonmelléki borvidékek.

Az erősen kiszélesedett két folyón és azoknak nagy mocsarain

(mohácsi sziget) kívül főleg a *Mecsek-hegység* az, mely befolyását az éghajlatra erősen érezteti. Ezen hegycsoport, mely a délmagyar Sziget-hegységnek tagja, meglehetősen közvetlenül emelkedik ki a baranyai lapályból. Legmagasabb emelkedései a Jakab-hegy (593 m.), a Mecsek- (612 m.) és a Zengő-hegy (683 m.). Déli lejtőinek alsó felében, melyek rendszerint elég meredekül ereszkednek le,

Pécsi bazilika.

találhatók többnyire a szőlők 160—320 m. tengerszínfeletti magasságban.

A kedvező fekvéseket itt, úgy látszik, már a rómaiak is szőlőtelepítésre használták fel. *Várady* Ferencz munkája szerint** a rómaiak a baranyabaáni hegységet az ott termett jeles borról

* A monda szerint Baranya az ő nevét az itt ültetett sok szőlőtől vette és az régente „Baranyja” volt.

** „Baranya” múltja és jelene” írta és kiadta *Várady* Ferencz. Lásd I. kötet 519. és következő oldalakat.

„mons aureus“ (aranyhegy) nevezték el. A Pécs vidékén talált 2. századbéli templomkő már szőlőfürtökkel van ékítve. De a honfoglalás első századának története is gazdag bortermelési vonatkozásokban. Szent István 1015-ben a pécsváradi apátságnak adománylevelében 110 szőlőmivest és 6 kádárt ajándékozott.

Az *éghajlat* e vidéken szélsőségekre hajló. Tele rendszerint igen kemény, a tavasz korán köszönt be gyakori utófagyokkal, a nyár forró és száraz, az ősz is ritkán jár oly sok esővel, hogy az a szőlő érését gátolná. Az esős napok száma alig haladja meg a százat, míg az évenkénti csapadék széles határok közt (621—1046 millim.) váltakozik.

Geológiai tekintetben is ezen vidék sok változatosságot nyújt. A Mecsek-hegység főalkotó részei a vörös homokkő (Szt. Jakab-hegy), a werfeni pala, triázmész, kagylómész, liázmész, szürke trachit, riolit, helyenkint bazalt és ezek málladékai, (Pécssett és a központi járás szőlőiben,) néhol löszlerakódások. Siklós vidéke a márványrégióba esik, fedve löszszel és márgával. A többi szőlő-hegyhátak leginkább sárga vagy fehér lösz és vörös agyagtalajjal bírnak, (Somogyban és Baranya déli járásaiban). A Duna mentén,

Maár Gyula kereseligi kastélya.

azonkívül B.-Mágócs és Siklós vidékén *immunis* homoktalajok találhatók szép számmal.

A *felújítás* sehol az országban annyi nehézségbe nem ütközött, mint a Mecsek-hegység híres szőlődülőin. A talaj kötöttebb és köve-sebb, semhogy szénkénegezésre alkalmas volna, mésztartalma pedig igen nagy. És mégis drága kísérletezések, többszöri beültetés után a felújítás oltványokkal történt és az új telepítések minden tekintetben mintaszerűeknek mondhatók. Ezért joggal érdemelte ki ezen vidék az „oltványtelepítés akadémiaja“ nevet.

Itt természetesen a három országszerte elterjedt alanyfajtákkal nem boldogultak, hanem segítségül kellett hívni a különféle Berlandieri-fajtákat és franko-amerikai, vagy ameriko-amerikai korcsokat, melyek közül egyesek a beléjük helyezett bizalmat teljes mértékben igazolták. Így jó sikereket értek el a Berlandieri $\times$ Riparia, a Chasselas $\times$ Berlandieri, az Aramon $\times$ Rupestris, Mourvèdre $\times$ Rupestris stb. korcsokkal, melyeket részint az állami pécsváradi telepeken, részint egyes magánosoknál neveltek és gonddal megválogattak. Ma már ilyen — az ország többi részeiben

alig ismert — alanykorcsokon néhol egész szőlőtelepek rendezettek be, melyek úgy életerő, mint bőtermőség tekintetében kielégítőeknek mondhatók.

Somogy- és Baranyamegye többi részeiben a felujítás kevesebb nehézséggel járt és szintén többnyire ojtványokkal történt, de itt azonkívül sok gyérített és homokszőlő is található.

A fehér *borfajták* közül legjobban van elterjedve az olasz rizling, a járdovány (pécsi tökös), csomorika, sárga füger, pécsi szagos, sárfelhér, mézesfehér, fehér góhér, ezerjó és kövidinka, melyek mind asztali bort adnak, míg a pecsenyeborokat furmint, kéknyelű, zöld silváni és pécsi szagos (muscat d'Alexandrie) szolgáztatják. Mint vörös bortfajták felemlítendőek a kadarka, az oporto és a nagyburgundi. (Főleg Villányban és Siklóson.)

Egyes helyeken, mint Pécsen, a *csemege-szőlő*-termelés tett különös jelentőségre szert, mert sehol a különféle chasselas-k, muskotályok, angol eredetű asztali szőlőfajták tökéletesebben amatjokat ki nem fejlesztik, mint itt.

A legtöbb szőlőt Somogyban a következő községek termelik:

A pécsi káptalan szentmiklósi szőlőtelepe a préházzal.

Ádánd, Gomba, Ságvár, Szemes; Baranyamegyében pedig: Pécs, Villány, Bar.-Baán, Darázs, Vörösmart, Sepse, Siklós, Karancs, Kisköszeg, Mohács, Máriakémend, Nagyharsány, B.-Mágócs. A legkitünőbb borokat Pécs, Villány, Siklós, Zákány és Gomba szolgáztatják.

A pécsi fehér pecsenyeborok nehezek, testesek, alkoholdúsak, élénk sárga színűek, melyek több évi iskolázás mellett igen sokáig eltarthatók és javulnak. A villányi vörös borok élénk, nem túlsötét színnel és nagy tannintartalommal bírnak, szeszesek.

A művelésmódok közül ma már az 1—2 szemes csapmetszés az uralkodó, csak csemegeültetéseknél lehet elvéve lugasszőlőket találni. Felemlítendő, hogy a rendkívül meredek hegyoldalakat egyes helyeken (pl. Pécsen a skókói hegyen) óriási költséggel terraszírozták, és a bástyák építésére a forgatáskor kikerült rengeteg kőtömeget használták fel. Ezen telepítések persze igen nagy áldozatokkal voltak egybekötve, ami élénken bizonyítja tulajdonosaik nemes szenvedélyét szőlőik iránt.

Pécs város látképe a szőlőheggyekkel.

Állami szőlőtelep e vidéken egy van, és pedig Pécsváradon, azonkívül a felujítás, de különösen a mész iránt érzékellen fajták kiválasztása körül igen jó szolgálatot tett a Pécs város tulajdonát képező *vinczellériskola* is.

Ezen államilag segélyzett egyéves tanfolyamú intézetnek a szakoktatáson kívül kimondott célja, hogy a meszes talajokra alkalmas alanyfajtákat tanulmányozza. Az iskolához tartozó telepen majdnem minden eddig ismert eredeti amerikai szőlőfajta, ezek változványai s úgy egymásközt mint európai fajtákkal előállított hybridjei tenyésztetnek és mérsékelt áron a telepítő közönségnek eladatnak. Az ajánlott fajták használhatóságukra nézve mind kívannak próbálva és megkeresésre a vinczellériskola igazgatósága szívesen szolgál felvilágosítással.

A borvidék borkereskedelmi központja Pécs, ahol azelőtt számos nagy borkereskedő cég bonyolította le a forgalmat, melynek nagysága Budafokéval versenyzett. Az utolsó években ezen város borkereskedelmének jelentősége lényegesen hanyatlott. A nagyszámú jeles magánszőlőbirtokok közt érdemesnek tartjuk a báró *Inkey*-féle szőlőgazdaságról külön is megemlékezni.

Báró *Inkey* István és Pál tulajdonában négy szőlő van. Az egyik fekszik a Somlyó-hegyen Veszprémnél, három pedig Somogy megyében és pedig egyik Zákányban, a második Iharosberényben, a harmadik Fazekas-Dencen. A *somlyói* szőlő az úgynevezett vásárhelyi részen terül el, melynek kitűnő fekvés mellett jó talaja is van, ami azután a bor minőségét kiválóvá teszi. Ezen szőlő 3 k. holdat foglal el és 1806—1904-ig telepítették be újra. A somogyi szőlők közül a *zákányi* 17½ k. holdra terjed és most van telepítés alatt, az iharosberényi (*bákuti*) 7 hold terjedelmű, mindkettő kötött talajjal bírván, amerikai oltványokkal lesz felujtva, míg a *fazekas-dencei* pusztán az uradalmi 27 k. holdon honos szőlőt létesített. Ezen utóbbi szőlőnek az egyik fele csemege-szőlő-fajtákkal van beültetve, míg a másik fele, valamint a többi szőlő borfajtákat terem. A különféle helyeken termelt borok mind az iharosberényi kastély alatt fekvő nagy pinczében raktároztatik és kezeletik. A borok eladása úgy nagyban, min: kicsinyben (palaczkozva) történik. A jó hírnevű pinczegazda-ágnak a fővárosban és a külföldön nagy számmal vannak üzleti összeköttetései.

Br. Inkey István és Pál kastélya Iharosberényben.

Nevesebb szőlőbirtokosok a MSzOE. tagjai közül:

Balázs Lajos, ifj. Terehegy, u. p.
Harkány.
Brust György, Siklós, Baranya m.
Danocsy Balázs, Vörösmart.
Elvers Rudolf, Karancs, Baranya m.
Erreth János, Pécs.
Frigyes főherceg, Villány.
Inkey Pál báró, Iharosberény, Somogy
megye.
Jantsits Sándor, Siklós, Baranya m.
Kenyeres Lajos, Babocsa, Somogy m.
Klobusiczky Tibor, M.-Petrí, Baranya
megye.
Kováts Károly, Siklós.
Krasznay Miklós dr., Pécs.
Maár Gyula dr., Kercseliget.

Majláth György gr., Bakócsa, Baranya
megye.
Makfalvay Géza, Kis-Korpád, Somogy
megye.
Nádossy Kálmán, Helesfa, u. p. Bük-
kösd.
Örsy Ferencz, Vörösmart.
Ott Béla, Pécs.
Palugyay József idb., Villány.
Pécsi káptalan, Pécs.
Pécsi papnövelde, Szilvás.
Schmidt József, Siklós.
Sikorszky Tádé, Pécs.
Somogy-Berzenczei urad S.-Berzencze.
Széchenyi Frigyes gróf, Tarnócsa,
Somogy m.
Zsolnay Miklós, Pécs.

Ismertebb egyesületek stb.:

Bortermelők egylete, Siklós.

Bortermelők egyesülete, Villány.

8. A szekszárdi borvidék.

Tolnavármegyének szőlőit értjük ezen borvidék neve alatt, miután jellegre nézve az itt termelt borok mind a megye székhelyéhez tartozó szőlőterméseihez többé-kevésbé hasonlóak.

A szekszárdi hegyláncz a megye közepén 35 km. hosszúságban félköralakban húzódik Szekszárdtól a Duna mentén fekvő báttai fokig. Nevezetesebb hegyek a Bakta, Bartina, Porászka, Decsi-hegy, Várdomb stb., melyek déli és délkeleti oldalain 120—280 m. magasságban fekszenek a legjelesebb szőlők.

Az éghajlat eléggé kedvező. Atélbárhosszú, rendszeren enyhe, tavaszi fagyok nem gyakoriak, csak a nyáron váltakozik tikasztó meleg gyors lehűléssel. Jégverés ritka. (1895 augusztus óta nem volt.)

A szőlővel beültetett hegyoldalak talaja többnyire 10—30% meszet tartalmazó lösztalaj, melyet helylyel-közzel vörös vályog szakít meg. Mórág, Apáthi és Váralja vidékén mészből szegény kősziklás talajon történtek az ültetések.

A filloxera által már túlnyomó részben kipusztult területek egyharmadrészben oltványokkal, a kétharmadot kitevő túlmeszes földek gyérített hazai fajokkal lettek beültetve. Azonkívül talán 20,000 kat. holdra tehető a szőlővel borított ho-

Garay János szobra Szekszárdon.

moktelepítés Dunaszentgyörgy, Paks, Dunaföldvár, Nagydorog stb. környékén.

A művelést illetőleg még egyöntetűségről nem lehet beszélni. A régi hegyiszőlők kis részét még ma is símára metszik, nagyobb részében már a rövid és csercesapós művelés van szokásban, míg végre a homoki szőlőknél a hosszú (8—10 szemes) metszés van erősen elterjedve.

A szekszárdi borvidéken azelőtt szinte kizárólag, de ma is túlnyomó részben kék *fajokat* termelnek és pedig kizárólag a kadarkát, mely a régi kitűnő szekszárdi vörös bort adta. Ma is ez a fajta az uralkodó (közel 70⁰/₀), de azonkívül tenyésztik a Merlot-t és a burgundit is. A fehér fajták közt az elsőség az olasz rizlinget illeti (10⁰/₀), míg az egyéb fehér borszőlők és az étkezésre szolgáló csemegefajták körülbelül egyenlő arányban oszlanak meg.

A szekszárdi *bor* hazánk legkellemesebb ízű vörös borai közé tartozik, síma, zamatos, kevésbé fanyar, csekély festanyagtartalommal. Jó évjáratokban a must nagy cukorkészlete lassan erjed ki, s így 1—2 évig megtartja természetes édes ízét. Szekszárdon kívül híresek a lengyeli, öcsényi, váraljai és morágyi vörös borok is.

A fehér borok közt legjelesebb a decsi hegyen termett asztali bor, melynek az ott elterjedt alexandriai muskotály kellemes zamatot kölcsönöz. Azonkívül jó híre van még a döbröközi és ozorai fehér bornak is. Mint legnagyobb homoki bortermelő községek megemlítést érdemelnek Dunaföldvár, Paks, Báttaszék és Tolna.

Borkereskedelmi központ gyanánt Szekszárd és Paks bírnak jelentőséggel. Állami szőlőtelep található Szegzárdon, ugyanitt egy államilag segélyezett egyéves szőlészeti és borászati tanfolyam is tartatik. Mint egyik legnagyobb és a legjelesebb pinczegazdaság gróf Apponyi Sándor lengyeli uradalma érdemel felemlítést.

Gr. Apponyi Sándor lengyeli kastélya.

Gróf Apponyi Sándor szőlőterülete 65 kat. hold. Lengyel, Kis-Vejke és Muesi határaitban fekszik. A szőlők fekvése, és így talajminősége a szekszárdi hegyekkel teljesen megegyezik, a filloxera pusztítása következtében nagy része rekonstruáltatott, míg egy negyedrészét sikerült mindeztideig szénkénegezéssel föntartani. Az itt termelt fajok kisebb részben vörös, nagyobb részben fehér asztali fajok. Vörös bortermők a Merlot, Cabernet és Kadarka, fehér bortermők Semillon, Sauvignon, Traminer, Olasz rizling, Mézesfehér és Ezerjó. Évi átlagos termés 15—25 hltr. holdankint. A borok többnyire újbóli gyanánt értékesítetnek, részben pedig okszerű kezelés mellett mint ó-borok palackozva jönnek forgalomba, ez utóbbiak a főváros elsőrangú szállodáinak és magánosoknak szállítottak, így hazánkban mint Ausztriába, Németországba, Olaszországba, Szerbiába, Cseh- és Morvaországba és Galiciába is. A borok kitűnő minőségét igazolják mindazon kitüntetések, melyekben 20 év alatt részesültek. A budapesti országos kiállításon 1885. évben nagy bronzéremet, a bécsi kiállításon 1888. évben díszoklevelet, Brüsszelben 1888-ban nagy aranyéremet, Bécsben 1890-ben ezüstérmét, Budapesten 1896-ban díszoklevel-t, Brüsszelben 1897-ben nagy aranyéremet, Szegeden 1899-ben aranyéremet, Párisban 1900-ban ezüstérmét, Pozsonyban 1902-ben aranyéremet és Turinban 1902-ben díszoklevelet nyertek.

Nevesebb szőlőbirtokosok a MSzOE. tagjai közül:

Antal Béla, Szekszárd.
 Apponyi Géza gr., Hőgyész, Tolna megye.
 Apponyi Sándor gr., Lengyel, Tolna megye.
 Bezereidy Andor, Jegenyés, u. p. Szedres.
 Döry Frigyes, Paradicsom-pusztá, u. p. Zomba.
 Fördös Dezső, Uzd, u. p. Sár-Szt-Lőrincz.
 Francsics Bódog, Döbrököz, Tolna megye.
 Hauk Antal, Szekszárd.

Jeszenszky Andor, Csibrák, u. p. Kurd. Kajdacs uradalom, Tolna m.
 Kiss Ernő, Tamási, Tolna m.
 Kollár Nándor, Görbő, u. p. Pinczehely.
 Molnár József, Szekszárd.
 Rozmayer Ferencz, Tolna.
 Sigray gróf uradalma, Szekszárd.
 Széchenyi Domokos és Sándor gróf, Nagy-Dorogh, Tolna m.
 Tóth Károly, Szekszárd.
 Tschida Arthur, Paks, Tolna m.
 Willinger Márton, Zomba.

Ismertebb egyesületek stb.:

Szőlősg. védekező egyes., D.-Földvár.

Szekszárd város látképe a hegylánczolatalt.

B) ÉSZAKI CSOPORT.

A Duna által Vácznál képezett elhajlástól keletre félkörben húzódik a Kárpátok alján egész Szatmár vármegyéig szakadatlan lánczolata a szőlőhegyeknek, melyek észak felől a nagy Alföldet mintegy megkoszorúzzák. Ezen csoportba 6 borvidék tartozik, úgy-mint a pest—nógrádi, az eger—visontai, a miskolcz—abauji, a tokaji, a szerednye—ungvári és a beregszász—nagysohlősi borvidék.

9. Pest—nógrádi borvidék.

Nagyterjedelmű borvidék az, amely ily néven ismeretes. Ide tartozik nemcsak Pest vármegyének a Duna balpartján fekvő 5 legészakibb fekvésű járása (váci felső- és alsó, pesti, alsó, közép- és felső járása), valamint a székesfőváros balparti része, hanem egész Bars, Hont és Nógrád vármegye is.

Oro-hydrográfiai szempontból a Duna, valamint annak kanyarulata mentén fekvő nagymaros-váci regényes fekvésű hegylánczolat, azután az Oroszki hegycsoporthoz valamint a Cserháthoz tartozó kisebb-nagyobb terjedelmű földemelkedések, melyek magas fekvésű völgyek által záratnak körül, és végre a Garam, Ipoly és azok mellékfolyói adják meg ezen vidéknek a jelleget. Képzeltető, hogy ily nagy terjedelmű hullámos földalakulat geológiai kiképzése sem egyöntetű. Mindazáltal a trachit és annak változatai uralkodnak, azonkívül andesit, szemcsés mészkő, sok alluviális

és diluvialis talaj, barnás és vöröses agyag, néhol lösz, másutt nagyterjedelmű homokréteg (főként a lapályon, ámbar Pestmegyében homokdombok sem ritkák) alkotja a szőlő talaját.

Az éghajlat az alföldi és felvidéki klíma keveréke. A déli magas, északról hegy által védett fekvésekben a hőingadozások mérsékeltek, késői fagy és jégverés ritka, a nyár egyenletes meleg, gyakori, de nem tartós esőkkel megszakítva. Az alföldi határszélén fekvő lapályszőlők már a kontinentális éghajlat szélsőségeit tüntetik fel.

Általában itt inkább tömegbor-termelés folyik mintsem finomabb boroké, azért az elég bőven termő fehér *borfajták*: mézes fehér, ezerjő, apró fehér, dinkák, olasz rizling, a vörösek közül a kadarka, és a még ki nem küszöbölt amerikai Othello vannak leginkább elterjedve.

Csemegeszőlő termeléséről országos nevezetességre tett szert a hontmegyei *Nagy-Maros* vidéke, ahonnan óriási mennyiségben szállítják el azt a felvidékre és külföldre. Leginkább elterjedtek itt is a Chasselas-félék és a passatutti, azonkívül a mézesfehér, oportó és

Nagymaros látképe.

a különféle muskotályok szolgáltatják a szállítás anyagát. Szeptember elejétől október végéig hetenkint több vagon, kosarakba csomagolt szőlő lesz innen elexpediálva.

A *mívelésmódok* közül a nógrádmegyei hegyi szőlőkben a csercspas és a bakmetszés, a homoki szőlőkben a szálvesszős mívelés az uralkodó, míg Pestmegyében a rövidcsapos metszés örvend általános elterjedésnek.

Legnagyobb jelentőséggel a szőlőgazdaság a következő körzetekben bír. A Pestmegyéhez tartozó részben Budapest (Kőbánya), Csömör (ennek borait fogyasztják legerősebben a főváros vendéglőiben), Rákoskeresztúr, Vác, Szőlő-Gyál, Gödöllő és Fóth* szüretelnek nagy mennyiségeket, Hontmegyéből Börzsöny és Nagymaros, Bars megyéből Verebély és Léva, Nógrádmegyéből Szirák, Pencz, Romhány, Balassa-Gyarmat stb. érdemelnek felemlítést.

Állami intézmények közül felemlítendő a sziráki szőlőtelep és a legújabbban állami kísérleti települ bérbevett székesfővárosi kőbányai szőlőgazdaság, a városiak közül a váczi amerikai anya- és

* *Vörösmarty* Mihály koszorús költőnk, ki a magyar bornak számos költeményeiben zengi dicsőségét, a Fáy-féle fóthi szőlőben írta meg az örökké szép „Fóthi dal”-t.

ojtványtelep, hol munkásokat is kiképeznek. Magántulajdonosok szőlői közül nagyobb terjedelmű csak néhány van, melyek azonban többnyire igen okszerűen vannak telepítve és kezelve. Ezek közül különösen felemlítést érdemel Jálícs Géza nagy homoki szőlőgazdasága Szőlősgyálon (Pestmegye).

Jálícs Géza szőlőgazdasága Szőlősgyálon

Ezen szőlőtelep, mely nemesek egyike a legnagyobb, hanem a legmintaszerűbben kezelt gazdaságoknak, kerekszámban 200 m. hold területet foglal el (azonkívül ca 800 hold mező és erdőgazdaság tartozik hozzá, mely azonban szintén főleg a szőlőtermelés céljait mozdítja elő). A szőlő ültetése 1892. tavaszán vette kezdetét és 1895-ben fejeztetett be. A fősúly a fajták megválasztásánál a finom vörös borok termelésére helyeztetett. Így az összterületnek 64% vörös borfajtával, 23% fehér borfajtával, 11% pécseye borfajtával és 2% amerikai fajtával lett betelepítve. És pedig a kék bogoyú fajok közt uralkodik a Merlot, mellette a nagyburgundi és Cabernet bírnak jelentőséggel. A fehér borfajták közt nagyobb tökesszámmal a: ezerjó, a Muscat Lunel, a mézesfehér és az olasz rizling szerepelnek. A tőkék sor és töketávolsága 120 cm., ami a szőlő fogatos művelését minden irányban megengedi. A szőlő istállótrágyaszükségletet a nagy állatállományjal bíró gazdaság szolgáltatja, olyformán, hogy minden szőlőtáblára három évenként kerül a sor. Azonkívül műtrágyák is nagy mennyiségben (főleg gipsz és rézgálicz) lesznek alkalmazva. A szőlőbőz tartozó szüretelő és erjesztőház teljesen francia mintára készült és abban a legújabb bogoyozók és sajtók találnak alkalmazást.

Nevesebb szőlőbirtokosok a MSzOE. tagjai közül:

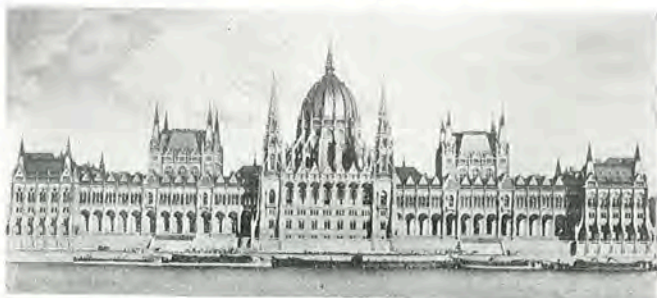
Aninger Gyula, Balassa-Gyarmat.
Bende Miklós, Közép-Palóta, Hont m.
Degenfeld Lajos gr., Szirák, Nógrád m.
Evva Lajos, Pencz, Nógrád m.
Ivánka Ödön, Karpegéc, Nógrád m.
Jálícs Géza, Szőlősgyál.

Károlyi Sándor gr., Fóth, Pest m.
Rudnay Józsefné, Vác-Hartyán.
Tragor Ernő, Vác.
Viczián Antal, Veregyháza.
Zlinszky János dr., Budapest, VIII.,
József-körút 31/a.

Ismertebb egyesületek:

Borászati Egyesület, Gödöllő.

Gyümölcsészeti és borászati Egyesület,
Nagymaros.

A magyar parlament palotája Budapesten.

10. Eger—visontai borvidék.

A Mátra-hegységben fekvő szőlők mind és a Bükkhegység szőlőinek nyugati része számíthatnak az egri borvidék gyűjtőfogalma alá. Vagyis egész Hevesmegyében, valamint Borsod-megye egri járásának hat községében (Andornak, Ostoros, Kis-Tálya, Noszvaj, Novaj és Szomolya) termett borok karaktere egyezik az egri és visontai illetve gyöngyösi borok iránt támasztott igényekkel.

Ezen vidék nemcsak folyóvizekben szegény, de *éghajlata* is száraz jellegű. A tél kevés hóval szokott járni, ez is csakhamar eltűnik; a tavasz elég korán köszönt be, késői fagy nem gyakori. A nyár száraz, meleg, jégverés inkább ritkaságszámba megy.

A jelesebb bortermő szőlők magas fekvésűek, így legtöbbje 250—300 m.-nyire, sőt feljebb is találtatik a tenger színe felett. A Mátra-hegység lejtőin fekvő szőlők *talaja* főleg trachit eredetű, míg a Bükkhegység rhiolituff, nummulit-mész, harmadkori homok- és agyag-, helyenkint lősz-talajjal bír.

Régi, filloxera előtti időből való szőlő jóformán már nincs, miután a szénkénegezéssel e vidéken nagyon kevésre mentek a talaj vagy túlkemény vagy túlsovány volta miatt. Kezdetben amerikai direkttermőkkel tettek kísérletet, de ezek sem váltak be, s így itt is oltványokra alapították a felújítást. Agyagos, mészszegény földeken *Riparia portalis*, sekély, köves földön *Rupestris monticola* és *Aramon* × *Rupestris* (Ganzin) szolgáltatja az alanyt. Mint oltási eljárás az utolsó időig a zöldajtás volt elterjedve és csak legújában mutatkozik némi hajlandóság fásajtványok ültetése iránt. Lapályon a homoktalajokon hazai fajták ültetése igen nagy arányokat öltött, bár a homok immunitása nincs mindenütt biztosítva s így sok helyütt idővel alkalmasint szénkénegezéshez kell majd folyamodni.

Az 1903. évi hivatalos statisztikai adatok szerint Hevesmegyében együttesen 6280 hektáron 90,883 hektoliter bor termett, azonkívül pedig 22,556 mmzsa csemegeszőlő adatott el, vagyis asztali szőlőtermelés tekintetében ezen megye elsőrendű fontossággal bír. Borsodmegye ide tartozó 6 községében kb. 450 hektáron 5800 hl. bor majd termett.

A legelterjedtebb *borfajták* az olasz rizling, a kövidinka, az ezerjő, a mézesfehér, a kadarka és a nagyburgundi. A csemegeszőlő fajták közt a fehér és piros chasselas-é az elsőség.

A fehér bortermelés a rekonstrukció óta a vörös borokat teljesen háttérbe szorította ott is, ahol régen az ország egyik leghíresebb vörös bora termett: Egerben s úgyszintén Visontán. A fogyasztó közönség változott ízlése miatt a legjobb fekvésekben is fehér szőlőfajták lettek ültetve, a kék bogyrókból hirtelen sajtolással siller bort készítenek.

Az *egri* vörös bor (az egri és környékbeli hegyekből) tiszta kadarkából készült, sötét piros (sőt fekete), meglehetősen fanyar,

Az egri székesegyház.

Hatvany Deutsch Sándor kastélya Hatvanban.

száraz erős bor, kiváló zamattal.* A *visontai* vörösbor a gyöngyösi Sárhegytől Kis-Nánáig húzódó hegyvonalon termett, szelídebb, símább és kevésbé sötét színű ital mint az egri bor.

A fehér borok közül legjelesebb az apci és a sári, bár ma inkább tömegtermelés járja. Egyes nagyobb termelők azonban kiváló pecsénye-borokat állítanak elő.

Ezen borvidéken említést érdemel *Hatvany Deutsch Sándor* nagygombosi szőlőtelepe, mely 170 hold terj. delemmel bír. A fősuly a termelésnél a csemege-szőlőn kívül főleg a *finom fehér borok* termelésére van fektetve s ezér a szüret is csak igen későn, rendszerint október végén, szokott megtartatni. A sajtóház, erjesztőház és pince a legmodernebb igényeknek megfelelőleg épült s berendezése is példaszerűen történt. Főfajtái az olasz rizling ezerjő, zöld sylváni, furmint, muskotályok, piros veltelini. Évi általános bortermés 2500 hektoliter. A borok kitünő minőségűek s rendszerint kaposak és magasabb áron értékesíthetők, mint egyéb szőlőgazdaságokban. Fehér csemegeborai ízben, színben és illatban némileg hasonlatosak a francziaországi sauternes-i fehér borokhoz.

A legtöbb hegyi szőlőt a következő községekben ültetik, Egerben (2000 k. hold), Gyöngyösön (1500 k. hold), Gyöngyöstarjánon (335 k. hold), Solymoson (300 k. hold), Visontán (561 k. hold). Homoki szőlők részben szintén domboldalakon vannak:

* A törkölyön való lassú erjesztéssel nyerték el az ezen borok bizonyos éveiben koromsötét színűket, mely „*bikavér*” néven került forgalomba. Hogy ezen borhoz vért kevertek volna, vagy a színezést bikavérrel végezték volna, nem egyéb kalandos mesénél.

Hatvany Deutsch Sándor szőlője és préháza Nagygomboson.

Az egri vinczellériskola és annak szőlőtelepe.

Hatvanban (466 k. hold), Erdőteleken (358 k. hold), Ecséden (460 k. hold), Hevesen (1200 k. hold), Tiszafüreden (359 k. hold) stb.

A felújítás munkájában a birtokosságnak kiváló szolgálatot tett az *egri vinczellériskola* és az ottani állami szőlőtelep. A vinczellér-iskola a hallgatóknak középfokú gyakorlati és elméleti oktatást nyújt és két évfolyamból áll.

Nevesebb szőlőbirtokosok a MSzOE. tagjai közül:

Csányi József dr., Ecséd, Heves m.
Ernst Ede dr., Eger.
Gröber Jenő, Eger.
Gyöngyös-Visontai Bortermelők Szöv.,
Gyöngyös.
Hanák Kolos, Abasár, Heves m.
Hatvany-Deutsch Sándor, Hatvan,
Heves m.
Kállay Zoltán dr., Eger.
Kánitz Dezső, Eger.

Kánitz Gyula dr., Eger.
Keglevich Gyula gróf, Sashalom,
Heves m.
Liszkay Lajos, Apcz, Heves m.
Soós Miklós, Budapest.
Steinhauser Rafael, Eger.
Székely Mihály, Gyöngyös.
Timon Béla, Eger.
Vargha Imre, Budapest.
Vozáry Tamás, Gyöngyös.

Ismertebb szövetkezetek, stb.:

Gyöngyös-Visontai Bortermelők Szöv.,
Gyöngyös.

Szőlészeti és Borászati Egylet, Eger.
Visontai szőlőtelep r.-t.

A visontai Trombitás- és Nagykapos-dűlő a visontai szőlőtelep r.-t. szőlőjével.

II. Miskolcz-abauji borvidék.

Ez bár nagy területre kiterjedő, de aránylag kisebb jelentőségű borvidékeink egyike, ahová az összes borsodmegyei szőlők (a 10. pontban felsoroltak kivételével), a gömör-kishonti és az abaujmegyei* szőlőterületek tartoznak. Csakhogy ezen megyék túlnyomó részében a szőlőkultúra nem találja már meg a neki megfelelő klimát s így a három megye összes szőlőterülete a 4000 k. holdon alul marad.

Ebből esik az 1903. évi adatok szerint:

Borsodmegyére ca	—	1520	hár	25000	hl.	évi	terméssel
Gömör-Kis-Hontm.-re ca	250	*	1270	*	*	*	*
Abaujmegyére	...	400	*	5300	*	*	*

Szüret az avasi szőlőhegyen.

Ezen borvidéket nyugatról az Osztrovszki hegység, északról a gömör-szepesi hegylánczat, délről a Medves és Bükk-hegység, keletfelől pedig a Hegyalja határolják. A jelzett hegycsoportok a Sajó és Hernád, valamint ezek mellékfolyóinak völgyeit zárják körül és az erre lejtő hegyoldalak némelyike nyújt a szőlő gazdaság számára alkalmas felületeket. Eghajlata mér-

sékelt, szélsőségektől ment, de a szőlőtenyésztéshez szükséges kalória-mennyiség északi határát jelzi hazánkban.

A szőlők *talaja* rendszerint középkötött vagy kötött barna és vöröses színű agyag és vályogtalaj. Egyes községekben meszes, kavicsos, szikes, helyenkint könnyen málló homokkő vagy trachittufa található.

A régi szőlőtelepítések igen csekély kivétellel már mind a filloxerának estek áldozatul, miután gyérítésre alkalmas talaj alig van, s így ezen eljárással sem a régi szőlőket nem lehetett fenntartani, sem erre új telepítések jövőjét alapítani. Ezzel szemben a Riparia portalis és Rupestris monticola ültetések elég jól sikerültek. A homoki szőlők jelentősége aránylag csekély (mindössze 400 holdról lévén szó).

Általános elterjedt *szőlőfajták* a furmint, a hárslevelű, az olasz rizling, a muskát Lunel, a mézesfehér, az erdei fehérborkészítéshez, a kadarka, a nagyburgundi és az oporto vörösborkészítéshez. A csemege-szőlők csak másodrendű szerepet játszanak. A tőkéket általánosan rövid (ritkán hosszú) csapos művelésben részesítik.

A borok minőségében elég nagy a változatosság, amennyiben a könnyű asztali bortól az asszúig itt minden feltalálható. A legjobb hírnévnek örvendenek a tibold-daróczi és bánvölgyi pecsenyeborok, ahol kedvező évjáratokban furmintból és hárslevelűből asszút is készítenek. Lokális jelentőségűnek mondhatók a *miskolczy* borok, melyeknek kissé avas ízt e vidéken nagyon kedvelik.

* Abaujmegyéből azonban a legjelentékenyebb bortermelő község: Abauj-Szántó a lokális borvidékhez tartozik.

A legtöbb bort termelik Miskolczon, Tibold-Daróczen, Heőcsabán, Nyéken, Sajó-Szent-Péteren és Putnokon, míg a többi

Miskolcz város látképe.

községekben* a szőlők terjedelme még a 100 k. holdon is alul marad.

Állami szőlőtelep e vidéken kettő van. Az egyik Mezőkövesden, a másik Putnokon.

Nevesebb szőlőbirtokosok a MSzOE. tagjai közül:

Elek Árpád, Sajó-Szt-Péter, Borsod m.
Halassy József, Tibold-Darócz, Borsod
megye.
Klaisz Gyula, Miskolcz.

Kun Géza, Miskolcz.
Popper Károly, Miskolcz.
Seckendorff Ármín br., Sály, Borsod m.
Szabó Gyula dr., Miskolcz.

Ismertebb egyesületek, stb.:

Filloxera elleni védekező egyesület, Miskolcz.

Hámori tó Miskolcz táján.

12. Tokaji borvidék.

A magyar szőlők óriási felületéhez képest parányi darab ez és mégis ismeretessé lett az egész földkerekségen, hírt és dicsőséget szerezve a magyar névnek. Egy arasznyi hegylánczolat, melynek édes nedűje legyőzetlenül hívja állandóan versenyre a világ legkiválóbb bortermékeit. A tokaji bor „a folyékonyvá vált arany” mondja a magyar költő. És rímekbe foglalták dicsőségét nemcsak a mi lantosaink, hanem belevitték költészetükbe más művelt nemzetek is, a nemes tüzet, a finom zamatot, az ínyenczek legértékesebb italát örökítve meg benne. Aminthogy általános elterjedt fogalomná vált mint földi nektárnak híre oly

* Történelmi nevezetességű szőlőtermelő község Beje Gömörmegyében melynek *Szentiványi*-féle szőlőjéről az a monda tartja magát, hogy ezt egykoron *Mátyás* király kapálta, jó példává járván elől a tunya életet folytató főuraknak.

távol vidékeken is, ahol hazánkról talán egyebet sem tudnak, mint azt, hogy itt terem a tokaji bor.

Mily különös játéka a véletlennek, hogy ugyanazon hegy-lánczolat méhéből, melynek lejtőin a legpompásabb ital terem, kerül elő egy másik különlegessége a magyar természet kincstárának — a nemes *opál*, mely sehol másutt a földtekén nem található, mint csak Magyarországon...

A szőlőtelepítést e vidéken, úgy látszik, olaszok kezdték, még Nagy Lajos idejében Tallyánországból hozott vesszővel. Különös történeti érdekességet kölcsönöz e vidéknek II. Rákóczy Ferencznek egykori szereplése is, aki mint a Felvidék ura, a Hegyalján számos kastélyt birt (Sárospatakon, S.-A.-Ujhelyen Erdő-Bényén, Tállyán, Szerencsen és Tarczalon) és a Rákóczy-féle szabadságharcz számos momentuma is e vidéken folyt le.

A tokaji borvidékhez 31 község tartozik, ebből 30 Zemplén-megyében* fekszik, az egy Abaujszántó Abaujmegyéhez tartozik.

A zemplénmegyei községek nevei: Bekecs, Erdő-Bénye, Erdő-Horvát, Golop, Józsefalva, Károlyfalva, B.-Keresztur, Kisfalud, Legyes-Bénye, Mád, Monok, B.-Olaszi, Ó-Liszka, Ond, Petrahó, Rátka, Sárospatak, Sátoralja-Ujhely, Szegi-Long, Szerencs, Szőlőske, Tállya, Tarczal, Tokaj, Tolcsva, Kis-Toronya, Vámos-Ujfalu, Vég-Ardó, Zombor, B.-Zsadány.

Flegman S. J. mádi szőlője.

A hegylánczolat, melynek oldalai a felsorolt községek határát képezik, az Eperjes-Tokaji hegycsoportnak (Simonka hegységnek) legdélibb része, mely nyugatról a Hernád, keletről a Bodrog által van határolva, míg délről a Tisza egyik kanyarulata képezi a határt. A hegység legdélekeletibb foka a tokaji Nagyhegy, mely mint óriási méretű lapos gúla a Bodrog és Tisza egyesülésénél emelkedik ki a lapályból. Három oldalról a nagy magyar síkság által környeztetik, csak észak felől támaszkodik alacsony dombhátakra, melyek Bodrog-Keresztur és Mád-Zombor közt terjeszkednek. A tokaji hegyet egy oly ív középső részének tekinthetjük, melynek egyik (északnyugoti) végét a szántói „Sátorhegy“, a másik (északkeleti) végét az ujhelyi „Sátorhegy“ képezik. Közbe fekszenek azután a szerencsi, tállyai (Várhegy), a mádi (Király** és Makovicza), szőlőskei, tarczali, tolcsvai, sárospataki stb. hegyek.

A tokaji borvidék *éghajlatának* fő jellemvonása a szárazság. Időjárási szélsőségek: nyáron igen nagy meleg, télen kemény hideg, orkánszerű északi szelekkel. A tavasz eleinte hűvös, száraz, majd májusban csekély átmenettel melegbe csap át, az ősze eleje nedves, az ősztő hosszú és szép száraz. Tavaszi fagyok közönségesen csak az aljban fekvő szőlőket károsítják; jég főleg Tállya és Toronya vidékét veszélyezteti. (Viharagyúk.) A legjelesebb szőlők 150—190 m. tengerszín feletti magasságban terülnek el.

* Zemplénmegye egyéb hortermő községei a beregszász-nagyszőlősi borvidékhez számítatnaki.

** A „Király-hegy“-et Hunfalvy János „A magy. birodalom természeti viszonyainak leírása“ cz. könyvében következőzetesen „Girál-hegy“-nek mondja.

A Hegyalja uralkodó *kőzete* a trachit, mely többnyire vulkanikus eredetű. Így Mádtól délkeletre szép alkotású vulkánhegyek mutatkoznak, milyen a Királyhegy is. Szántótól délnyugatra Monok környékén hasonló vulkanikus képletek terjednek el. Mád, Erdő-Bénye vidékén és a sárospataki öbölben tajtkőtuffok és más vulkanikus kőzetek igen gyakoriak és a monoki, erdőbényei stb. híres pinczék is ezen kiváló épületkövet szolgáltató hegyekbe vannak vájva. A neogen-képletek határán fekvő Sárospatak Botkó-hegyén a régtől fogva ismert kvarcos malomkövek találhatók.

A szőlőtalajok közt általában a vasas, mészenben nem gazdag nyirok az uralkodó, mely a magasabban fekvő részeken rendesen köves és meszesebb. Tokaj és Tarczal vidékén a lösz a főtalaj.

Ezen utóbbi községek szőlőin európai szőlőket ültetnek gyéritésre, miután itt a nagy mélytartalom miatt az ojtványokkal való telepítés nem sikerült. Ugyanitt még számos régi szőlő található, melyek közül egyesek rendszeres szénkénegezésben sem részesülnek. A Hegyalja többi részének kötött talajain a filloxera 1—2 év alatt végzett a szőlőkkel. 1890-ben tűrhető termés után a legtöbb hegyen 1891-ben már nem szüreteltek!

A *felújítás* itt főleg *Riparia portalis* alanyú ojtványokkal történik, azonkívül köves talajokon a *Rupestrus* vált be, míg a Solonis ültetésével többnyire felhagytak. Homokterület ezen a vidéken nincs. Az 1893-i adatok szerint a tokaji borvidéken körülbelül 4500 hektáron 48,000 hektoliter bor termett, míg csemege-szőlőként csak mintegy 480 métermázsa adatott el.

A legelterjedtebb *szőlőfajta* a furmint, mely az összterületnek több mint felerészét foglalja el, azonkívül igen kedvelt faj a hárslevelű és a muskát Lunel. Ezen három fajta keveréke adja a tipikus tokaji bort, de azért külön-külön is szüretelik őket. Ezeken kívül elenyésző kis mennyiségben ültetnek egyéb fehérbor- és csemegefajtákat is, de vörösbor termelése teljesen ki van zárva.

Általánosan elterjedt művelésmód a rövid csapos (1—2 szemmel). Itt-ott tettek kísérleteket lugasműveléssel is, de ez a bor minőségének rovására megy. A sor- és tőketávolság rendszerint 110—120, amelynél kevesebbet a buja fejlődést biztosító nyiroktalajokon a beárnyékolás veszélye miatt nem ajánlatos venni.

A hegyaljai borok általában szeszdúsak (13, sőt 17°-ig szesztérfoglalattal), magas extracttartalmúak és rendkívül finom zamattal bírnak. A must nagy cukortartalmának következménye, hogy a borok rendkívül lassan erjednek ki és csak hosszas (3—4 évi) kezelés után válnak palaczkéretté, de szállításra még akkor is kényesek. Régente a tokaji borokat egyáltalán nem fejtették és nem töltötték, amitől azok levegőíz (darab-, kenyéríz) kaptak. Ma már itt is a legtöbb pinczegazdaságban rendszeresen fejtik, töltögetik, szűrik a borokat, ami az erjedés lefolyását lényegesen elősegíti. A mustot általánosságban új gönczi hordókba (136 liter) fejtik, tovább is ily ürmértékű hordókban kezelik és hordóstul adják el, miáltal évenként új hordók beszerzése válik szükségessé.

Az itt készülő boroknak többféle fajtája ismeretes. Oly évjáratokban, midőn aszúképződésnek az idő nem kedvezett, vagy pedig oly szőlőből, melyből a töppedt szemeket kiszedték, készül a *közönséges tokaji bor* (ordinarium), mely esetleg a fajta neve alatt (furmint stb.) jön forgalomba. Ha aszúképződés volt, de az csekélyebb, semhogy annak külön szedése érdemes volna, úgy az ép és töppedt szemek együttes sajtolásából készül a *szamorodni*.

Ha azonban nagy arányban töppedt meg a szőlő, úgy szüretkor a szüretelő embereknek két edényt adnak, egy kisebbet és

egy nagyobbat. A kisebbikbe gyűjtik az aszúszemeket, a nagyobbikba az ép fürtöket és a töppedtszemű fürtök megmaradt részét.

A préházban az aszúszemeket lyukasfenekű mazsolatörő teknőn téstává gyúrájk össze és ezen téstát kettős fenekű kis ládába teszik. A felső fenék likacsos lévén, ezen át az alsó fenékre szörp-sűrűségű must gyűlik össze, ebből készítik az *aszú kivonatot* (esszenciát). Az *aszú* úgy készül, hogy ezen aszútéstát 12—15 kg.-os puttynyokra osztják szét és egy-egy gönczi hordó közönséges hegyaljai mustba, (mely a nem töppedt szemek sajtolásából eredt) annyi puttony aszútéstát adnak, ahány puttonyosnak akarják az aszút. Így létezik a 2—3—4 és 5 puttonyos *aszú*. Az aszúszemeket a mustban jól felkavarják és 1—2 napig gyakori keverés közt állani hagyják.

Ha az egyszer kipréselt aszútörkölyre még egyszer mustot töltenek és 2—3 nap múlva kipréselik, előáll az ú. n. *fordítás*; végül az aszúborok söprejére is lehet még egyszer gyengébb bort önteni és 3—6 hónapig állani hagyni, így létesül a „*másolás*”.

Az aszúképződésre csakis kedvező időjárás, hosszú meleg ős esetén lehet számítani, de akkor is igen későn — október legvégén, novemberben kell szüretelni, mert épen az utolsó napokban következik az egészséges fürtök töppedése.

A legjelesebb borokat termi Mádon a „Királyhegy”, Szeghílongon a „Mézpest”, Tolcsván a „Cziróka”, „Gyopáros” és „Mandulás”, Tállyán a „Görbe”, Zsadányban az „Előhegy”, Mezőzomboron a „Dorgó” és „Király”, Tokajon a „Naphegy”, Bodrogheresztúron a „Lapis”, Sárospatakon a „Király”, Olasz-Liszkán a „Narancsi”.

A jelesebb hegyoldalokon a szőlők többnyire az úri (részben a főúri) osztály tulajdonában vannak, míg a kistermelők száma a filloxeravész következtében lényegesen csökkent és azok termése is ritkán elsőrendű. A számos, nagyterjedelmű szőlő birtokosai közt van Ő Felsége a *király* is, kinek Tarczal, Tolcsva és Tokaj határában van több, mint száz hold szőlője. A legnagyobb hegyaljai szőlőbirtokos jelenleg báró *Waldbott* Tolcsván. Erről a szőlőgazdaságról, valamint még két hegyaljai szőlőnagybirtokos u. m. báró *Maillot* György és *Bernáth* Béla szőlőiről külön is kívánunk megemlékezni.

Báró Waldbott Frigyes „Gyopáros” nevű szőlője jobbról és balról királyi szőlők.

Báró Waldbott-Bassenheim Frigyes, ki egyébként is azon vidék legnagyobb földbirtokosa, 7 községben bir szőlőterülettel, melyek együttesen 280 holdat tesznek ki, ebből 130 hold kb. 600 ezer kor. költség (a talajértéket nem számítva) már felújított és pedig mind Riparia portalis ojtványokon. A Waldbott-féle szőlők közül különösen felemlítendő a „Disznókő” a „Kis és Nagy Mandulás” Mád-Zombor határában, 21 hold terjedelemmel, mely azelőtt gróf Lónyay Menyhért tulajdona volt, kinek özvegyétől 1895-ben vette meg a mostani birtokos. A „Gyapáros” csak 3½ hold terjedelmű és két királyi szőlő közt fekszik, miért is tréfásan „és”-nek nevezték el (császári és királyi). A „Szentivér” és „Barankó” szintűgy, amint az előbbi szőlők, a tolsvai határhoz tartoznak (azelőtt Szirmay-féle birtok). Ugyanott fekszik a „Kincsem” szőlő is, mely egészen új telepítés és nevét onnan nyerte, hogy forgatáskor ott pénzzel telt edényt találtak. Ez volt az első szőlő a T.-Hegyalján, melynek forgatásánál gözeke dolgozott. Ezen felújított szőlőkön kívül még „Peres” és „Várhegyen” bir Waldbott báró parlagokat, melyek felújításra várnak. Az utóbbi hegyről került mindig a tokaji bor Rákóczy Ferencz asztalára. Az uradalom két pinczét Tolsván, egyet Erdőbényén (ennek a 3 pinczének hossza 1712 méter tesz ki), azonkívül egyet Budafokon tart fenn. Utóbbi helyen a borok palackozása folyik. A borok kicsinyben való eladásával Czajlik Lajos (Budapest, VI., Váci-körút 49.) van megbízva.

Báró Waldbott Frigyes „Kincsem” szőlője.

Báró Maillot György tulajdonát képező szőlők egy darabban különböző hegyeken fekszenek s területük összesen 54 kat. hold. Mellékelt fényképen látható szőlő neve „Patócsi”, ennek területe 72 kat. hold és 1897–98-ban lett telepítve 120 cm. sor- és töketévságra, gyökeres fás, gyökeres zöld és simazöld ojtványnyal. Talaja részben száraz kavicsos, részben tiszta kő, miért is az ojtványok 30%-a Rupes ris Monticola alanya lett ojtva, ami igen jól vegetál, a többi rész Riparia Portalison van s szintén kifogástalan.

Báró Maillot György patócsi szőlője.

Bernáth Béla orsz. képviselőnek, a M. Sz. O. E. egyik alelnökének szőlőgazdasága Tállyán fekszik. Ez három darabból áll. A legnagyobb szőlő a „Vároldal”-on terül el, ennek beültetett területe 17 kat. hold, ezenkívül van egy másik felújított szőlője a „Bátorka”-dűlőn, melynek kiterjedése 14 kat. hold, míg a harmadik rekonstruált szőlő 7 kat. hold területet foglal el. A szőlők nagyrészt családi tulajdoni képeznek, melyek a mostani birtokos a régi szőlők 1891-ben történt elpusztulása után hozzávásárlásokkal gyarapított. A felújítást Bernáth Béla 1890-ben kezdte meg a Bátorka és Gomboska szőlőkön és évről-évre nagyobbítva egy része még csak ezután került felújításra. Az összes szőlők Riparia portalis és Rupestris monticola fás és zöld ojtványokkal és pedig a tipikus tokaji szőlőfajtákkal lettek betelepítve, míg egy kis rész (kb. 2 hold) különféle csemegeszőlőt tartalmaz. A tökécs sor- és töketévságát kezdetben 100 cm.-re vették, míg később 120, sőt 130 cm.-re történt az ültetés. A szőlőgazdasághoz két nagy pince tartozik Tállyán, melyek közül a nagyobbikban 1000 gönczi hordó fér el. A birtok évi átlagos termése 500 hordóra (680 hl.) rug. Jelenlegi több száz hordót kitevő borkészlet 1902-ki, 1903-ki és 1904-ki szomorodni borból, valamint 1900., 1901., 1903. és 1904. évből való aszubbortól áll.

Bernáth Bélának a »Vároldalon« fekvő szőlője.

Az állam a Tokaj-Hegyalja felújítására különös súlyt fektetvén egész sorozatát a mintaszőlőtelepeknek és vessző- és ojtványiskoláknak állította itt fel, melyek kísérleteikkel és megbízható anyagszolgáltatással a birtokosságnak megbecsülhetlen szolgálatakat tettek, azonkívül Tarczalón *vinczellériskola* is állíttatott fel, mely e vidéket képzett szőlőkezelőkkel látja el.

Nevesebb szőlőbirtokosok MSzOE. tagjai közül:

Adriányi Kálmán, Tolcsva.
 Andrássy Dénes gr., Monok, Zemplén
 Benedek Pál, Tokaj.
 megye.
 Bernáth Béla, Budapest, IV., Kigyó-
 tér 1.
 Blum Arthur, Tolcsva.
 Constantin Géza, Tolcsva.
 Éder Rezső, Tolcsva.
 Engl Jakab dr., Tokaj.
 Esterházy Gyula gr., Mád.
 Evva Ödön, Sátoraljaihely.
 Flegmann Sámuel, Abauj-Szántó.
 Főiskola, Sárospatak.
 Fried Lajos dr., Sátoraljaihely.
 Görgey Gyula, Tállya.
 Hammersberg Jenő, Olaszliszka.
 Helm Sámuel, Tokaj.
 Hézser Emil, Tállya.
 Kállay Emánuel, Tolcsva.

Kéler Imre, Mád.
 Kicsinkó Antal, Tokaj.
 Kovácsy Ferencz, Tállya.
 Kosinsky Viktor, Bodrogszadány.
 Krötzer László dr., Tokaj.
 Láczy Sz. László dr., Sárospatak.
 Maillot György báró, Mád.
 Majláth József gróf, Perbenyik.
 Máriássy Ödön, Mád.
 Máriássy László, Mád.
 Meisels Jakab, Abauj-Szántó.
 Nagy Barna, Tolcsva.
 Nyomárkay Ödön, Sátoraljaihely.
 Rotzfuchs Év. János, Tokaj.
 Schell Ferencz br. Bodrog-Kisfalud.
 Szabó Gyula dr., Tállya.
 Szöllősy Arthur, Sátoraljaihely.
 Thuránszky László, Sátoraljaihely.
 Waldbott Frigyes br., Tolcsva.
 Wolkenstein Oswald gr., Bodrogolaszi.

Ismertebb szövetkezetek, stb.:

Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet,
 Sárospatak.

Tokajhegyaljai Szőlőnagybirtokosok
 Szövetkezete, Szerencs.

Sárospatak a régi Rákóczy-féle kastélyllyal.

13. Szerednye—ungvári borvidék.

Ung vármegye szőlői külön borvidék neve alatt csoportosítottak s ezek képezik a szerednye—ungvári borvidéket, mely hazánk összes bortermő vidékei közül a legészakibb fekvésű és mégis egy olyfajta bort képes produkálni, amelynek jellege eltérő, minősége pedig különb a legtöbb borféleségünkénél: ez a *szerednyei bor*. Nagy mennyiségről még a régi antifilloxerás időben sem lehetett szó, most pedig, hogy a rekonstrukció még távol áll a befejezéstől, úgyszólván, ritkaságszámba vehető az itt termett elsőosztályú bor. Igaz, hogy ritkán is kerül belőle délibb vidékű fogyasztók asztalára.

Egész Ungmegyének szőlőterületét a statisztika mindössze 435 hektárra teszi, míg az itt termelt bormennyiség (szálmalmas átlag-gal) alig haladja meg a három ezer hektolitert.

A Laborecz és Ung folyók által öntözött ungmegyei síkság felett északról a Vihorlát hegység, keletről a Polyána-Szinyák hegycsoport védik meg e vidéket a zordon éghajlat befolyásától. A 900, sőt 1000 méteres hegycsúcsok hirtelen lejtnek a nagy Alfölddel szoros összefüggésben álló ungmegyei síkföld felé, melynek tengerszínfeletti magassága már csak 130 m. körül ingadozik. A szőlők, a hegyek alsó részében védett, déli, rendszerint 200 méternél alacsonyabb fekvésekben találhatók fel.

Az *éghajlat* már északi jellegű. A tél bár nem kezdődik túl-korán, igen kemény és erősen belenyulik a tavaszba, melynek hűvös időjárása a szőlők fakadását késlelteti, késői fagyok itt azért mégsem gyakoribbak, mint más megyékben. A nyár egyenletesen meleg, esőben bővelkedő, jégverés ritka. Az őszt feltűnően hosszantartó, rendszeren elég száraz és derült.

Nevezetesebb hegyek a szerednyei, ungvári, cserkészi, hortyói, nagyszlatinai stb., mint a zsarnocsabinai hegyek déli és nyugati nyulványai.

Földtani tekintetben itt kevés a változatosság. A Vihorlát-Gutin hegylánczat kitódulási trachit-képletei Szobráncz és Ungvár között tuffokkal váltakoznak. Így a szerednyei szőlők tuffból képzett talajon állanak, mely dombsor Lehóczon túl kezdődik. A gazda szemében a trachitmálladék mint vörös (néha szürkébe vagy sárgába átmenő) nyiroktalaj jelentkezik, mely helyenkint köves és szemcsés, mindenütt közép kötött, vízáteresztő és csekély mésztartalmú.

Ez magyarázza meg azon tapasztalatot, hogy itt az amerikai (kizárólag *Riparia portalis*) alanyon létesült oltványok igen jól beválnak. Régi szőlő már alig van, de a parlagok nagy része még mindig beültetésre vár. Az eddigi telepítések $\frac{1}{3}$ részben fás, $\frac{2}{3}$ részben zöldoltványokkal eszközöltettek. Gyérített és homok-szőlő e vidéken ismeretlen fogalom.

A legelterjedtebb *szőlőfajták* a furmint és a rajnai rizling, melyek kiváló pecsenyeborokat szolgáltatnak, azonkívül az erdei, az olasz rizling, a járdovány, a szerémi zöld, stb, melyekből asztali bor készül. Csemegeszőlő csak elenyésző csekély mennyiségben terem. A tőkétet többnyire szálvesszős művelésben részesítik.

A szerednyei és vinnai pecsenyeborokat magas szesztartalom mellett, elegendő sav, feltűnő illat és zamat jellemzi, mely ezen borokat oly kellemesekké teszi.

Nevesebb bortermelő községei e megyének Szerednye, Lehóc, Csertész, Ungvár és Vinna. Állami szőlőtelep Szerednyén van és ez látja el a telepítő közönséget fajtisza, hibátlan anyaggal.

Nevesebb szőlőbirtokosok a MSzOE. tagjai közül:

Chira Viktor, Szerednye, Ung m.
Novák Endre, Ungvár,

Tamáskó Bálint, Szerednye, Ung m.
Wolff György, Szerednye.

14. Beregszász — nagyszőlősi borvidék.

Magyarország északkeleti határszélén fekvő Bereg vármegye, a kis Ugocsa-hegység szőlőterülete, valamint Zemplénmegyének mindazon községei, melyek a Tokaj-Hegyalja körzetébe nem vették fel, külön borvidéket alkotnak Beregszász — Nagyszőlős neve alatt.

Hegyvízrajzi szempontból itt a következők emelkednek ki. Beregmegye északi részén *Polyána-Szinyák* hegység déli nyúlványai a

A munkácsi vár.

Latorcza által kettéválasztva Munkácsig nyúlnak le. Ettől délre, mint egészen különálló hegycsoport emelkedik ki a nagy síkságból a *beregszászi hegység* (legemelkedettebb része a Nagy-hegy), mely Ardótól délkeletre a Borsova jobb partján levő Benéig terjed. A munkácsi és beregszászi hegyek közt terül el a Szernye mocsár. Szintén külön hegységeket alkotnak a Tiszavölgye felett

kimagasló *nagyszőlősi* hegyek (legmagasabb tető a Feketehegy), melyek dűlői Ugocsa szőlői számára nyújtanak kedvező fekvést.

Itt is nagyobbára trachitkőzetekkel és azok málladékaival van dolga a szőlőtermelőnek úgy Munkácsen, mint Nagyszőlősen, míg a beregszászi hegység kétségbe vonhatatlanul tengeralatti vulkáni működés eredménye. Leginkább rhyolithokból áll, melyek üledékes kőzetekkel váltakoznak. Alapja azonban zöldkő-trachit, mely azonban csak egy helyen, a hegység derekának legáposabb részén, Muzsálnál mutatkozik.*

E vidéknek úgy éghajlata, mint talajviszonyai azonosak a szerednye—ungvári borvidékével. A talaj nem túlkötött nyirok, csekély mésztartalommal, mely mintegy ideális Riparia-talajnak mondható. Így természetesen itt sem szorultak a szőlősgazdák a szénkénegezés kisegítő műveletére, hanem oltványokkal és pedig majdnem kizárólag zöldoltványokkal újították fel szőlőiket. Ki kell emelnünk, hogy Beregszász vidéke volt az első, ahol a zöldoltás minden kétségen felül álló biztos szőlőnemesítési eljárásnak bizonyult és ezen tapasztalatok alapján tértek át más megyékben is mind nagyobb mértékben az egyszemes *Czeiner-féle* hasítékoltásra. Homokszőlőtelepítések Zemplénmegye bodrogközi részében továbbá Beregvár megyében: Vásáros-Naményban találhatók.

A legelterjedtebb *borfajták* e vidéken a szerémi zöld, az erdei (fehér bakator), a furmint, az olasz rizling, a járdovány, a piros bakator. Azonkívül Beregmegyében igen sok csemege-szőlőt is termelnek, úgyannyira, hogy az összes ültetésnek majdnem egyharmadrésze asztali szőlőt szolgáltat.

A beregszászi csemege-szőlő a filloxera előtti időben is igen jó hírnévnek és erős kivételnek örvendett s így csak természetes, hogy a szőlőbirtokosság igyekezett mielőbb a régi piacokat (főleg Galicziában) ismét meghódítani, ami nagyrészt sikerült is. A Beregszászon 8 év előtt megalakult *szőlőértékesítési szöv.* évenként több ezer mm. szőlőt (túlnyomó részben fehér chasselas) szállít külföldre.

* L. Hunfalvy János »A magy. birodalom természeti viszonyainak leírása« I. köt. 535. és köv. old.

A régente gyakorolt legkülönbözőbb művelési rendszerek elhagyásával ma a rövidesapos metszés és javított bakmetszés és kismértékben a szálvesszőzés van elterjedve. A szőlőket még a kis szőlőbirtokosok is elég rendszeresen művelik, a téli fedés általánosan elterjedt szokás.

Az e vidéken termelt borok többnyire asztali *borok*, magas szesztartalom mellett aránylag igen kevés sav és nem feltűnő zamat. Beregszászon, Muzsalyon, Kaszonyban, Nagyszőlősen jó években kellemes pecsenye- (furmint) borok teremnek, melyek azonban épen úgy, mint az asztali borok gondos pinczekezelést igényelnek, hogy törésre való hajlandóságuk ki ne fejlődjék (a borok többnyire a szomszédos Lengyelországban találunk vevőre); a munkácsvidéki borok szesztartalma lényegesen kisebb, savanyúságuk uralkodó, (zamat nélkül), éppen azért mint savanyúvizes borok igen kedveltek.

Jelenleg a beregszász-nagyszőlősi borvidéken a következő szőlőterületek tartatnak nyilván.

Beregmegyében van kb. 2100 hektár szőlő, évi termés 27,000 hl.	
Ugocsa „ 700 „ „ „ „ 8,600 „	
Zemplén „ 500 „ „ „ „ 6,806 „	

A legnagyobb bortermelő községek e vidéken a következők: Bereg vármegyében Beregszász, Nagy-Muzsaly, Bene, Som, Mezőkaszony, Munkács, Oroszvég; Ugocsamegyében Nagyszőlős és Halmi; Zemplénmegyében Királyhelmech, Bodrog-Szerdahely, Perbenyik.

Állami szőlőtelep e vidéken kettő állítatott fel, az egyik Mezőkaszonyban, a másik Nagyszőlősen, azonkívül a beregmegyei gazdasági egyesület is létesített anyatelepet és oltványiskolát. Ugyanez Beregszászon egy egyéves *szőlőmunkás-tanfolyamot* létesített, míg Munkácson a város állított fel a filloxeravész megjelenésekor egy „*vinczellériskolát*“. Mindkét intézet az állam részéről is állandó segélyezésben részesül.

Nevesebb szőlőbirtokosok a MSzOE. tagjai közül:

Bartha Ödön, Nagy-Muzsaly, Beregmegye.
 Bay György, Bereg-Surány.
 Buttykay Ferencz, Mező-Kaszony, Beregm.
 Czeiner Nándor, Beregszász.
 Czibur Bertalan, N.-Mihály, Zemplénmegye.
 Guthy Ferencz, Beregszász.
 Gulácsy István, Beregszász.
 Jobszty Gyula, Beregszász.
 Horthy Sándor, Beregszász.

Horthy Gyula, Tisza-Szalka, Beregmegye.
 Horváth Lajos (Pálóczi), Beregszász.
 Kende Elemér örökösei, N.-Muzsaly, Beregmegye.
 Lónyay Ferencz dr., Beregszász.
 Lónyay Sándor id., Beregszász.
 Nagy József, Halmi.
 Szabó Albert, Beregszász.
 Szalay Lőrincz, Sátoraljaújhegy.
 Zselénski Róbert gróf, Salánkihegy.

Munkács látképe a szőlőhegyekkel.

C) KELETI CSOPORT.

Ezen csoport magában foglalja *Erdély* összes szőlőit, így „erdélyi borvidékek” csoportjának is mondhatjuk. Jól tudjuk, hogy Erdély tulajdonképpen már csak földrajzi fogalom, mert az Unió kimondása után mint külön ország vagy tartomány megszűnt létezni, mind azon által kifejezett geográfiai egyéniségénél fogva, jól megkülönböztethető Magyarország többi részétől. Délről és keletről a külföldtől a Kárpátok és erdélyi havasok által elválasztva, észak és nyugat felől is megvannak természetes bástyái a Szilágymegyétől Besztercenaszódig, illetve Hunyad megyéig terjedő hegycsoportokban, mely bástyákon áthatoló Szamos,

Körös, Maros stb. folyók közvetítik az anyaországgal való összeköttetést.

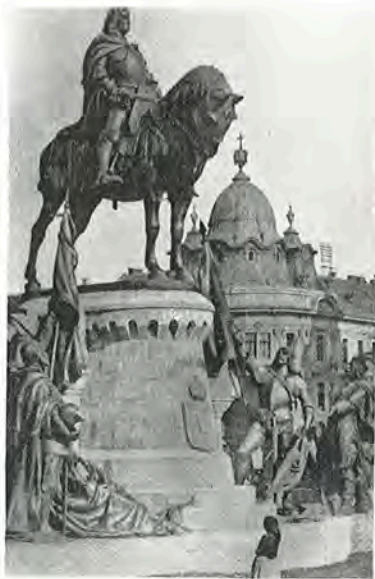
Erdélyben három borvidéket különböztet meg a hivatalos beosztás, ú. m.:

15. az erdély-marosmenti borvidéket,

mely magában foglalja Alsó-Fehér, Hunyad és Maros-Torda vármegyét, vagyis azon szőlőket, melyek a Maros folyó felé lejtő hegyek oldalain találhatók;

16. az erdély-küküllőmenti borvidéket,

hová Kis- és Nagy-küküllő szőlőhegyei tartoznak; ezek természetes útiránya a két hasonló folyó völgyeivel és hegycsoportjaival és végre

Mátyás király szobra Kolozsváron.

17. az erdélyi borvidéket,

ahová az összes többi szőlőtermelő erdélyi megyék,* úgymint Besztercze-Naszód, Fogaras, Kolozs, Szeben, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos és Udvarhely tartoznak. Vagyis ezen utolsó borvidék gyűrűszerűen öleli körül a másik két erdélyi borvidéket.

Miután úgy éghajlat, mint talaj, művelésmód és fajták tekintetében e 3 borvidék rendkívül sok közös vonást tüntet fel, czélszerűnek látszik ezen vidékeket együttesen tárgyalni, de azért, ahol szükséges, mindenütt rá fogunk mutatni az egyes vidékeknél tapasztalható eltérésekre és egyszersmind utalunk ezen vidékek fentismertetett tagolására.

* Erdély 15 vármegyéje közül háromban nem termelnek szőlőt Brassó-, Csík- és Háromszék-megyében s így ezek egyik borvidékbe sem lettek beosztva.

Hegy- és vízrajzi tekintetben Erdély belföldi medenczéről a következőket tartjuk szükségesnek kiemelni. Ezen medenczét elborító hegy- és dombsorok legnagyobb része a Hargitta-hegylánczolatból látszik kiindulni, így a minket közelebről érdeklő Küküllőközi, maros- és nyárádmenti, úgyszintén a szamosmelléki hegysorok is.

A *küküllőközi hegység* a görgényi hegység délkeleti szárnyára támaszkodik és onnan délnyugatra vonulva a két Küküllő közt terjed el ezek egyesülési pontjáig. A küküllőmenti völgyek általában Erdélynek legszebb és legtermékenyebb völgyei. A hegysorokra itt különösen jellemző, hogy délfelé többnyire hirtelen ereszkednek le az általok szegélyezett völgyekbe. A hegysor déli oldalát foglalják el a kiváló borokat termő szőlők, melyek majdnem a gerinczig (néha 350 m. magasságra) nyúlnak fel.

A hegysormokat mint mindenütt Erdélyben erdők borítják, úgy magyar, mint latin nevét: „Transsylvania”, ezen országrész kiterjedt erdőségeiről nyervén el. A jelzett hegység mentén a legjelesebb szőlőket Medgyes, Berethalom, Baromlak, Ekemező szolgáltatják.

A *marosmenti* hegysor a Maros déli oldalát szegélyezi odáig, hol az egyesült Küküllő beleszakad. Ezen hegysor dereka előbb a Kis-Küküllő, majd az egyesült Küküllő vízkörnyékét választja el a Marostól. A *nyárádmelléki* hegysora a marosmellékinek északkeleit részével egyenközűleg vonul délnyugatra és a Nyárád völgyét délfelől szegélyezvén azt szintén a Kis-Küküllő völgyétől választja el. Ezen két hegylánczolat körzetéhez Nyárád-Szereda, Radnócz, Felvincz, Nagy-Enyed, Sárd, Czelná szőlői tartoznak, míg a Maros középső részében fekvő Gyulafehérvár, Alvincz, Algyógy, Magyar-Igen stb. szőlőihez a talajt az erdélyi *Érczhegység* nyúlványai szolgáltatják. Nagy-Enyed és Sárd között terül el a Maros jobbpartján a borairól oly híres „*Erdély-Hegyalja*”.

Károlykapu Gyulafehérvárott.

A *szamosmelléki* hegysor délnyugati irányba kanyarodik és északi részében az ú. n. „*Mezőség*”-et képezi. Az idetartozó, többnyire alacsony hegyek lejtői részben szintén szőlőkkel vannak borítva, különösen az Aranyos völgyének déli oldalai. A már felsorolt folyókon kívül említést érdemelnek északon a Sajó és a Besztercze, délen pedig az Olt, anélkül azonban, hogy ezek a szőlőtermelésre nagyobb jelentőséggel bírnának.

Az *éghajlat* általában hűvös és nedves. A tél igen hosszú, november elején kezdődik és április közepéig tart, úgy hogy a szőlők nyitásával sietni nem lehet. De a tavasz azután megbízható és késői fagyok csak a mezőségi szőlőkben veszélyeztetik a termést. A nyár elég meleg és egyenletes, szélsőségekre nem hajlandó, jégverések általában ritkák, ami azonban nem zárta ki, hogy Csombordon három egymásutáni évben tegyen kárt a jég. Az őszi bár korán, de megbízható időjárással köszönt be, mely rendszerint lehetővé teszi, hogy a szüret október 20-a előtt ne

vegye kezdetét. Korai fagyok ritkák. Akkor azonban sietni kell a szürettel, hogy november 5-ig a szőlők takarva legyenek. Néhol nem fednek, hanem a lehajlított tőkékre karókat fektetnek. A évi hőmérséklet ingadozásai mindenütt nagyok, bár nem mindenütt egyformák. Az évi átlagos hőfok (Szászrégenben) $+8.8^{\circ}\text{C}$, mely olyformán oszlik meg, hogy a januári átlag -3.8°C , a júliusi $+18.9^{\circ}\text{C}$. A legszélsőbb határok $+37.4^{\circ}$ — -25.4° közt vacillálnak, vagyis 62.8°C fekszik a két szélsőség között. Az évi csapadék rendszerint nagy, így Marosvásárhelyen husz éves átlag 714 mm-t mutat.

A szőlők kevés kivétellel mind a hegyek vagy dombok oldalán, főleg déli fekvésben találhatók, míg a délkeleti és délnyugati vagy épen keleti hajlások szőlőre ritkán alkalmasak. Az ültetések tengerszínfeletti magassága többnyire 250—300 m. közt szokott ingadozni. Az alsófehérmegyei Hegyalján néhol még 350 m.-re is felnyulnak. Lapályon szőlő csak elvétve található.

A földtani alakulatot tekintve Erdély belseje egy harmadkori neogén medence, melyet homok, homokkövek, homokos pala

Miriszlói szőlők.

és márga fednek. Sok helyen ezen rétegekre negyedkori képletek rakodtak le lösz alakjában, minőt a Maros völgyében találni. Általában az északkeleti és délnyugati részben durva homok, a nyugati részben az agyagképletek a túlnyomók. És pedig hol vöröses, hol sárga, hol fekete homokszerű agyag. Homokos agyag sem ritka, sok helyen pedig televénydús homag, mely az erdőborította hegytetőknek köszönheti eredetét. De helyenkint szilárd mészkő, valószínű mészsziklák (Erdélyi Hegyalja) vagy mésztuff és másfajta kőzetek is találhatóak.

Az erdélyi szőlők egyrésze még ma sem esett a szőlőtetűnek áldozatul, dacára, hogy gyérítéssel a legtöbb vidéken nem lehet boldogulni. A filloxera a Királyhágón túl jóformán még ismeretlen volt, mikor a legjelesebb anyaországi borvidékek már a felújítás előtti stádiumán túl voltak, mely körülmény csak kisebb részben köszönhető az életbeléptetett óvintézkedéseknek, túlnyomóan pedig annak, hogy az éghajlati viszonyok itt a filloxera szaporodását némileg hátráltatják.

A felújítás, mely alig néhány esztendeje vette itt kezdetét, ennek folytán a másvidéki tapasztalatokat képes alkalmazni. Amerikai direkttermőkkel senki sem kísérletez, a gyérítést, melynek a talajviszonyok nem megfelelők, csak csekély mértékben veszik igénybe, hanem legnagyobb részt Ripária portális oltványokat ültetnek, a túlsovány, kiélt, meszes földek felújításától pedig tartózkodnak.

Régi időkben a szőlők *ültetése* igen rendetlenül, sűrűn és egyenlőtlen távolságra, sorok betartása nélkül történt, aminek az az előnye volt, hogy a többnyire meredek, de nem terraszírozott szőlőkben az eső a feltalajt nem volt képes egészen lemosni. A szőlők trágyázására senki súlyt nem helyezett. Ma azonban itt is az új szőlőket rendszeres sor- és tőketávolságra telepítik, a föld megkötéséről terraszokkal, az esővíz szabályos levezetéséről kőcsatornákkal gondoskodnak, sőt már a tehetősebb gazdák a trágyakérdés megoldására is súlyt helyeznek.

Ami a *művelésmódot* illeti, úgy majdnem mindenütt Erdély speciális tőkenevelése, az „*erdélyi karikás*“, vagyis a szálvessző-

Csombordi szőlők.

metszés az uralkodó. Ez abból áll, hogy minden tőkén évenként két szálvesszőt meghagynak, azt karika alakjában meggömböltik és a tőke törzséhez vert karóhoz kötik. Könnyen érthető, hogy jó erőben levő tőkék az ily művelés mellett rendszeren bő termést szoktak adni. Ma azonban már elvértve alacsony csapos metszést is lehet találni.

Az erdélyi karikásnak két változata ismeretes. Az egyik a tiszta czombművelés, ez van elterjedve Erdély Hegyalján és Szebenmegyében a szászoknál; a másik a csutkás művelés. Ezen utóbbinál a szálvesszőket a földszínéről (a tőkefejből) előtört hajtásokból nevelik. Ezen utóbbi a szőlőnövény természetével ellenkező rossz művelésmód a legtöbb vidéken általánosan felfalálható.

Erdély régi szőlői mind *kevertültetések* voltak, melyekben azonban egyes speciális erdélyi fajok kisebb-nagyobb mértékben mindenütt felfalálhatók és ezek adták aztán a keverék aránya és a fekvés előnyössége szerint a közepes minőségű asztali, jobb pecsenye- vagy egészen kiváló csemegeborokat. Ilyen jeles *szőlőfajták* voltak a som (furmint), a királyszőlő (lámpor), a kövérszőlő a leányka, ritkábban a rajnai rizling. Mint újabban alkalmazott

pecsenyeborfajták a Semillon, a Sauvignon, a tramini, a bakator és a ruhlendi érdemelnek említést. Az erdélyi klíma és talaj különlegessége az, hogy a fajta tipikus bukáját rendkívül kifejleszti és ez adja a finom erdélyi boroknak azt a kellemes, szinte páratlan zamatot.

A kevésbé értékes szőlőfajták közt régtől fogva erősen ültetik a járdoványt, mely sok, de savanyú bort ad, míg újabban az olasz rizling nyerte el a gazdák tetszését bő terméseivel, csakhogy bora lágy, nyálkás, savtalan.

Az erdélyi *fajborok* között első szerepet játszik a rajnai rizling, (különösen Csombordon) azután a som és a leányka, melyek finom zamatúak, dús szesztartalmúak, kellemes savanyúsággal bírók, de törésre hajlandók s így gondos pinczekezelést igényelnek. A *tömegborok* savanyúak és kevés szesztartalmúak. Az utolsó években ezek gyakran olasz vagy homoki borokkal szaporítva jöttek forgalomba.

Borairól híresek a következő községek: Csombord, Czelna, Magyar-Igen, Krakkó, Sárd, Miriszló, Füged, Asszonynépe, Sorostély, Alsó-Gáld („Plébános”), Gyulafehérvár (főleg a „rózsamáli dűlő”), Borosbocsárd, Tibor, Királypatak, Benedek, Csáklya, Nagyenyed (mind *Alsó-Fehér* megyében); Maros-Solymos, Déva, Nagy-

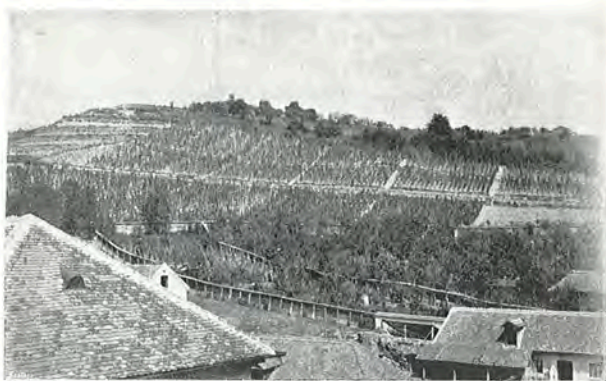
Rózsamáli dűlő Gyulafehérvárott.

oklos, Alsó-Szilvásd (Bánczai-hegy), Magyarosd, Algyógy, Bábolna, Csismó, Nagy-Rapold (*Hunyad* megyében); Torda, Felvincz, Gyéres, Hadrév, Mező-Szakál, Székelyföldvár (*Torda-Aranyos* megyében).

Azután *Maros-Torda* megyében Maros-Szentmihály, Mező-Madaras, Maros-Vásárhely és nyarádmenti kisebb községek.

Kis-Küküllő megyében, Kis- és Nagyekemező, Nagyszöllős, *Nagy-Küküllő* megyében, Medgyes, Riomfalva, Berethalom. *Szeben*-megyében Szászsebes, Kelnek, Nagy- és Kisapold, Szerdahely, Doborka, Omlás, Szászorobó.

A földművelésügyi kormány előre látva a gazdasági rombolást, melyet a filloxera Erdélyben is okozni készül, a mentési előkészületeket idejében megtette. A *nagyenyedi vinczellériskolát* (3 éves tanfolyam) minden szükséges kellékkel felszerelte, hogy onnan minél képzetlenebb szakemberek kerüljenek ki, azonkívül úgy ezzel kapcsolatosan mint Tordán és Alvinczen amerikai szőlőtelepet állított fel. Ezeken kívül számos magántelep is látja el a telepítőket fajtiszta alany és oltott vesszőanyaggal és így remélhetőleg nagyobb rázkódás nélkül lesz Erdély képes a filloxera által okozott veszteséget kiheverni.

A nagyenyedi szőlőhegy.

Nevesebb szőlőbirtokosok a MSzOE. tagjai közül:

Ambrosi Mihály, N.-Ekemező,
N.-Küküllő m.
Balás Endre dr., Gyulafehérvár.
Caspári Frigyes, Medgyes, N.-Küküllő
megye.
Eöry Tivadar, Kolozsvár.
Erős Imre, Gyulafehérvár.
Fröhlich Gyula, Gyulafehérvár.

Gyulafy Albert, Gyulafehérvár.
Károlyi Sándor gr., Torda-Koppánd.
Mikes Kelemen gr., Magyar-Csesztve,
u. p. Maros-Ujvár.
Novák Ferencz, Gyulafehérvár.
Püspöki uradalom, Gyulafehérvár.
Vadady F. Gergely, Sárd, A.-Fehér
megye.

Ismertebb szövetkezetek stb.:

Erdélyi pinczeegylet, Kolozsvár.

„Weingau“ erdélyi bortermelők ker.
szövetsége, Medgyes.

Gyulafehérvár látképe.

D) A DÉL-, ILLETVE KÖZÉP-MAGYARORSZÁGI CSOPORT.

Az eddig fel nem sorolt borvidékek egy óriási csoportba egyesíthetők, melybe a bihari hegyek és a Dunának északról délre folyó része között három hegyi borvidék, azonkívül a nyugatról kelet felé hömpölygő Aldunától észak felé egészen a Zemplén-, Ung- és Beregmegye hegyei által körülhatárolt síkságon végignyúló alföldi borvidék tartozik. A hegyi borvidékek Erdély keleti hegycsoportjának kiágazásaira támaszkodnak, míg az alföldi borvidék a Tisza és Duna közt, valamint a Tisza mindkét partján elterülő, illetve ennek számos mellékfolyója (Szamos, Bodrog, Zagyva, Körös, Maros, Temes stb.) által öntözött síkságot foglalja el.

18. Érmelléki borvidék.

Az erdélyi hegybástya nyugoti és északi sarkát körülölelő borvidék az Ér-folyócskától, a Berettyó egyik mellékágától nyerte el nevét. Három megyének szőlőterülete tartozik ide. És pedig: *Szilágy* vármegye egészen, *Bihar* vármegyének központi, béli, belényesi, élesdi, érmihályfalvi, magyar-csékei, margitai, szalárdi, székelyhidi, tenkei és vaskohi járásai, végre *Szatmár* vármegyének erdődi, nagybányai, nagysómkuti, szatmári és szinyérváraljai járasa.

Vagyis Aradmegyétől egész Máramarosmegyéig terjed az érmelléki borvidék határa.

Erdélyt az Érmellék bihari részétől a „*Bihari Hegység*” választja el, melynek hegyóriásai nyugat felé dombcsoportok alakjában Bihar-megyének keleti felét teljesen benépesítik és melyeknek lankáin igen sok jó fekvésű szőlő található. Innen északra a „*Rézhegység*”, mintegy előőrse az erdélyi párkányhegységnek, van előre tolva a Sebes-Körös és Berettyó között, melynek végső

nyúlványai Nagyváradig terjednek. A Rézhegységtől keletre és északra Szilágy vármegyének három hegycsoportja, a „*Meszes hegység*”, a *krasznamelléki* és a *szilágy-sági* dombsorok, fogják körül a Kraszna és Zilah folyócskák által öntözött szilágyi völgyet, míg végre a „*Bükkhegység*”, mint a Biharhegylánczolat leg-északibb csekély kiterjedésű tagja, szigetszerűleg nyúlik be a nagy magyar síkságba a Szamos északnyugoti kanyarulatánál.

Egységes éghajlatról e vidéken nem lehet szó. A bihar-megyei rész úgy az alföldi, mint az erdélyi klíma befolyása alatt áll. Tele hosszú, de enyhe, a tavasz megbízhatatlan, késői fagyok gyakoriak, a nyár száraz

Püspöki templom Nagyváradon.

és meleg, jégeső évenként meglátogatja a vidéket, míg az ősz hosszú és meleg.

Ezzel szemben a szilágyi és szatmári részben a klíma általában mérsékelt, szélsőségeknek nincs kitéve. Tavasza hűvös, úgy hogy a májusi fagy ritkán marad el, de nyara nem túlmeleg és rendszerint megfelelő csapadékkal bír, bár sajnos, ez elég gyakran jég alakjában jelentkezik, az ősz itt szintén rendesen hosszú és száraz szokott lenni.

Szilágyi István nyaralója Szeödemetér.

Ami a *talajviszonyokat* illeti, azok elég kedvezők. Itt is főleg harmadkori képződmények találhatók: agyag, homok, gyakran vegyesen, itt-ott márga. A Nagyváradtól északra emelkedő domb-sort neogen-rétegek alkotják. Háromnegyed részben homokkal kevert vörös agyag, mely könnyen művelhető és csak egy negyed részök szürke, palás, márgás agyag. A Meszes hegység túlnyomó részében az altalaj csillámpalából, vagy mészkőzetekből áll, míg a feltalaj szintén agyag és homokkeverék, néhol kavicsos, a kisebbik rész itt, valamint a szilágysági dombok gneisz elmállásából származott vörösbarna agyag. Végre a Bükkhegység maga vulkanikus eredetű trachit és andesit nyirok, a körülötte levő dombok ellenben diluvialis képződésű agyagtalajjal bírnak.

A *talaj* ismertetéséből folyik, hogy ezen a vidéken az oltványtelepítés különös nehézséggel nem jár. A telepítés nagyobbára zöldoltással, kisebb részében fásoltással eszközöltetett, az általános használt alany a *Riparia portalis*. Szénkénegezéssel itt-ott tartanak még fenn régi szőlőket, de új hazai szőlőket gyérítésre nem alapítanak.

Művelésmód tekintetében nincs egyöntetűség. Biharmegyében már a rövidcesapos metszés járja, Szilágy vármegyében csercesapos és csercesapos alapon meghagyott szálvessző vagy karikás metszés van elterjedve. Szatmárban csap, szálvessző, sőt — elég helytelenül — lugasművelés 1—3 karikával található fel szanaszét.

Az Érmellék uralkodó két *borfajtája* a piros bakator és az erdei (fehér bak.), azonkívül a juhfarkot, olasz és rajnai rizlinget, furmintot, járdoványt és traminít ültetik szép számban. A vörösbortermelés teljesen háttérbe szorult. A csemege-szőlőtermelés csak inkább házi és lokális jelentőséggel bír.

Szatmár-, Szilágymegye, de Biharmegye nagyobb része is

inkább közönséges asztali bort termel, míg a szorosabban vett Érmelléken (Ér és Berettyó között) kiváló peccsenyeborokat készítenek a finomabb szőlőfajtákból. Az ilyen érmelléki peccsenyebor kitűnő zamattal és nagy szesztartalommal bír és zöldessárga színű. De gondos és hosszas pinczekezelést követel.

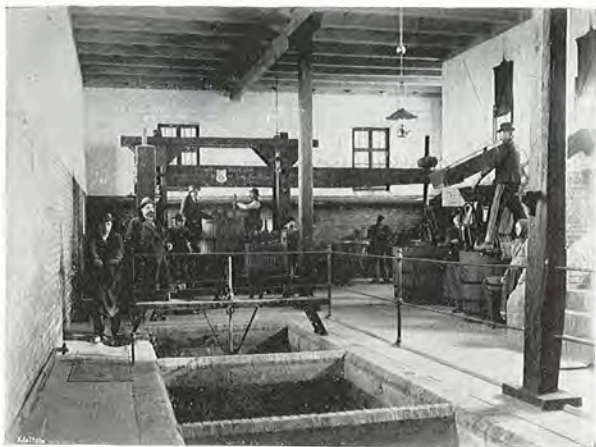
Legjelesebb bortermelő községek: Biarmegyében Bihar-Diószeg (663 kat. hold), Nagy-Várad (1574), Székelyhid (730 kat. hold), Szt-Imre (538 kat. hold), Nagy-Kágya (524 kat. hold), Bihar-Püspöki (637 kat. hold), K.-Palsó (500 kat. hold); Szatmármegyében Szatmárhegy (1400 kat. hold), Erdőd (430 kat. hold), Kraszna-Béltelek (460 kat. hold), Szinyér-Váralja (290 kat. hold); végre Szilágymegyében Pér, Tasnád, Szilágysomló, Zilah és Csány.

A melki apátság «Kálvária» hegyi szőlője Margitán.

Az állam e vidéken is két szőlőtelepet (Szilágysomlyón és Szilágyscehen), Bihar-Diószegen pedig kétéves tanfolyammal bíró középfokú vinczellériskolát tart fenn. A nagyszámú jól kezelt szőlőgazdaságok közt, melyek e vidéken úri vagy főúri kézen vannak, talán legnagyobb és legokoszerűbben kezelt a *melki apátság* szőlőgazdasága Margitán.

Az Alsó-Ausztriában honos melki apátságnak margitai uradalma 4900 kat. hold (2885 hari területű, amiből körülbelül 50 kat. hold a szőlőre esik. Ezen szőlők a mezőgazdaság ügyei iránt igen melegen érző és különösen a szőlők felújítását szívén viselő jelenlegi szentbenedekrendi apátnak, *Alexander Karl*nak köszönhetik lételőkét, aki, mint az osztrák szőlőszeti egyesület elnöke, költséget nem kímélve, a filloxera által kipusztult szőlők mielőbbi betelepítését tűzte ki feladatául. A melki uradalom szőlői közvetlenül a város előtt elhúzódó hegylánczolat Berettyó felé néző déli lejtőin fekszenek. A legnagyobb szőlő az ú. n. «Kálvária»-hegyen fekszik és 30 kat. hold területet foglal el, a «Rózsás»-hegyi szőlő terjedelme 14 kat. hold, azonkívül több darabban még körülbelül 6 hold szőlője van az apátságnak. A szőlők szelíd lejtőkön fekszenek, ami azoknak löcserővel való megművelését teszi lehetővé s így a sor- és töketávolságot is 120 centiméternyire vették. A talaj mézben szegény, vasban igen gazdag agyagtalaj s így a *Riparia portalis* oltványok itt kiválóan díszlenek. Az egyik erősen kötött, víz át nem eresztő földdel bíró táblát, melynek belsejében források jelentkeztek, az uradalom 1897-ben szükségesnek tartotta 8 méternyi mélységben alagsóvezéni és a vizet 3 nagy gyűjtőmedenczébe összegyűjteni, honnan a víz 160 méter hosszú csövön át a prészházba lesz vezetve. A szőlő felújítását 1890-ben amerikai direkttermőkkel kezdték, de 1892-ben áttértek oltványok iltetésére. Érdekes, hogy új szőlők által körülveve, egy félholdas darab régi szőlő még most is fennáll és bő trágyázás mellett (szénkénegezés nélkül) jól tartja magát és bő terméseket ad. Az egész szőlőterületnek fele peccsenyeborokat terem (rajnai rízing, tramin, bakator, zöld szilváni, furmint, szerémi zöld stb.), míg a másik rész asztali bor (főleg erdei) előállítására szolgál. A gondosan telepített szőlőhöz egy új, a legokoszerűbb és praktikusabban berendezett prészház is tartozik, mely jóformán a szőlő közepén fekszik, ami a szüreti munkálatokat megkönnyíti. Ugyszintén felemelést érdemel a legmodernebbül berendezett pincze is. A margitai pinczegazdaság *Hirschmann* Konrád jószágkormányzó közvetlen vezetése alatt úgy bel-, mint külföldön kiváló hírnevének örvendő borokat szolgáltat.

A melki apátság préházának belseje.

Nevesebb szőlőbirtokosok MSzOE. tagjai közül:

Baranyi Gábor, Vedres-Ábrány, u. p.

Micske.

Baumester Ernő, Nagyvárad.

Borré Ferencz, Nagyvárad.

Bröstel Lajos, Margitta.

Des Echerolles Kruspér Sándor, Nagyvárad.

Dobosffy Alajos, Nagyvárad.

Farkas Imre, Nagyvárad.

Gruden Iván, Nagyvárad.

Imrék Lajos, Óssi-pta (Bihar m.)

Keresztszeghy Lajos dr., Szatmár.

Kiss Károly, Nagyvárad.

Kugler Albert, Nagyvárad.

Lukács Géza, Nagyvárad.

Melki apátság, Margitta.

Molnár Imre dr., Nagyvárad.

Molnár Lajos, Nagyvárad.

Morágyi István, Erdőd.

Nagy Gábor, Nagykágya.

Nagy Sándor, Bilhardiőszeg.

Némethi Sándor, Nagyvárad.

Papp Elemér, Nagyvárad.

Rozemberszky Gyula, Micske.

Saal Ferencz, Nagyvárad.

Sőpjing Endre, Székelyhid.

Stubenberg gróf. urad., Székelyhid.

Székely Sándor, Nagyvárad.

Szilágyi István, Szatmár.

Trusza Lajos, Szilágy-Somlyó.

Nagyvárad látképe.

Nagyvárad látképe háttérben a szőlőhegygyel.

19. Mènes-magyarádi borvidék.

Arad vármegyének csak szigorúan körülhatárolt területe értetik a ménes-magyarádi borvidék fogalma alatt, mindössze 18 község, Ugymint: Radna, Paulis, Mènes, Gyorok, Kuvin, Kovaszincz, Világos, Galsa, Muszka, Pankota, Magyarád, Ágrís, Aranyág, Draucz, Silingyia, Apateleik, Boros-Jenő és Boros-Sebes.*

Ezen községek szőlői mind azon hegylánczolat oldalait foglalják

el, mely a Maros és Fekete-Körös között nyúlik bele a nagy magyar Álföldbe és mely mint az Erdélyi Ércz-hegység nyugati nyúlványa a földrajzban *Drocsa-Hegyes* hegység név alatt ismeretes.

Az „Arad-Hegyalja”, amint ezt a borvidéket köznyelven ismerik, *geologiai* tekintetben sok változatosságot tüntet fel. A hegység magvát palák, főleg csillámpala teszik, oldalain eocen homokkő, trachittuff és neogen homok terjednek el, mely alkotórészek közül azonban hol egyik, hol másik van túlsúlyban, hol pedig hozzájuk új elem vegyül. Így Világosnál chlorit és agyagpala keveréke van együtt. Paulisnál csillámpala, gránit és a zöldkő, Muszka környékén a gránit

A vértanúk szobra Aradon.

uralkodik. Gazda szemüvegén át nézve pedig az állapot úgy jellemezhető, hogy a Hegyalja déli részén Mária-Radnától Világosig vörös, vasas, márgás agyag, Világostól északra pedig túlnyomó részt televényes, fekete föld található. Vagyis itt is, ott is a szőlő talaja olyan, hogy az amerikai oltványokkal való felújításra ideálisnak mondható.

Ez a borvidék egyike volt azoknak, melyeket leghamarabb, legrövidebb idő alatt és legtökéletesebben pusztított el a filloxera, úgy, hogy itt régi szőlőknek már nyomuk sincs. Az új telepítés azonban gyorsan haladt és oly szép szőlőket mutat fel, hogy az párjukat ritkítja az országban. A felújítást legnagyobbbrészt *Riparia portalis* alanyon egyenlő arányban fás- és zöldoltással hajtották végre. Jobb fekvésű hegyoldalokon már szőlőparlagot alig lehet találni. Ugy szintén nem akad itt gyérített és homoktelepítés sem.

Fajták tekintetében nem nagy a választék. A fehér fajok közt első szerepet visz a bakator („ménesi rózsa” névvel); amustus fehér az apró fehér (Aprafer) és az olasz rizling, a kék fajták közt régebben csak a kadarkát ültették, míg újabban a francia Cabernet kezd hódítani. Mint asztali szőlő első sorban ismét a bakator szerepel, melyből régebben a Hegyaljának óriási kivitelevolt, most a Chasselas-k és muskotályok.

A metszés többnyire 2—3 szemes csapra történik, azonkívül pedig van még egy szálvesszős specialitása e vidéknek: a ménesi karikás, amely abból áll, hogy minden tőkén egy 7—8 szemes venyigét meghagynak és azt gyűrű alakjában meghajlítva a tőke czombjához kötik.

* Arad vármegyének többi területe az alföldi borvidékhez tartozik.

Arad-Hegyaljának három bortypusa országos hírnévre tett szert, úgymint a *magyarádi* bor, mely citromsárga, kellemesen savanyú, elég erős asztali bor; a *ménesi vörösbőr*, egy gránátpiros, zamatos, kevésbé fanyar, testes, nagy szesztartalmú pecsenyebor, mely kizárólagosan kadarkából készült és végre ugyanezen szőlőfajtnának kedvező esztendőekben gyönyörűen megtöppedő bogyóiból készül a *ménesi asszabor*, mely egyetlen vörös asszuja Magyarországnak s így mint raritás különös becsülésnek örvend.

A legtöbb bort e vidéken Kovaszincz, Világos és Magyarád községeiben lehet találni, míg a legjobb minőséget Ménés, Paulis, Györök, Apatelekek szőlői szolgáltatják. A jelzett községekben a szőlők egy része a városi és vidéki intelligencia tulajdonát képezi, de nagyobb része ma is még a kisgazdák kezén van, akik a szőlőtelepítés modern tanait elsajátítva, szépen felújították a szőlőket saját készítésű fás- és gyökereztetett zöldoltványaikkal, sőt sokan maguk is szőlőoltvány-iskolákat rendeztek be és oltványok eladásával foglalkoznak.

Ez főleg azon óriási szőlőtelepeknek tulajdonítható, melyeket az állam rendezett be Paulis-Baraczkán és Csálán és melyeken ezernyi munkáskéz talált foglalkozást, azonkívül a *ménesi vinczellériskola* is érezteti a szakértelem fejlesztése körül gyakorolt hatását.

Ezen borvidék borkereskedelmi góczpontja Arad, hol több régi, jóhírnévre örvendő kereskedőház főleg arad-hegyaljai borok vásárlásával és forgalombahozatalával foglalkozik. A nagyszámú, kitűnően kezelt úri szőlőgazdaságok közül képből bemutatjuk néhai *Tagányi István* nagy költséggel telepített muszkai terrászos szőlőjét, azonkívül pedig kimutatását a gróf *Zselénski*-féle uradalmi szőlőknek, mint amely uradalom az ország legnagyobb szőlőbirtokosainak egyike.*

Csálai oltóházak.

A *csálai és barackai szőlőtelep* a maga nemében a legnagyobb alanytermelő és oltványkészítő telepe a világnak, melyen évenként több millió fásoltvány készül, s így egyik leghatalmasabb rugója volt szőlőink rekonstrukciójának. Ezen nagyszabású, 950 hold területű telepeket kezdetben az állam egy részvénytársaság üzemébe adta, kikötvén az alanyvesszők és oltványok eladási árát és azok szigorúan ellenőrzött minőségét, de min hogy ily feltételek mellett a magántársaság boldogulni nem volt képes, az állam 1898-ban ismét visszaváltoztatta és azóta *Kosátsky Viktor* igazgatása alatt ezek a telepek államilag kezeltek. A szőlőoltványok ma itt tulajdonképpen előgyökerezéssel készíttetnek, részint a termelők által előre történt rendelésre, részint a készletben levő hazai és vadvessző használatuk fel és a gazdaközönségnek vételre lesz felkínálva. A több száz holdra terjedő amerikai anyatelek az ország leghamarabb és legtekélyesebben megválogatott ily telepeinek mondhatók, melyek egy évtized óta fajtiszta anyaggal látják el az ország minden vidékét. Ezen telepekkel kapcsolatosan persze nagyszabású vermelő, oltványkészítő, stratifikáló helyiségek, s azonkívül munkástelepek (250 munkás számára) létesültek, melyeknek megtekintése érdemes. Az egyéves gyökerező fásoltványok ára az állam, tekintet nélkül a különböző fajtákra és tekintet nélkül a magántelepeken készülő és forgalomba hozott nemesített vesszők árára, ezer darabonként 200 K.-val, a síma zöldoltványoké 100 K.-val szabta meg. Az előállítás költség-többletet a földművelési tárca viseli.

* Megjegyezzük, hogy ezen szőlők közül a salánki nem Aradmegyében, hanem Ugoczában fekszik.

Gróf Zselénski Róbert-féle uj-aradi és salánki uradalmakhoz tartozó szőlők területi kimutatása.

S z ő l ő f a j o k		Ménes- magyarádi borvidék	Nagyszőlős- beregszászi borvidék	A l f ö l d i b o r v i d é k				Összesen	Mindössze	
		ménes és baraczkai hegyi szőlők	salánki hegyi szőlő,	ujfalusi sík szőlő	ujaradi sík szőlő	ötvenesí sík szőlő	vasvári homok szőlő			
katasztrális hold tiszta szőlő, utak, falak, épülethelyek sat. nélkül										
Vörös bor- szőlőfajok	Kadarka	6.741	2.1415	3.410	2.265	—	1.800	16.431	Vörös bor- szőlőfajok	29.321
	Cabernet-Merlot	5.473	383	—	—	—	1.800	7.50		
	Nagyburgundi	—	—	—	—	—	1.800	1.800		
	Oportó	—	—	—	—	593	3.523	3.523		
	Aramon	—	—	—	—	—	—	598		
Fehér borszőlő- fajok	Grandnoir-Petit Bouschet	1113	—	—	—	—	23.1121	45.175	Fehér borszőlő- fajok	89.922
	Olasz rizling	1516	18.699	2.39	—	—	1.800	1.800		
	Rajnai rizling	—	—	1282	2.265	—	—	7.831		
	Bakator	2.808	2.76	73	1257	—	—	4.1054		
	Apró fehér	2.256	1.1068	—	—	—	—	4.1591		
	Mustos fehér	553	148	2.458	1.698	1394	3	6.1512		
	Furmint	1536	553	73	—	2.950	—	2.552		
	Hárslevelű	—	—	—	—	1352	1.800	1.800		
	Erdei	—	—	—	—	—	1.800	1.800		
	Ezerjó	—	—	1.361	181	3.090	1.1425	6.1356		
Szagos borszőlő- fajok	Zöld sylván	1169	—	613	—	—	80	7.19	Szagos borszőlő- fajok	43.1091
	Sauvignon-Semillon	5.236	—	531	806	1580	—	27.1100		
	Ottónel muskotály	3.692	4.851	—	—	19.923	240	2.1545		
	Lunel muskotály	744	—	—	1.1	—	1.800	1417		
	Alexandriai muskotály	833	—	584	—	—	—	6.383		
	Fekete muskotály	1663	233	340	2.347	—	3	5.1440		
	Ferdinand de Lesseps	4.338	—	969	—	1553	160	30.555		
	Fehér gyöngy	—	275	1.820	1.883	24.177	3	5.383		
	Vörös gyöngy	—	385	370	—	4.1067	160	17.1582		
	Csemege szőlő- fajok	Pas-alutói	—	—	1046	—	17.296	240		
Különféle muskotály		1.226	1.401	535	393	4.1496	800	3.563		
Különféle csemege		—	—	117	76	2.853	1520	2.1599		
Direkt termő		—	1.1021	95	483	—	—	4.713		
Amerikai szőlőfajok	Riparia	—	—	1.272	3.441	—	—	—	Amerikai szőlőfajok	7.712
Mindössze		35.1117	34.1109	15.987	15.1266	83.432	50.609	235.780	235.780	

- Jegyzet.**
1. A ménesi és baraczkai hegyi szőlőben készítve lesz:
 1° szemelten kadarkából: aszu és kadarka vörös bor,
 cabernet és merlotból: cabernet vörös bor,
 3° " bakator és apró fehérből: bakator fehér bor,
 4° " sauvignon és semillonból: sauvignon fehér bor,
 5° " Ottónel muskotályból: Ottónel muskotály fehér bor,
 6° " Ferdinand de Lesseps muskotályból: Ferdinand de Lesseps muskotály fehér bor,

- 7° szemelten luneli, alexandriai, fekete és egyéb muskotályból: muskotály fehér bor,
 8° " olasz rizling, furmint, zöltsylváni és mustos fehérből: fehér bor,
 9° minden fajnak másodrendű szőlőjéből: koresma bor.
 11. A salánki hegyi szőlőben lesz készítve:
 1° szemelten olasz rizlingből: rizling fehér bor,
 2° " Ottónel muskotályból: Ottónel muskotály fehér bor,
 3° " egyéb borfajokból: fehér bor,

- 4° direkt termőből és másodrendű szőlőből: cognac-bor.
 111. Az ujaradi és ujfalusi sík szőlőkben: koresma-bor és cognac-bor lesz készítve.
 IV. A vasvári homokszőlőben: rizling és fehér bor lesz készítve.
 V. Az ötvenesí sík szőlő termése nagyobb részt mint csemege lesz eladva. Azonkívül készül Ottónel muskotály fehér bor, koresma-bor és cognac-bor.
 A koresma-bor ki lesz mérve az uradalmi koresmákban, a cognac-bor pedig az ötvenesí uradalmi cognac-gyárban lesz főlhasználva.

Gróf Zselénski Róbert kastélya Temesújfaluban.

Nevesebb szőlőbirtokosok a MSzOE. tagjai közül:

Adelmann Károly, Uj-Szent-Anna
 Bódy Bódog, Arad
 Bódy József, Világos.
 Bohus Lajos br., Világos
 Bohus László br., Világos
 Darányi János dr., Arad
 Eles Armin, Arad.
 Halmay Andor, Arad
 Hann Alajos, Arad
 Inástoris Kálmán, Arad
 Koncz Jenő, Győrök, Aradm.
 Kotsis Lajos, Arad
 Lőcs Rezső ifj., Arad
 Nádasdy Ferencz gr., Győrök
 Nagy Zoltán, Paulis, Aradm.

Palkó Lázár, Pankota.
 Pavlovits Ignác, Pankota.
 Popovits Péter albiró, Mária-Radna,
 Aradm.
 Sármezey Ákos, Győrök
 Solymosy Lajos br., Apatelek, Aradm.
 Steiner Ferencz, Arad
 Szabó Zoltán, Arad
 Szathmáry Gyula, Arad
 Tagányi István, Arad
 Uherezky Ottó, Uj-Szent-Anna
 Valérián József, Világos
 Vinczellér-iskola, Ménés
 Vuculescu Titusz, Borosjenő
 Zselénski Róbert gr., Ujarad, Ménés.

Híresebb egyesületek stb.

Az Aradhegyaljai Szőlősgazdák Egyesülete, Arad.

Tagányi István-féle terraszos szőlő Muszka-Magyarádon.

20. Versecz-fehértemplomi borvidék.

Az erdélyi délnyugati határhegyek természetes folytatása a *Bánsági hegység*, mely legmesszebbre nyúlik nyugat felé a Duna mentén. Ezen hegység mindinkább eltörpülő lankás domb oldalai nyújtanak ezen vidék szőlői számára nagyszámu alkalmas fekvéseket. A Maros és Duna között fekvő két vármegye, mely ehhez a borvidékhez számítódik, ugymint Temes- és Krassó-Szörény megye, azonkívül Torontál megye délkeleti (alibunári) járásának szőlői is ide számíttatnak.

Verseczi zárdanyaraló.

Területi kiterjedés tekintetében elég szűk határra szorulnak itt a szőlőhegyek, de bőtermőségük folytán azért gazdag tárháza ez a vidék hazai borgazdaságunknak. A *Temes* és *Nera* folyók által körül ölelt Bánsági hegyeknek nyúlványai közül a *Kudricz* Versecz felé, a *Lokva* Fehértemplom felé meneszti a szőlőtermő hegyoldalakat. Amott a Várhegy, a Kápolahegy, a Szamárhegy,

a Paulishegy stb., emitt pedig a verseczi hegy, az Orbánhegy, a Goloberdő, és a Herczegvölgy bírnak a legnagyobb jelentőséggel.

Az *éghajlat* itt a szerbiai síkfold által csak a Duna által elválasztott, északról és nyugatról a magyar alföld által határolt vidéken kontinentális jellegű, melybe a keletnek határoló hegymagaslatai vegyítik hűsítő befolyásukat. Így a tél néha túlhideg, máskor alig észrevehető, a tavasz csak néhány hétig tart és azután bekövetkezik a hosszas, meleg, száraz nyár. Ősszel 10—14 napos szélviharok néha idő előtt hűtik le a levegőt, de a szőlő érésére befolyásukat már nem éreztethetik.

A szőlők tengerszínfeletti fekvése a verseczi hegyeken 150—250 méter, a fehértemplomokon 110—170 méter közt ingadozik, míg a lapályon a 100 méter alá (a Deliblaton 75 m.-ig) is ereszkedik.

A bánság hegyek legnagyobb részét jegeczes pala, gneisz és gránit, valamint ennek törmelékei képezik, míg a Duna mentén részben durva homokkő málladéka, részben meszes lősz található.

Régi szőlő az egész vidéken már alig akad, a felújítás a túlnyomó részben mészszegény, kötött agyagtalajban zölden oltott *Riparia* portalissal történik, míg fás oltvány kevés van. Mint ismeretes, ezen a vidéken merült fel hazánkban először a filloxera s így a felújítás kérdése itt vált legelőször aktuálissá. Lehet-e csodálni, ha a 80-as évek kísérletezése itt is amerikai direkttermőkben nyilvánult, melyből összesen még ma is egy-két száz hold ültetés állhat fenn. Gyérítés alá hazai fajtákat nem ültetnek.

Nagy jelentősége van itt a *homokszőlőtelepítésnek* is, úgy a dunamenti községekben, mint a deliblati pusztán.

A *Deliblat* egy óriási — 50 ezer holdat kitevő — homoksvatag Temes megye déli részében. Ennek kulturális felhasználása érdekében már régebben is történtek kísérletek, mintán ismeretes volt, hogy a talaj növények táplálásához alkalmas összetételű, csakis az itt koronként dúló orkán ellen, mely a futóhomokot magával ragadja, kell a növényzetnek védelmet szerezni. Midőn ez a svatag a katonai kincstár birtokából a földművelésügyi kormány kezelésébe ment át, ez először nagyarányú fásításokkal igyekezett a föld mozgását megakadályozni, azután pedig a községekhez (Fehértemplom, Kubin, Pancsova, Versecz stb.) közel fekvő részek parcellázásához fogott hozzá, a távolabbiakat pedig telepítvényekké igyekezett átalakítani. Szőlőültetés tekintetében a terület nagyrésze egészen alkalmasnak tűnve fel, a földművelésügyi kormány a szőlőművelésben jártas gazdák kolonizálását tartotta első sorban szem előtt s így a szőlőtelepek egész sorozatának létesítéséhez, melyek terjedelme 300—600 hold közt ingadozik, nyújtott módot és alkalmat. Így keletkeztek azután sorban a *Sauerwald*-féle telep, a *Pálffy*-, a *Wekerle*-, a *Fejér*-, az *Emanuel*- stb. telepek,* végre maga az állam is létesített egy nagyobb szőlőt. Azonkívül természetesen egyéb mezőgazdaságilag és erdészetiileg használható részek is be lettek ültetve, úgy hogy ma már a nagy pusztaságban nemcsak egyes virágzó oázisok találhatók, hanem az egész síkság némi kultúra benyomását teszi a látogatóra.

A legelterjedtebb *szőlőfajták* közül a Szlankamenka, kövidinka, kadarka, ködöskék (Szerbiában Szacsinák), mustosfehér, kriacza és olasz rizling említendők fel, melyek mind eléggé bő termők. A csemege-szőlőtermelés csak másodjelentőségű. A szőlőt rendszerint rövidcsepas művelésben részesítik.

Az e vidéken termelt *borok* csekély savtartalommal bíró, zöldesfehér színű, elég testes asztali borok, melyek savanyú borok házasítására igen alkalmas anyagot szolgáltatnak. Ezt a körülményt az osztrák borkereskedők kihasználják s így a helyben el nem fogyasztott termés 90, sőt 95%-a Ausztriába vándorol. Az itt nagy mennyiségben termelt siller borok inkább helyi jelentőségűek, vörös bort csak Versecz produkál. Jó hírnévnek örvendenek végre az Uj-Moldován, Szemlakon és Rékáson termelt pecsenyeborok is.

A verseczi várhegy szőlőkkel beültetve.

A már felsorolt községeken kívül nagyobb bortömeget szolgáltat még Szilas, Lippa, Vinga és Lugos.

Az *állami* szőlőtelepek közül kettő ezen vidékre is jutott: egy Temes-rékásra, a második Fehértemplomra. Mint borkereskedelmi gócpont csakis Versecz bír némi jelentőséggel.

* A Sauerwald-féle telep *Sauerwald* János, a fehértemplomi szőlészeti egyeslet elnökéről, a Pálffy-telep *Pálffy* József volt verseczi főispánról, a Wekerle-telep dr. *Wekerle* Sándor volt miniszterelnökről, a Fejér-telep *Fejér* Miklós volt földművelésügyi államtitkárról, az Emanuel-telep néhai *Emanuel* Sándor kubini gyógyszerészről lett elnevezve.

Nevesebb szőlőbirtokosok a MSzOE. tagjai közül:

Adler Miksa, Versecz
Derecskey Károly, Lippa, Temesm.
Schiessler Zsigmond, Lugos.

Glasz Adolf, Fehértemplom
Sauerwald János, Fehértemplom

Ismertebb egyesületek stb.:

Bortermelők Egyesülete, Fehértemplom.

Fehértemplom látképe.

21. Alföldi borvidék.

Európa legnagyobb síkságainak egyike ez, mely a *nagy magyar Alföld* néven ismeretes és a magyar birodalomnak törzsét alkotja. Legnagyobb szélessége a váci dunai kanyarulat és az ecsedi tó között 280 kilométert, legnagyobb hosszúsága az Ung völgye és a Duna között Zimony táján közel 450 kilométert tesz ki. Hazánk nagy folyamai, a Duna és a Tisza, valamint ezen utóbbinak nagy mellékfolyói, a Körös és Maros nagyobbára itt hömpölygetik hullámaikat. Ezen óriási sík területet, mely a Tisza partjain már a Bodrogtól kezdve, a Duna mentén a fővárostól kezdve a mélysík jellegével bír, minthogy 100 méter tengerszínfeletti magasságot mutat, csak néhol szakítják meg magasabb dombok (mint például Bácskában a Felecska).

Ezen nagyterületű borvidékhez a következő megyék tartoznak egészen: *Szabolcs, Hajdú, Jász-Nagy-Kún-Szolnok, Békés, Csongrád, Csanád és Bács-Bodrog vármegye*, ezenkívül pedig ide soroltatnak:

Torontálmegye az alibunári járás kivételével;

Aradmegye az Arad-Hegyalját képező 18 község kivételével;

*Szatmár vármegye*nek nagy-károlyi, mátészalkai, fehérgyarmati és csengeri járásai;

*Bihar vármegye*nek derecskei, berettyó-ujfalui, csétfai, mezőkeresztési, nagyszalontai és tordai járásai;

végre pedig *Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye*nek déli járásai, melyek sem a buda-sashegyi, sem a pest-nógrádi borvidék alá nem tartoznak.

Kosztuth Lajos szobra Szegeden.

A geologia tanítása szerint az Alföld egykor sóstenger volt, mely utóbb édesvízi tengerre változott át (a most is létező folyók ártereivé), a minthogy mindkét korszaknak nyomai találhatók fel a visszamaradt kagylómaradványokban. Ezen tengerből csak idővel emelkedtek ki jelentéktelen magasságú dombok, minők a pest-megyei kúnhalmok, a bánsági fővenydombok, a Bács-Bodrog-megye telecskai felföldje stb.

Az egész síkságnak leglapályosabb része Békés- és Csanád-megyében található fel. A tengerszín feletti magasság Debreczenben 138 m., Baján 110 m., Szegeden 88 m.)

A *talaj*, mely itt képződött részben negyedkori eredetű, mely ősemlősök csontjait foglalja magában, kavics, homok és lösz, részben alluviális képződmény, sárga agyag és televény. Szőlőművelés szempontjából itt a homoktalajnak kell nagyobb jelentőséget tulajdonítani, míg a kötött, gyakran nagy mésztartalommal bíró földek csak másodsorban bírnak jelentőséggel.

Ez a homok többnyire immunis lévén, a régi hazai ültetések minden óvintézkedés nélkül mai napig mentek maradtak a filloxerától, sok ezernyi hold új terület pedig a szőlő által került gazdasági megművelés alá. Ugyanis az új homoktelepítések nagyrésze nem gazdaságilag használt szántó vagy kerti földekbe került, hanem gyakran még birkalegelőnek is alkalmatlan fővenybe, mely planírozás és forgatás után szőlővesszők elültetésére alkalmasnak bizonyult, finom csemegeszőlőt és jó bort termett. Ott, ahol a talaj lazasága oly nagy, hogy a viharok általi elfújásnak van kitéve, ott különféle kötési módszereket (sövény, szalmacsutak, rozsvetés stb.) alkalmaznak ezen kellemetlenségnek elhárítására.

Az alföldi szőlőknek több mint fele ily homokterületen létesült, azután sorakozik kiterjedésre nézve a szénkénegezéssel fentartott szőlőterület (főleg Bácska löszföldjein) és csak harmadsorban érdemel említést az oltványokkal való telepítés, ritkábban régi a szőlőtetű által elpusztított területeken, mintsem inkább (elég helytelenül) televénydús szántóföldeken, mikén tulajdonosuk eddig egyéb gazdasági növényeket termelt.

Az Alföld *éghajlata* kiválóan kontinentális azaz ingadozó és szélsőségekre hajló. A tél rendszerint igen szigorú, de közben napokig, sőt hetekig tartó enyhe időjárással váltakozva. Hó gyakori, de ritkán tartós és csak ha a régi hó olvadása előtt jelentkeznek új hóviharok, tesz a réteg vastagságra szert. A tél átmenete a tavaszba hideg eső vagy esős viharok kíséretében történik, melyet hirtelen kellemes, meleg nyári napok váltanak fel. A május

Debreczen város látképe.

rendszerint ily hideg, esős, késői fagygyal vegyes. A nyár kezdete igen gyakran már május végére esik s olyankor hirtelen nagy hőség áll be. A nyár eleje gyakran zivatarokkal, jégesővel van egybekötve és csak később áll be állandó száraz, forró idő. Az ősz, mely a legmegbízhatóbb időjárással bír, gyakran október közepéig, sőt néha november elejéig is eltart. Az év átlagos hőfoka Debreczenben 9·4, Szegeden és Baján 10·3 C°. Évi csapadékatlag Debreczenben 660 mm. (105 esős nap), Baján 615 mm. (123 esős nap), Szegeden 551 mm. (114 esős nap).

Ami a szőlő *mívelését* illeti, úgy a régi szőlők legtöbbjében még ma is a karónéiküli u. n. gyalogmívelés járja 100—120 cm. sor és 50—60 cm.-nyi tőketávolsággal és a sorok közt a tőkétől elhuzott föld töltésszerűen húzódik tova. Ezekben a szőlőkben a tőkéket rendszerint kopaszra metszették, trágyában a szőlőt sohasem részesítették, a tőkék közt kisebb-nagyobb távolságra gyümölcsfákat ültettek.

Az újabb telepítések itt is modernebb kinézésűek. A tőke és sortávolság rendszerint egy méter (ahol fogatos erővel dolgozzák meg a földet, ott a sortávolságot szélesebbre, a tőketávolságot szűkebbre veszik,) a tőkék mellé karókat vernek, sánczokat nem húznak a sorok közt, a tőkéket fajta szerint rövid- vagy hosszú-csapos, sőt koronkint szálvesszős mívelésben részesítik, fákat a szőlőben meg nem tűnnek.

Fajták tekintetében nagy a változatosság a régi kadarka, szlankamenka, piros és fehér dinka, fehér szőlő, fehér és kék bajor ültetési mellett ma már igen sok fajtisztán kezelt szőlőtelep van, melyen a fenti fajták nagy részének kiküszöbölésével kövidinkát, olasz rizlinget, mustos fehérét, erdeit, piros veltelinít, oportót, szerémi zöldet stb. ültetnek. Azonkívül újabban igen sok csemege-szőlőt telepítettek, ahol a legkoraiabbtól a legkésőbbi fajkig minden megtalálható.

Az Alföldnek borai első és legfőbb sorban fehér *asztali borok*, melyek megfelelő kezelés mellett kellemes ízű, bár savszegény, de egyébként elég testes italok. Szesztartalmuk rendkívül különböző, fajták, talajviszonyok és főleg a szőlők gondozása szerint, úgy hogy a 6—7°-os parasztboroktól a 10—11° és több szesztartalommal bíró velteliní vagy szilváni borokig minden erősségű bor megtalálható. A nyírségi vagy bácskai közönséges keverék-vínkótól a fajtisztán kezelt szabadszállási vagy újvidéki úri borig, melynek szüretelésénél, erjesztésénél, további kezelésénél a legokoszerűbben

A kecskeméti gyümölcsplacc.

jártak el, hosszú skálája található a borminőségeknek, pedig valamennyi csak — homoki bor.

Tévedés volna azt hinni, hogy a szőlőművelés sík, főleg homokföldön csak legújabb keletű és hogy a filloxeravész okozta pusztítás előtt az Alföldön talán nem is léteztek szőlők. Számos jel arra mutat, hogy az Alföldön már a török világ előtt is létezett szőlőművelés, amely az utolsó században mind nagyobb és nagyobb terjedelmet öltött. Annyi azonban kétségtelen, hogy a szőlőtetű pusztítása óta sokkal nagyobb terjedelmre és jelentőségre tett szert, de csakis a homoki bortermelés; mint annak előtte.

Fehér boron kívül készítenek siller- és vörös borokat, valamint pecsenyeborokat is, melyek bár ízre és erősségre nézve vetekednek a jó fekvésű hegyi borokkal, a fajta zamatjának finomságát ritkán adják vissza és azok tartósságával nem dicsekszenek. Az itt-ott (Debreczenben, Kecskeméten stb.) felmerült asszükészítési kísérleteket komoly jelentőséggel nem bíró dilleltantizmusnál egyébnek nem tekinthetjük.

A *csemege-szőlő-telep* azonban itt nemcsak a jelenben, de a jövőben is fontos hivatást tulajdonítunk, főleg korai fajtáknál. Az éghajlati viszonyok kedvező volta megengedi, hogy bizonyos fajtákkal már augusztusközepén lehessen a piacon megjeleníteni, aminek nemcsak az ország határain belül, de a kivitelnél — az olasz szőlő versenyének leküzdésénél — is van jelentősége. De azonkívül is az ország nagy részében a lokális szükségletet az alföldi szőlők láthatják el elég olcsó és egészséges szőlőgyümölcsessel.

Egyes városok és telepek a csemege-szőlő révén országos névre tettek szert, hogy ne említsünk egyebet, mint Kecskemétet (Katonatelepet), Szegedet (Királyhalom), Bácsalmást, Törökbecsét stb., honnan érés idején naponként vaggonszámra küldik a fővárosba, a felvidéki megyékbe és külföldre az ízletes szőlőt.

A legjelentékenyebb *bortermelő községek* ezen a borvidéken a következők: *Kecskemét* (8500 k. hold, 97 ezer hl. bor és 11 ezer mmázsa szőlőterméssel), *Szeged* (8100 h.), *Nagykőrös* (3800), *Csongrád* (2000), *Czepléd* (3700), *Horgos-Királyhalom* (2250 k. holdon 28 ezer hl. bor és 3 ezer mm. csemege-szőlőt termel), *Halas*, *Félegyháza*, *Keezel*, *Pest-Vadkert*, *Hajós*, *Izsák*, *Császártöltés*, *Szabadka* (8000 k. hold), *Bácsalmás* (4000), *Jánoshalom*, *Bács-Vadkert*, *Csataalja*, *Ujvidék*, *Szolnok*, *Ujszász*, *Debreczen*, (1700 k. hold), *Hajduszoboszló*, *Hajduböszörmény*, *Ó- és Uj-Fehértó*, *Nyíregyháza*, *Kisvárd*, *Nagy-Károly*, *Nagy-Szalonta*, *Török-Kanizsa*, *Nagykikinda*, *Nagyőrs*, *Nagybecskerek* stb. stb. mind igen jelentékeny (legtöbbje ezer k. holdat meghaladó) szőlőterülettel.

A filloxera legerősebb pusztítása idején, midőn még a kötött talajjal bíró szőlők felújítása kétes volt, az állam igen helyesen nagy súlyt helyezett a homoki bortermelésre és azért a nyolczvanas évek közepén Kecskemét határában a Miklós-telepet létesítette.

A 180 k. hold területű *Miklós-telep*, az első szőlészeti kormánybiztos *Miklós* Gyula után elnevezve Kecskemét város által a célból átengedett legelőterületen létesült. Ennek eredetileg kettős hivatása volt, először a Magyarországon honos bor- és csemegefajtákat fajtisztán tenyésztve az esetleges elpusztulástól megmenteni és új ültetést tervező szőlőbirtokosságot ily anyaggal ellátni, másodszor pedig a homoki szőlőművelésnek általánosságban helyesebb alapokra való fektetése céljából megkeresni azokat a szőlőfajtákat, kitapasztalni azokat a művelési módokat, melyek a homok termékenységét és az éghajlatnak legjobban megfelelnek és végre a pinceszekelés terén is a régi helytelen irányt ökszerűbbel felcserélni. A *Miklós-telep* ültetésénél kezdettől fogva nagy súlyt helyeztek a csemege-szőlőkre és különösen ezen a téren nyilatkozott a legerősebben a telep jó példaadása. Végül azon hivatásának is felelt meg ez a telep, hogy itt szakszerű munkások képeztek ki, akik főleg az úri birtokosoknak a modern szőlőművelés uttoró feladatában hasznos munkát látnak. Ebből a célból az állam ugyanitt alsófokú *vinceszellériszkolát* is tart fenn.

Szőlő- és borkereskedelem szempontjából legnagyobb alföldi városaink Debreczen, Kecskemét, Szabadka, Szeged bírnak különös jelentőséggel.

Sorszám	Borvidék	A termelő neve	Lakhelye	Termelési hely	Borfajta	Év-járát	Készlet		Alkohol- térfogat	alkohol	összes szabad sav	vonat- anya?	cukor	hamu	pótlózsír (200 mm.) W.ö.	Pohár- kenti filter	J e g y z e t		
							hl.	palack											
1	I/1. Ruszt- sopron-pozsonyi	Palugyay J. és fia	Pozsony	Pozsony	Chateau Palugyai fehér	1900	—	Több ezer palack	—	11·16	8·85	0·65	2·46	0·33	0·21	—0·62	40	Ezenkívül cabernet 1901. évi 1·5 hl., 1903. év vörös 45 hl., 1904. év vörös 65 hl., átlagár 59 kor.	
2	"	"	"	"	Chateau Palugyai vörös	1900	—		—	10·55	8·37	0·61	2·83	0·20	0·25	—0·35	40		
3	I/2. Buda- sashegyi	Hegyessy László	Budapest, VIII. Vas- utca 14.	Sashegy	Sashegyi szemelt	1900	25	—	9·24	7·34	0·62	2·69	0·08	0·30	—0·21	40			
4	"	"	"	"	"	1901	40	—	10·25	8·92	0·64	3·10	0·13	0·33	—0·14	40			
5	I/3. Somlyói	Gr. Eszterházy Miklós Móricz	Ászár (Komáromm.)	Somlyó	Somlai	1866	80	—	100	9·77	7·75	0·73	2·34	nyom	0·23	—0·07	40		
6	"	Pallini br. Inkey István és Pál	Iharosberény Somogym.	"	Somlai fehér	1900	—	2000	—	10·49	8·33	0·78	2·55	0·14	0·22	—0·17	40		
7	"	Pannonhalmi főapátság közp. pinczéje	Pannonhalma, u. p. Győrszentmárton	"	Somlai sárgás	1889	80	—	120	11·45	9·10	0·68	2·65	nyom	0·22	—0·07	40		Más évjáratu somlai kész- let 300 hl., ára 100 kor.
8	I/4. Neszmélyi	Gr. Eszterházy Miklós Móricz	Ászár (Komáromm.)	Ászár	Cabernet és Merlot	1901	15	—	80	11·10	8·81	0·59	2·71	nyom	0·25	—0·24	40		
9	"	"	"	"	Asztali vörös	1901	80	—	60	11·73	9·31	0·60	2·65	nyom	0·21	—0·14	20		
10	"	"	"	"	Pecsenye bor	1903	80	—	80	11·36	9·02	0·68	2·50	0·25	0·20	—0·35	40		
11	"	"	"	"	Asztali fehér	1904	1000	—	50	10·66	8·46	0·58	2·14	0·20	0·15	—0·07	20		
12	"	Palugyay J. és fiai	Pozsony	Neszmély	Neszmélyi szemelt	1900	—	Több ezer palack	—	12·50	9·92	0·95	6·71	3·02	0·25	—2·01	40		
13	"	Pannonhalmi főapátság közp. pinczéje	Pannonhalma, u. p. Győrszentmárton	Bársonyos	Bársonyosi	1895	100		9·40	7·46	0·67	2·10	nyom	0·20	—0·17	40	Más évjáratu bársonyosi készlet 400 hl., ára 80 kor.		
14	"	"	"	"	"	1893			9·83	7·80	0·62	2·03	0·0	0·18	—0·07	40			
15	"	"	"	Kis-Ércs	Rizling	1899		100	70	9·21	7·31	0·67	2·09	0·0	0·21	—0·07	40	Más évjáratu kis ércs-i készlet 400 hl., ára 80 kor. Asztali bor más évfolya- mokból 400 hl., ára 60 kor.	
16	"	"	"	"	"	1875													
17	"	"	"	Pannonhalma	Asztali	1900	300	—	60	9·77	7·75	0·67	2·16	nyom	0·19	—0·20	20		
18	"	Dr. Matta Árpád	Szászhalmi pusztá	Szászhalom- Batta	Budai zöld	1901	3	—	100	10·70	8·49	0·83	2·67	0·10	0·22	—0·14	40		
19	"	"	"	"	"	1903	7	—	80	10·40	8·26	0·77	2·73	nyom	0·21	—0·10	20		
20	"	"	"	"	Ezerjó	1903	20	—	70	10·45	8·30	0·74	2·33	nyom	0·20	—0·07	40		
21	"	"	"	"	Szászhalmi	1903	15	—	70	10·80	8·57	0·55	2·50	nyom	0·26	—0·07	20		
22	"	Gr. Zichy Aladár szőlőszete	Vajta (Fehérm.)	Vajta	Olasz rizling	1901	70	—	70	11·23	8·91	0·60	2·11	0·09	0·15	—0·20	40		
23	"	"	"	"	Burgundi	1901	20	—	80	8·95	7·01	0·67	2·26	0·13	0·19	—0·20	40		
24	"	"	"	"	Tramini	1901	12	—	90	11·64	9·23	0·59	2·33	0·09	0·15	—0·12	40		
25	"	"	"	"	Sauvignon	1903	10	—	100	11·24	8·91	0·63	2·24	0·10	0·17	—0·08	40		
26	"	"	"	"	Merlot vörös	1903	14	—	150	11·65	9·24	0·55	2·67	0·09	0·20	—0·38	40		

Termelési hely	Borfajta	Év-járát	Készlet		Ár bordó nélkül	Alkohol- térfogat ‰	100 köbcentiméterben gramm								Pohár- széklet ar	J e g y z e t
							alkohol	összes szabvány	vonat- anyag	cukor	hamu	pótló savak (mm.) W. o.	Pohár- széklet széklet			
			hl	palack	korom											
Szentgyörgy-hegy	Chateau Tarányi	—	—	—	—	10·98	8·70	0·67	2·72	0·25	0·20	—0·24	40	A kiállítású készletmen- nyiség nemcsak ezen év- járata, de hasonló minő- ségi és fajta borokra vonatkozik.		
"	Balatongyöngye	—	—	—	—	10·20	8·11	0·68	2·51	0·20	0·24	—0·21	40			
Dörgőcse (Zalam.)	Muskotály	1897	400	—	120	11·65	9·25	0·61	2·45	nyom	0·20	—0·07	40			
"	Burgundi vörös	1903	200	—	60	13·16	10·44	0·61	3·32	"	0·25	—0·20	40	A jelzett fajokból készlet 0- és új borokhoz 600 hl., az évi termés 800 hl.		
Siklós	Rizling	1902	40	—	60	10·80	8·57	0·45	1·60	"	0·17	—0·14	40			
"	Burgundi	1900	120	—	60	11·85	9·42	0·47	2·40	0·15	0·20	—0·15	40			
"	Muskotály	1902	20	—	120	11·57	9·18	0·46	1·60	nyom	0·16	—0·07	40			
Zákány	Rizling	1901	—	2000	—	9·15	7·26	0·71	2·09	0·05	0·21	—0·17	40			
Kercseliget	Nagyburgundi	1900	50	—	65	11·79	9·36	0·60	2·49	nyom	0·22 ± 0		40			
Villány	Villányi	1900	—	Több széklet palack	150	10·31	8·18	0·66	2·98	0·25	0·31	—0·21	40			
"	Villányi rizling	1900	—	Több széklet palack	150	10·50	8·34	0·65	2·13	0·13	0·17 ± 0		40			
Bátaapáti	Rizling	1898	70	—	80	9·31	7·38	0·54	1·81	nyom	0·17 ± 0		40			
"	Mosler	1898	40	—	80	8·19	6·79	0·69	1·76	"	0·17	—0·07	40			
Lengyel	Cabinet fehér	1901	—	1000	—	11·40	9·05	0·70	1·96	"	0·16	—0·14	40			
"	Burgundi fehér	1901	—	1000	—	11·47	9·11	0·66	2·13	"	0·17	—0·14	40			
"	Tramini fehér	1901	—	3000	—	10·90	8·65	0·65	1·98	"	0·15 ± 0		40			
"	Merlot vörös	1901	—	2000	—	11·13	8·83	0·69	2·26	"	0·17	—0·35	40			
"	Cabernet vörös	1901	—	2000	—	10·98	8·72	0·61	2·30	"	0·16	—0·35	40			
"	Kadarka vörös	1901	50	—	100	10·36	8·22	0·57	2·30	"	0·19	—0·35	40			
Székcsárd	"	1900	50	—	120	10·60	8·41	0·67	2·70	0·04	0·23	—0·14	40			
Középpalajta	Burgundi vörös	1902	40	—	80	10·55	8·37	0·58	2·54	0·08	0·24	—0·14	40			
Szőlősgyal	Merlot	1904	—	—	—	11·93	9·48	0·55	2·82	0·17	0·24	—0·36	40	Az 1903. és 1904. évi járat borok sokkal jobb minő- ségűek, de még nem tel- jesen palackozták. Ára 12 palackonként 16 kor.		
Eger	Egri vörös	1888	50	—	200	12·17	9·64	0·58	2·26	0·06	0·18	—0·21	40			
"	Bikavér	1900	20	—	120	11·27	8·93	0·56	2·68	0·18	0·24	—0·20	40			
"	Egri vörös	1903	12	—	80	11·42	9·06	0·64	2·38	0·17	0·23	—0·23	40	Borbécsle 1901. évi fehér 120 hl. 1903. " " 90 " " 1904. " " 240 " " 1904. " vörös 120 " " 1901/4. " sziller 150 " "		
"	Muskotály és Rizling	1900	5	—	130	12·07	9·57	0·59	2·02	0·07	0·20	—0·21	40			
"	Egri fehér	1900	7	—	90	11·89	9·43	0·57	1·96	0·10	0·19	—0·14	40			